

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
імені проф. В.Ф. Доценка

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

«До захисту в ЕК»

Декан факультету

Віта ЦИРУЛЬНІКОВА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2023 р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

Ірина МЕЛЬНИК

(підпис)

(ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

зі спеціальності _____ 242 «Туризм» _____
(код та назва спеціальності)

освітньо-професійної програми _____ «Туризмознавство» _____

на тему: Екологічний менеджмент у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону

Виконав: здобувач 2 курсу, групи ЗТУ-2-1М

Рябко Аліна Василівна

(прізвище, ім'я та по батькові)

(підпис)

Керівник Антоненко Ірина Ярославівна

(прізвище, ім'я та по батькові)

(підпис)

Рецензент

Парубець О.В.

(прізвище та ініціали)

(підпис)

Я як здобувач Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавав і не одержував недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Здобувач _____
(підпис)

Київ – 2023 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут (факультет) готельно-ресторанного та туристичного бізнесу імені проф. В.Ф. Доценка

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Освітній ступінь магістр

Спеціальність 242 «Туризм»
(код і назва)

Освітньо-професійна програма «Туризмознавство»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
туристичного та
готельного бізнесу

Ірина МЕЛЬНИК
«__» _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Рябко Аліни Василівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Екологічний менеджмент у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону»

керівник роботи Антоненко Ірина Ярославівна, д.е.н., проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «16» листопада 2022 року № 814-КС

2. Строк подання здобувачем роботи 15 лютого 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи монографії, наукові статті з даної тематики, статистична звітність по регіону, законодавчі акти, стратегії тощо.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) ____

1. Теоретичні аспекти екологічного менеджменту у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону.

2. Аналіз природно-рекреаційного та туристичного потенціалу Рівненської області.

3. Забезпечення екологічної безпеки в Рівненській області як мета регіонального екологічного менеджменту.

4. Пропозиції щодо удосконалення екоменеджменту в контексті екологічної безпеки в Рівненській області.

5. Перелік графічного матеріалу рисунків - 15; таблиць - 31; додатків - 6.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Антоненко І.Я., проф., д.е.н.		
II	Антоненко І.Я., проф., д.е.н.		
III	Антоненко І.Я., проф., д.е.н.		
IV	Антоненко І.Я., проф., д.е.н.		

7. Дата видачі завдання 03.10.2022

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	01.09.2022-30.09.2022	виконано
2	Оформлення і затвердження завдання на роботу	03.10.2022-10.10.2022	виконано
3	Вступ РОЗДІЛ 1 (<i>теоретичний</i>)	11.10.2022-21.10.2022	виконано
4	РОЗДІЛ 2 (<i>аналітичний</i>)	24.10.2022-04.11.2022	виконано
5	РОЗДІЛ 3 (<i>проектний</i>)	07.11.2022-18.11.2022	виконано
6	РОЗДІЛ 4 (<i>дослідно- рекомендаційний</i>)	21.11.2022-09.12.2022	виконано
7	Висновки та пропозиції. Список використаних джерел. Додатки	12.12.2022-23.12.2022	виконано
8	Оформлення роботи за структурою, представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі та попередній захист у комісії	26.12.2022-20.01.2023	виконано
9	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту	23.01.2023-10.02.2023	виконано
10	Представлення готової зшитої кваліфікаційної роботи на кафедрі	17.02.2023	виконано
11	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	21.02.2023	виконано

Здобувач

(підпис)

Керівник роботи

(підпис)

Рябко А. В.

(прізвище та ініціали)

Антоненко І.Я.

(прізвище та ініціали)

РЕЗЮМЕ

на кваліфікаційну роботу

Рябко Аліни Василівни

на тему: «Екологічний менеджмент у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону»

Кваліфікаційна робота складається з 124 сторінок. Кількість розділів – 4, рисунків – 15, таблиць – 31, додатків – 6.

Об'єктом дослідження роботи є екологічний менеджмент у рамках забезпечення екологічної безпеки регіону.

Предметом дослідження роботи є теоретичні та прикладні аспекти екоменеджменту в екологічній безпеці в Рівненській області.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження процесу формування та функціонування екологічного менеджменту у межах забезпечення екологічної безпеки в Рівненській області.

У першому розділі досліджено теоретичні основи екологічного менеджменту у рамках забезпечення екологічної безпеки регіону.

У другому розділі здійснено комплексний аналіз потенціалу Рівненської області, у тому числі природно-рекреаційний і туристичний потенціал та туристичної інфраструктури.

У третьому розділі вивчено сучасний стан екологічної безпеки, екологічну мережу регіону, а також диференційований підхід до формування заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту в Рівненській області.

У четвертому розділі розроблено проект екологічних шляхів на базі об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області та обґрунтовано ефективність їх реалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екологічна безпека, екологічний менеджмент, Рівненська область, екологічний шлях, екологічна стежка, екологічний маршрут.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	9
1.1. Сутність екологічного менеджменту та екологічної безпеки регіону ..	9
1.2. Управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону	17
1.3. Особливості регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід	22
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	29
2.1. Характеристика потенціалу Рівненської області	29
2.2. Оцінка природно-рекреаційного та туристичного потенціалу Рівненської області	44
2.3. Туристична інфраструктура Рівненської області	54
Висновки до розділу 2	68
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК МЕТА РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	69
3.1. Сучасний стан екологічної безпеки Рівненської області	69
3.2. Формування екологічної мережі Рівненської області як складової екологічного менеджменту	83
3.3. Диференційований підхід до формування заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту в Рівненській області	88
Висновки до розділу 3	94
РОЗДІЛ 4. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	95
4.1. Розробка проектів екологічних шляхів на базі об'єктів природно- заповідного фонду Рівненської області	95
4.2. Обґрунтування ефективності від запровадження пропонованих проектів	109
Висновки до розділу 4	113
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	115
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	118
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. На всіх етапах свого розвитку людина була взаємопов'язана з середовищем, яке її оточує. Але з того моменту, як утворилось високо індустріальне суспільство, загрозливе вторгнення людиною в природу стрімко зросло, збільшився обсяг такого втручання і наразі воно несе загрозу набуття рівня глобальної небезпеки для людства.

Наразі військові дії, політична та економічна нестабільність призвели до величезних втрат. Спостерігається ризиковий характер підприємницької діяльності. Питання виживання підприємств в таких умовах господарювання стали актуальними через непередбачуваність та невизначеність різних факторів зовнішнього середовища. На даному етапі розвитку економіки України зростає значимість процесів екологізації виробництв. За допомогою цього можна вирішувати конкретні еколого-економічні проблеми на регіональному рівні.

Екологічний менеджмент вже довгий час вивчається вітчизняними та закордонними науковцями, серед яких варто виділити О.Ф. Балацького, О.А. Лук'яніхіну, Г.О. Білявського, В.Г. Ігнатова, Л.Г. Мельника та інших. Але переважна більшість робіт містять в собі рекомендації стосовно формування та впровадження екологічного менеджменту на підприємствах. Разом з цим майже відсутні праці, в яких основною темою є проблема ефективного застосування системи екоменеджменту в контексті забезпечення екологічної безпеки, як важливого складника управління регіоном задля збереження навколишнього природного середовища.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження процесу формування та функціонування екологічного менеджменту у межах забезпечення екологічної безпеки в Рівненській області.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання**:

- обґрунтувати сутність екологічного менеджменту та екологічної безпеки регіону;

- проаналізувати процес управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону;
- охарактеризувати особливості регулювання екологічної безпеки регіону на основі європейського досвіду;
- описати потенціал Рівненської області;
- оцінити природно-рекреаційний та туристичний потенціал Рівненської області;
- охарактеризувати туристичну інфраструктуру досліджуваної території;
- дослідити сучасний стан екологічної безпеки Рівненської області;
- розглянути процес формування екологічної мережі Рівненської області як складової екологічного менеджменту;
- розкрити диференційований підхід до формування заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту в Рівненській області;
- розробити проекти екологічних шляхів на базі об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області;
- обґрунтувати ефективність від запровадження пропонованих проектів.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є екологічний менеджмент у рамках забезпечення екологічної безпеки регіону.

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи є теоретичні та прикладні аспекти екоменеджменту в екологічній безпеці в Рівненській області.

Інформаційною базою дослідження є монографії, наукові статті у збірниках вітчизняних та зарубіжних практиків та науковців, посібники і підручники, Інтернет-джерела та статистичні дані.

В роботі були використані такі **методи дослідження** як загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема емпіричні методи (спостереження, порівняння), аналіз і синтез, історичний метод, а також опрацювання статистичних даних, розрахунково-аналітичний, прогнозування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у пропозиції розробки та впровадження екологічних шляхів у дендрологічному парку «Березнівський» та регіональному ландшафтному парку «Надслучанський».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що останні можуть бути розглянуті керівництвом Рівненської обласної державної адміністрації, відповідними відділами та департаментами, передані територіальним громадам та нижчим рівням адміністративних одиниць для подальшого вивчення, та застосовані в розробці положень щодо розвитку екологічного менеджменту задля забезпечення екологічної безпеки Рівненської області.

Апробація отриманих результатів. Результати дослідження пройшли апробацію під час IV Міжнародної наукової-практичної конференції «Європейські Виміри Сталого Розвитку», яка відбулась 20-21 жовтня 2022 року, з тезами конференції на тему «Стан та перспективи розвитку видів туризму у Рівненській області в умовах невизначеності».

Стаття «Стан та перспективи розвитку видів туризму у Рівненській області в умовах невизначеності» подана на розгляд редакції журналу «Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка».

Структура роботи: складається зі вступу, 4 розділів, 11 підрозділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел і додатків. Обсяг роботи становить 137 аркушів друкованого тексту, в тому числі й списку літератури, який складається з 67 джерел. У роботі міститься 15 рисунків, 31 таблиця та 6 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

1.1. Сутність екологічного менеджменту та екологічної безпеки регіону

Ідея абсолютної безпеки до недавнього часу була базою, на якій формувалися нормативи безпеки у всьому світі. Для попередження аварій запроваджувалися додаткові елементи та технічні засоби – спеціальні інженерні системи безпеки, застосовувалися організаційні кроки, які гарантують високий рівень дисципліни та окреслений регламент праці. Вважали, що інженерний підхід до роботи виключає будь-яку небезпеку для навколишнього середовища і населення.

Основними причинами, які призвели до ризикованого стану довкілля є:

- відсутність дієвого контролю за охороною навколишнього середовища;
- несприятлива структура промислового виробництва з високим показником екологічно небезпечних виробництв;
- несучасні технології виробництва;
- висока енерго- та матеріалоємність виробництва;
- низький рівень ефективності експлуатації наявних природоохоронних об'єктів, а також відсутність правильних правових та економічних механізмів які б сприяли розвитку екологічно безпечних технологій [5].

Отже, поняття екологічної безпеки описано у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» в статті 50. Відповідно до закону екологічною безпекою є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1].

Екологічною безпекою є сукупність окремих властивостей довкілля і сформованих спеціальною діяльністю людини умов, за допомогою яких в поєднанні з економічними та соціальними чинниками та допустимими

навантаженнями на об'єкти біосфери тримаються на мінімально допустимому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні видозміни, які трапляються в ньому, гарантується збереження здоров'я та життєдіяльності людей і виключаються наслідки такого навантаження для покоління теперішнього і майбутнього.

Екологічну безпеку розглядають в декількох масштабах, серед яких є глобальний, регіональний, локальний. Нас цікавлять останні два, адже ми в нашому дослідженні охоплюємо Рівненську область та її населені пункти.

Процес навантаження на екосистему не відбувається спонтанно, саме тому варто запровадити такі кроки, які в змозі покращити екологічному самостійність економічних суб'єктів, тобто загальновідому систему EMAS, про яку більш детально буде описано згодом. Це допоможе забезпечити області «кредит довіри» у взаємовідносинах зі всіма сторонами, які зацікавлені в його діяльності. Цей процес ще називають екологічним менеджментом.

Надамо тлумачення терміну «небезпека». Поняття «небезпека» описує ймовірність здійснення певних явищ природного, технічного, соціального або економічного характеру, за наявності яких можуть відбутися несприятливі процеси та події. Тому небезпекою вважають ту ситуацію, яка присутня у навколишньому середовищі завжди і може за певних обставин призвести до реалізації в ньому небажаної процесу – утворенню небезпечного фактора. А «безпекою» називають становище захищеності довкілля, народу та окремих осіб від надмірної небезпеки.

Таким чином, відповідно до економічного словника, екологічний менеджмент – це система керування навколишнім середовищем, частина всієї системи управління, яка включає в себе ряд складових: організаційна структура, діяльність із планування, відповідальність, обов'язки, досвід, методи та методики, ресурси та процеси для планування, запровадження і аналізу екологічної політики [17].

В. О. Лук'янихін та О. А. Лук'янихіна вважають, що екоменеджмент – це система управління діяльності підприємства в тих чи інших її формах,

напрямах, сторонах і т.д., які прямо чи непрямо стосуються взаємовідносин підприємства з навколишнім природним середовищем [23].

На думку Гармідер Л. Д. та Михальчук Л. В. екологічний менеджмент є добровільною, ініціативною та результативною діяльністю економічних суб'єктів, що спрямована на втілення їх екологічних цілей, програм і проектів, які були створені за допомогою принципів екосправедливості та екоефективності [25].

Ю. Я. Добуш розуміє екоменеджмент як управління екологічними характеристиками конкретних економічних суб'єктів екологічно небезпечної діяльності, джерел екологічної небезпеки або окремих природних комплексів з метою охорони навколишнього природного середовища і раціоналізації природокористування для досягнення сталого розвитку територій [45].

Головною метою екологічного менеджменту є недопущення кризових екологічних ситуацій, попередження та мінімізація негативного впливу процесів природокористування, а також охорона природних ресурсів, обмеження викидів шкідливих речовин в атмосферу та водне середовище, вирішення екологічних проблем, гарантування безпеки мешканців місцевості, де функціонує виробництво [15].

Одним із важливих та основних складових екоменеджменту є екологічний аудит. Це незалежна перевірка господарської діяльності підприємства, головним завданням якої є оцінка її відповідальності природоохоронному законодавству та розроблення рекомендацій щодо зниження фактичного або потенційного екологічного, фінансового та інших збитків і витрат [4]. Головними функціями екоаудиту є:

- контроль за утворенням екологічних втрат за місцем їх формування з виявленням відхилень від норм, стандартів та вимог;
- виявлення інтенсивних та екстенсивних чинників і резервів екологічної діяльності первинних підрозділів.

На основі результатів екологічного аудиту напрацьовують довгострокові екологічні програми, які подають до зацікавлених органів

влади. Отримавши такі матеріали дають змогу органам виконавчої влади та місцевому самоврядуванню у майбутньому відслідковувати діяльність підприємств в області охорони навколишнього природного середовища та його збереження.

Проведення екоаудиту допоможе у впровадженні єдиної державної політики щодо довгострокових екологічних програм по відображенню екологічного стану довкілля, долучаючи до цього не тільки державні кошти, а в основному, недержавні кошти підприємств-забудовників.

Тепер наведемо тлумачення поняття «екологічний моніторинг» враховуючи мету забезпечення сталості регіону.

Екологічний моніторинг, що проводиться з метою визначення факторів підвищення стійкості регіону – це постійно діюча та організаційно оформлена система оцінки параметрів природного середовища, яка дає змогу отримати інформацію, що використовується як під час оперативного екологічного менеджменту, так і в процесі розробки регіональної програми природоохоронної діяльності, коли за основу приймається прогноз змін у стані природного середовища регіону, виконаний з урахуванням сформованих тенденцій і регіональних програм розвитку селищних територій, промисловості та транспорту [4].

Соціально-екологічна система будь-якого регіону – доволі непросте утворення. Воно складається із взаємопов'язаних компонентів природного, соціально-економічного, політичного, виробничого та демографічного характеру. Кожен з цих елементів як і зв'язок між ними є дуже динамічним. Саме тому про конкурентоспроможність регіону можна говорити тільки тоді, коли останній протягом тривалого періоду зберігає та інтенсивно розвиває свої істотні риси (економічну, організаційну та виробничу структуру, рівень життєзабезпечення населення, характеристики природного середовища тощо). Інакше кажучи, перебуває в стані сталого розвитку.

Термін «сталого розвитку» територій розкривається в міжнародних та державних законодавчих актах, в яких, як правило, це поняття пов'язане зі

збереженням та покращенням характеристик природного середовища проживання людини на цій території. Гарантування безпеки і сприятливих умов життя населення вважається результатом сталого розвитку даного регіону. Вагому роль для досягнення таких результатів відіграє цілеспрямоване обмеження негативного навантаження всіх видів діяльності на природне середовище, які здійснюються в регіоні, та охорона і розумне використання природних ресурсів, що розташовані на території цієї області.

Все вищезазначене визнає необхідність удосконалення системи природоохоронної діяльності в регіоні, що передбачає запровадження системи екологічного менеджменту, чітку раціоналізацію обов'язків кожного з учасників даного процесу та розробку ефективних механізмів їх взаємодії. Так як будь-яке підприємство є господарюючим суб'єктом певного регіону, то внутрішньофірмові екологічні рішення мають затверджуватися виходячи з особливостей екологічної ситуації в регіоні на момент прийняття рішення. Рішення, прийняті підприємством, не повинні суперечити регіональній екологічній політиці і не мають виходити за рамки можливостей використання ресурсів бюджету, які утримує регіон. Дотримання цього правила забезпечує успіх втілення обов'язкової умови сталого розвитку регіону, як створення балансу між економічними та екологічними рішеннями, що прийняті у його кордонах.

Ефективність екоменеджменту регіону перебуває в залежності від впливу різного спрямування великої кількості взаємопов'язаних діючих економічних, організаційних та політичних чинників [23]. Дотримання вимоги комплексності по відношенню до процесу екологічного менеджменту вважається обов'язком для кожного господарюючого суб'єкту, але на рівні регіону виконання даного правила є більш складним, ніж по відношенню до підприємства, так як регіон є соціально-економічною системою більш високого рангу, ніж підприємство.

До організаційних методів забезпечення комплексності процесу екоменеджменту регіону відносять такі методи, що використовуються з

метою:

- структурного проектування ефективної регіональної системи екоменеджменту;
- формування єдиного інформаційного простору, що забезпечує аргументованість та узгодженість рішень екологічного відтинку, які мають вплив на сталий розвиток регіону.

На рис. 1.1 зображено групу організаційних методів, використання яких сприятливе з точки зору забезпечення комплексності процесу екоменеджменту в регіоні.

Рис. 1.1. Організація процесу екологічного менеджменту в регіоні [12]

Методи, які використовуються в процесі структурного проектування системи екоменеджменту регіону, представлені такими складовими:

1. Методи, які дають змогу всеохоплююче описати склад і кількість учасників процесу екологічного менеджменту.

Це такі методи, як цільовий аналіз закордонного та вітчизняного досвіду організації керування природоохоронною діяльністю в регіоні, вивчення та оцінювання оптимальності схеми супідрядності окремих служб державних

органів управління, узагальнення та уточнення компетенцій установ та організацій, що відзначені в тих законах, що керують природоохоронною діяльністю, побудовою дерева цілей екологічного менеджменту регіону тощо.

2. Методи, завдяки яким визначають характер і найефективніші форми зв'язку між учасниками процесу екологічного менеджменту.

Це повний аналіз системи економічного та технологічного взаємозв'язку, яка вже існує в регіоні. Також це уточнення їх інформаційних потреб і оцінювання якості системи інформування, узагальнення та визначення доцільності застосування досвіду функціонування інтегрованих структур природоохоронної діяльності, що вже існують в даному та інших регіонах країни.

3. Методи, які застосовуються з ціллю розумного розподілу функцій і завдань екоменеджменту між учасниками процесу (укладання повного списку функцій та завдань, моделювання поділу функцій тощо).

Критеріями оптимальності розподілу завдань та функцій є повнота їх подачі в загальній системі екоменеджменту, відповідність змісту завдань і функцій рівню управління, а також відсутність дублювання управлінських робіт [15].

З погляду структурного проектування екоменеджмент регіону розуміється як ієрархічно організована система, які має певні рівні управління, на яких здійснюється:

- формування стратегії розвитку екологічної ситуації в регіоні;
- розробка тактичних рішень, що уточнюють регіональну стратегію;
- прийняття рішень, які слідує тактиці екоменеджменту.

Кожному рівню передбачені процедури контролю над виконанням та ефективністю реалізації відповідних функцій керування (аналіз, планування, організація, мотивація, моніторинг).

Похибки в структурному проектуванні можуть бути причиною недостатньої узгодженості цілей учасників процесу екоменеджменту регіону, різниця в оцінці пріоритетів різних завдань учасниками процесу, і, як

результат, непогодженість у діях, що націлені на створення сприятливого клімату природного середовища. Окрім цього, помилки у проектуванні знижують або взагалі не забезпечують синхронність дій учасників процесу, що в решті решт призводить до зниження ефективності та результативності екологічного менеджменту.

Чисельність учасників процесу екоменеджменту визначає потребу у їх угрупованні згідно характеру та масштабу поставлених завдань. У табл. 1.1 представлено групи, відповідно до яких об'єднані учасники процесу екологічного менеджменту регіону.

Таблиця 1.1

**Групкування учасників процесу екологічного менеджменту регіону
та їх характеристика**

Група	Характеристика групи
Група 1	Установи та організації, які входять до системи державного управління, до компетенції яких відноситься вирішення стратегічних і тактичних задач по оптимізації природного середовища регіону.
Група 2	Організації, які безпосередньо зайняті природоохоронною діяльністю, яка для них є базовою.
Група 3	Наукові установи, в програмі яких є дослідження, що мають за мету вирішити екологічні проблеми, а також освітні установи, які зайняті підготовкою фахівців в галузі екологічного менеджменту та екології.
Група 4	Громадські організації, які мають інтерес в забезпеченні збереження природного середовища і регіону, що в результаті дає покращення якості життя осіб, що проживають в даному регіоні.

Джерело: складено автором на основі [7]

Наступним кроком буде наведення орієнтовного переліку завдань, які вирішуються у кожній з цих груп учасників процесу екологічного менеджменту регіону. Даний перелік представлений в додатку А та є схематичним, оскільки реальний список завдань та їх розподіл між учасниками процесу залежить від структури керування та статусу актуальності певних екологічних проблем у певному регіоні.

Розглянувши базові методичні питання структурного проектування системи екоменеджменту, перейдемо до методів утворення інформаційного простору, що гарантує обґрунтованість та узгодженість управлінських рішень екологічного напрямку в регіоні.

Здійснення управлінських впливів, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку регіону, стає ефективною тільки тоді, коли є відповідне інформаційне забезпечення процесу екоменеджменту. В цей процес залучено велику кількість учасників, які не пов'язані адміністративно, втім їхня діяльність має бути узгоджена. Саме тому потрібно сформувати єдиний інформаційний простір [24].

Інформаційний простір – це цілеспрямовано сформований, організаційно упорядкований та вчасно оновлюваний комплекс інформації, яка є доступною для всіх учасників процесу екологічного менеджменту, отримання та використання якої на основі сучасних інформаційних технологій, що забезпечують комунікацію, дає змогу кожному учаснику цього процесу прийняти обґрунтовані рішення в межах своєї компетенції, своєчасно скоригувати їх та визначити найбільш дієві методи втілення цих рішень.

Мета формування інформаційного простору, що полягає в підвищенні ефективності екологічного менеджменту, може бути досягнута, якщо завчасно буде врахована ймовірність виникнення таких причин зниження якості інформації, як її недостовірність, перевантаженість каналів зв'язку, недолік горизонтальних інформаційних зв'язків, неповна сумісність інформаційного та програмного забезпечення тощо.

1.2. Управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону

Розвиток економіки змушує експлуатувати у господарський оборот все більше і більше природних ресурсів, що призводить до послаблення природних систем. Так як промислове виробництво тісно взаємопов'язане із високими ризиками та негативно впливає на екологічну систему, слід приділяти велику увагу ефективному керуванню екологічною безпекою.

В умовах розвитку сучасних ринкових відносин підприємства та

організації здатні до консолідованих внутрішніх та зовнішніх впливів конструктивних та деструктивних чинників, які знатно впливають на результати їх економічної діяльності, а й відповідно на їх економічну безпеку також. Основною задачею, які розробляються на сьогодні бізнес-стратегіями, є гарантування безпечного та сталого розвитку не лише об'єктів ринкових відносин, а й збереження довкілля від негативного навантаження через використання технологій і продукції, яка виробляється [16].

У 2016 році центр екологічної політики та права при Єльському університеті опублікував результати масштабного дослідження країн світу за рівнем екологічної ефективності. На жаль, Україна не увійшла в список із 30 найбільш успішних країн згідно даного вивчення і посіла 44 місце з індексом 79,69. Варто зазначити, що більшу частину першої тридцятки складають країни Європи, країни, до рівня життя яких ми прагнемо. Тепер розглянемо статистику вже 2018 року. Країни Європи все також займають місця в першій тридцятці. У той час Україна займає вже не 44-е місце, а 109-е з індексом ефективності 52,87. Всього за два роки наш індекс впав на 26,82 [67].

О. Гетьман вважає, що проблема сталого природокористування як складової економічної безпеки регіону та країни, що має багатofакторні та міждисциплінарні риси, вирішується за допомогою двох головних підходів:

1. раціонального споживання природних ресурсів, які потрібні для існування людства;
2. розумного використання природних умов у господарській діяльності, яка спрямована на розвиток балансу між господарською діяльністю людини та вимогою збереження довкілля [10].

Світовий досвід та набута практика підтверджують той факт, що забезпечення заданого рівня економічної безпеки підприємства та його стійкий розвиток взаємопов'язані з економічною безпекою регіону. Під сталим розвитком розуміється режим його функціонування як соціо-еколого-економічної системи, що характеризується гармонійними позитивними змінами із урахуванням вподобань теперішнього та майбутнього поколінь. У

компаній, які здійснюють відповідальну екологічну політику, виникають нові перспективні можливості росту і стимули йти за обраним напрямком розвитку [13].

На рис. 1.2 представлено заходи протидії негативним проявам і загрозам підприємству в області екології.

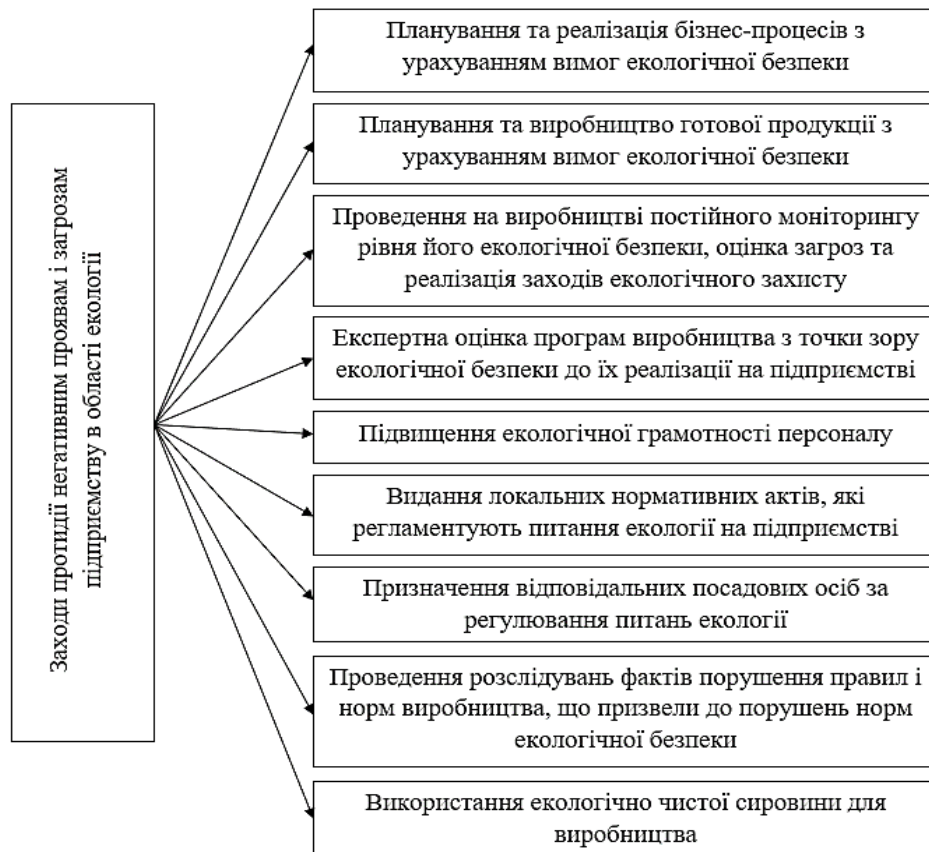

Рис. 1.2. Заходи протидії негативним проявам і загрозам підприємству в області екології [5]

Сьогодні перед системами менеджменту економічної безпеки на підприємстві ставиться перелік наступних головних задач:

1. підвищення рівня екологічної безпеки об'єктів загалом;
2. скорочення витрат у вигляді виплат штрафних санкцій за порушення регламентованих екологічних норм, що знижує витрати та підвищує прибуток;
3. збільшення кола споживачів екологічно чистих товарів, відповідно, і

виручки;

4. покращення ділової репутації виробника;
5. зменшення екологічних ризиків, що підвищує рівень економічної безпеки;
6. підвищення фінансово-економічної стійкості об'єктів регіональної економіки [13].

Керування екологічною безпекою на регіональному рівні включає в себе систему нормативно-правових, адміністративних та економічних процесів, які відіграють основну роль у досягненні максимально доступного зниження техногенного навантаження на довкілля та здоров'я суспільства. Ці складові тісно переплітаються один з одним.

Характерною властивістю управління екобезпекою в Україні є низький рівень фінансування такого виду діяльності. У структурі доходів державного бюджету на частку екологічних та ресурсних платежів і податків припадає орієнтовно 2%, а природоохоронні витрати в структурі витрат становлять близько 0,02%. Останній показник більш ніж на два порядки нижчий, ніж в економічно розвинутих країнах [8].

Управління екологічною безпекою повинно виконуватись за трьома напрямками водночас: попередження причин утворення ризиків, максимальне зменшення можливостей утворення ситуації ризику, мінімізація об'єму наслідків ризикових подій. Кроки, які створюють умови для екологічної безпеки, за часом і характером впливу на негативні наслідки ризиків поділяють на два види:

1. попереджувальний, який діє на рівень ризику;
2. відшкодувальний, який приймається після настання негативних наслідків.

Головним засобом керування екологічними ризиками в Україні варто вважати обов'язкові екологічні та природно-ресурсні податки і платежі. Такі інструменти відносяться до компенсаційних засобів управління екологічною безпекою за нормальних режимів експлуатація промислового обладнання.

Вони гарантують процес усунення наслідків реалізації екологічних ризиків мінімальними джерелами фінансування.

Страхування екологічних ризиків фізичних і юридичних осіб визначає компенсування шкоди у разі настання передбаченого договором страхового випадку. Укладаючи договір на екологічне страхування організації зі страховиком, встановлюють страхову оцінку договірних зобов'язань, розмір страхових премій, поряд та умови їх виплати. Термін укладання договору – 1 рік з можливістю його продовження за бажанням підприємства.

Страхування екологічних ризиків виконується у вигляді страхування відповідальності підприємства із підвищеною небезпекою. Оцінку такої небезпеці проводять за наступними факторами: місцезнаходження підприємства (в межах міста чи в сільській зоні, в лісовій місцевості чи в гірській тощо), тип технологічного процесу (виробництво з відходами чи безвідходне, або виробництво замкнутого циклу), вік обладнання виробництва, середній знос оснащення, ступінь схильності довкілля до впливів наслідків аварії тощо [26].

Страхові виплати включають в себе відшкодування екологічного збитку, у тому числі витрат по знешкодженню негативних наслідків ризикової події, порятунку життя, покриття витрат за заподіяну шкоду здоров'ю людей та пошкоджене майно. Виплати відшкодувань виконуються за рахунок фондів грошових коштів, які утворюються за рахунок сплати страхових внесків.

Отже, екологічна безпека є невіддільною частиною механізму економічної безпеки регіону, яка має значний вплив на результати економічної діяльності.

Наразі в Україні мало розвинуте добровільне страхування екологічної відповідальності та відсутнє обов'язкове державне екологічне страхування. Введення такого виду страхування в нашій країні є нагальним питанням у зв'язку з високою ймовірністю аварійного забруднення довкілля, низьким рівнем вкладень у природоохоронну галузь та поточних витрат на попередження і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій.

Впровадження екологічного страхування дасть змогу відшкодувати вагому частину збитків, які спричиняють третім особам екологічних аварій, залучаючи фінансові кошти страхових компаній та знижуючи тиск на місцевий та державний бюджет [2].

Саме тому для дієвого керування екологічними ризиками слід детально опрацювати процеси та засоби екологічного страхування в нашій країні.

1.3. Особливості регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід

Рух України до Євроінтеграції вимагає нових принципових підходів до утворення та впровадження регіональної екополітики і забезпечення високого рівня екологічної безпеки. Приєднання до спілки європейських держав вимагає ухвалення стандартів і порядку гарантування екологічної безпеки на всіх рівнях управління, приведення вітчизняних нормативно-правових положень регулювання екологічного стану до сучасних європейських стандартів. Європейський досвід є корисним для України як зі сторони виявлення принципових розбіжностей або несумісностей нашої та європейської практики проведення екополітики, так і наслідування найкращих зразків регулювання екологічної безпеки регіону, які були опрацьовані європейськими країнами.

Одним із важливих напрямів діяльності ЄС є екологічна політика. На сьогодні Європейський Союз володіє обширними знаннями у сфері вирішення екологічних проблем, а екологічна інтеграція є обов'язком для усіх членів та кандидатів на вступ до ЄС [38].

Амстердамський договір та решта загальних угод говорять про 7 принципів екополітики, які представлені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Принципи екологічної політики та їх характеристика

№ п/п	Назва принципу	Характеристика принципу
1	Принцип субсидарності	Об'єднана діяльність за тими напрямками, де країни не в змозі впоратися самостійно або таке вирішення буде більш ефективним, ніж на рівні держави.
2	Принцип попереджувальних дій	Спрямування діяльності на не допущення, профілактику забруднення або іншого збитку довкіллю. Загроза збитків навколишньому середовищу має бути врахована попередньо, до прийняття рішень.
3	Принцип обережності	Нестача результатів наукових досліджень з певної проблеми не повинна бути причиною відміни або відтермінування заходів ЄС з профілактики навколишнього середовища.
4	Принцип відшкодування збитку довкіллю	У випадку неможливості запобігти шкоди довкіллю цей принцип зобов'язує зменшити, стримати її розповсюдження та прибрати на початку її виникнення або в найкоротший термін.
5	Принцип екологічної орієнтованості	Принцип, за якого будь-яка діяльність проводиться з урахування потреб навколишнього середовища.
6	Принцип «забруднювач платить»	Компенсація збитків тими, хто їх заподіяв. Попереджувальні кроки, очищення та відшкодування за забруднення лягають на останніх.
7	Принцип інтеграції екополітики	Даний принцип полягає в об'єднанні екополітики з розробками та провадженнями усіх інших політик.

Джерело: складено автором на основі [12]

Паралельно з тим як розвивалась екологічна політика, збільшувався реєстр засобів охорони навколишнього середовища. З прийняттям рамкової законодавчої бази для гарантування високого рівня охорони довкілля Спілка запровадила ряд засобів для збереження навколишнього середовища, серед яких:

- LIFE – фінансовий спосіб екологічного захисту, який націлений на сприяння розвитку, введення та оновлення екополітики та законодавства Товариства;
- угоди про охорону навколишнього середовища: удосконалення екологічних сторін функціонування підприємств та запровадження способів стійкого виробництва методом проведення добровільних кроків та угод щодо охорони довкілля;
- екологічні податки та збори: допомога у використанні державами-

- членами фіскальних інструментів підвищення ефективності екополітики та забезпечення використання екологічних мит та податків у відповідності до законодавства Співтовариства [65];
- проекти підтримки неурядових організацій (НУО), які функціонують у сфері охорони навколишнього середовища. Результативність діяльності громадських організацій у країнах ЄС різноманітна: найбільша завзятість громадськості у Великобританії, Німеччині, Нідерландах і Данії, а найменша – у Греції та Ірландії;
 - інтегрована виробнича політика: з ідеєю сприяння розвитку ринку екологічно безпечних товарів та стимулювання громадського обговорення відповідних питань, комісія презентує стратегію посилення та зміни спрямування екополітики, що взаємопов'язана із виробництвом;
 - Європейське Агентство з питань навколишнього середовища: надання громадськості та особам, які відповідають за узгодження політичних рішень, надійної та вірної інформації про становище довкілля;
 - екологічне маркування продукції: метою є просування такої продукції, яка має зменшене негативне навантаження на навколишнє середовище (порівняно з іншими товарами такої групи);
 - система екоменеджменту та екоаудиту Співки EMAS (Environmental Management and Audit System): вона націлена на забезпечення постійного покращення ефективності діяльності європейських спілок, а також надання необхідної інформації зацікавленим сторонам та суспільству;
 - аналіз впливу на довкілля окремих державних та приватних проектів;
 - оцінка екологічних наслідків запровадження програм та планів: здійснюється, аби сприяти внесенню екологічних складових на етапах розробки та узгодження програм та планів;
 - екологічні перевірки: забезпечують більшу відповідальність та єдність у використанні та запровадженні законодавства Союзу, яке охороняє навколишнє середовище наданням мінімальних критеріїв організації,

проведення, послідуєчого моніторингу та оприлюднення результатів таких перевірок для всіх держав-членів;

- європейський реєстр викидів та перенесення забруднюючих речовин (PRTP): удосконалення громадського доступу до інформації про стан навколишнього середовища, й у такий спосіб, сприяння попередження та зменшення забруднення у довгостроковій перспективі [66].

Одними із правил дієвого гарантування екологічної безпеки є правильне єднання економічних засобів із плановими, правовими та адміністративними. Також успішна розбудова організаційного процесу регулювання екологічної безпеки, яка ставить перед собою задачу – встановити партнерські стосунки органів влади з бізнесом, громадськістю та НУО. А також соціальний діалог, долучення громадськості та рахування із громадською думкою, і розповсюдження екологічних знань і т.д.

Розподіл компетенцій між органами центральної, регіональної та місцевої влади у розвинутих державах відрізняються. Наприклад, у федеративній Німеччині регіональним органам влади делеговано чітко визначені повноваження. В унітарних країнах рівень централізації управління також різний: найвищий – у Великобританії, менший – у Франції. Найбільший ступінь децентралізації управління в Нідерландах і Швеції [21].

У держав із федеративним режимом децентралізована система, де регулювання гарантування екологічної безпеки призначено на ступінь суб'єкта федерації – регіон або штат. Законодавство встановлює розподіл влади, делегування обов'язків і політичних повноважень серед органів різного рівня. У тієї ж самої Німеччини суб'єкти федерації, тобто землі, здійснюють лише ті функції, які їм окреслено.

Здійснивши розподіл сфер, на яку поширюється таке право, між структурами федерації та її суб'єктами, органи державного регулювання кожного рівня функціонують самостійно в межах розподілених їм призначень. Масштабна екополітика – справа федеральна. Суб'єктам федерації дозволено іноді встановлювати більш жорсткі норми в порівнянні з тими, які окреслені

федеральними законами чи підзаконними актами охорони навколишнього середовища.

Поділ компетенцій щодо регулювання між тими чи іншими рівнями державного керування може різнитись для складових довкілля. До прикладу, у Німеччині мета покращення якості повітря з'ясовується на федеральному рівні, коли покращення води – на рівні земель.

Регіональні та місцеві органи регулювання забезпечення екобезпеки функціонують у рамках, які визначені центральним урядом унітарних країн. Ділення зобов'язань стосовно формування та виконання державою екологічної політики переважно залежить від того, як в цілому централізовано або децентралізовано політичну владу. У високоцентралізованих державах, наприклад у Франції, місцева діяльність сумлінно відстежується національним урядом. В традиційно централізованих, наприклад у Нідерландах, місцевим органам влади надають відчутну свободу дій щодо адаптації національних керівних документів до локальних умов [7].

Рівень децентралізації керування формується місцевим характером екологічних проблем, які переважають, їх ліпшим сприйняттям прямо на місці утворення. Саме тому рішення варто приймати на нижчому з наявних ступенів. Втім, для певних проблем кращим є централізоване управління. Під час приведення до норм та регулюванні правильним є об'єднання децентралізованих та централізованих підходів у одне ціле.

Слід виділити такі дієві риси державного регулювання забезпечення екологічної безпеки європейських держав:

- ініціативи локальних органів влади у сфері керування екобезпекою, які знаходять підтримку у місцевих жителів;
- напрацьовування та значне використання новітніх, екологічно позитивних технологій за допомогою долучення приватного бізнесу;
- чітко працююча державна система екологічного регулювання.

Унікальною рисою модерних тенденцій держав Європейського Союзу у регулюванні екобезпеки регіону є формування і розвиток регіональної

екологічної демократії із застосуванням положень Організації Конвенції, яка прогнозує участь громадян на усіх етапах реалізації екологічної політики [56].

В опрацьованих стандартах механізмів втілення регіональної екологічної політики провідну роль відіграє організаційний механізм взаємодії органів публічної влади, бізнесу та НУО, забезпечення стратегічної точки зору, взяття до уваги громадської думки, партнерства, відкритості, відповідальності, доведення до результату та соціальної відповідальності бізнесу.

В Україні методи регулювання екологічної безпеки регіону значно різняться із прийнятими у країнах Європейського Союзу які стосуються організаційної системи, головних інструментів та підходів управління екологічною безпекою, загальних напрямів демократизації екополітики на всіх рівнях керування. Україні, як державі унітарній, варто звертати увагу на організаційні форми регулювання екологічної безпеки таких же унітарних країн як Норвегія, Франція, а також таких, що отримали довід проходження шляху європейської інтеграції як, наприклад, Польща.

Втім, утворення організаційної структури системи управління екобезпекою в Україні призупиняється через недовершеність процесів утворення територіальної організації влади і реформування міжбюджетних відносин, слабкістю безпосередньої участі громадськості та бізнесу в процесах регулювання екологічної безпеки [22]. Перебудова системи регулювання екобезпеки повинна здійснюватися у контексті та координації реалізації реформи адміністративно-територіального устрою та міжбюджетних відносин, а також видозмін законодавчої бази щодо внесення головних вимог екологічного права Європейського Союзу в екологічне законодавство України.

Отримавши 23 червня 2022 року статус кандидата на членство в ЄС, Україна повинна провести реформи у стислі терміни. Слід реформувати систему регулювання екологічної безпеки, в тому числі й на рівні регіону, одночасно проводячи й інші реформи. Це вимагає аналізу різних варіантів

розбудови організаційної структури керування екобезпекою, процесів використання передових засобів екологічної політики Європейського Союзу та розробки напрямків демократизації втілення екополітики на всіх рівнях керівництва.

Висновки до розділу 1

Таким чином, було встановлено, що екологічний менеджмент – це сукупність адміністративно-командних та ринкових інструментів, важелів і стимулів, які забезпечують ефективну та результативну діяльність суб'єктів, яка націлена на досягнення екологічних цілей, програм та проектів, що були розроблені на базі принципів екоефективності та екосправедливості.

Екоменеджмент як і загальний менеджмент є сферою людської діяльності та передбачає виконання ряду функцій менеджменту з метою їх екологізації, розумного використання природно-ресурсного потенціалу і збереження довкілля. В дослідженні було розглянуто екологічний менеджмент у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону.

Екологічна безпека – це складова глобальної безпеки у масштабах держави та світу, тобто такого стану розвитку суспільних відносин у сфері екології, при якому системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних засобів забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона навколишнього середовища, безпечного для життя та здоров'я людей, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для природних систем та населення.

Охарактеризовано досвід зарубіжних країн у сфері регулювання екологічної безпеки та їх заходи для збереження довкілля, зокрема таких країн як Німеччина, Польща, Великобританія, Франція, Нідерланди, Швеція.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика потенціалу Рівненської області

Рівненська область утворена 4 грудня 1939 року. На рис. 2.1 зображено символіку області: герб та прапор.

Рис. 2.1. Символіка Рівненської області [58]

Знаходиться на північному заході України у межах Західно-Поліського регіону. Вона охоплює частини Волинського Полісся, Малого Полісся, Волинської височини та західну окраїну Центрального Полісся. Сусідніми областями є Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Львівська та Волинська області України, а також Брестська і Гомельська області Білорусі.

Своєрідною ознакою географічного місцезнаходження області є загальна рівнинність її поверхні. Вона має незначні нахили з півдня на північ, що відобразилось на напрямку головних водних артерій. Це допомогло у формуванні широких заболочених територій та позначилося на умовах розселення та формуванні господарств. Найвищими ділянками, що підіймаються вгору понад 300 м є Повчанська височина (до 361 м), Мізоцький кряж (до 342 м), Рівненське та Гошанське плато. На далекому півдні області межу перетинають схили Подільської височини, в тому числі Кременецькі гори, де знаходиться найвища точка регіону в урочищі Вороняки (372 м).

Площа Рівненської області складає 20051 км², що становить 3,1% від загальної території України. На рис. 2.2 представлено діаграму розподілу земельних ресурсів Рівненської області станом на 2021 рік.

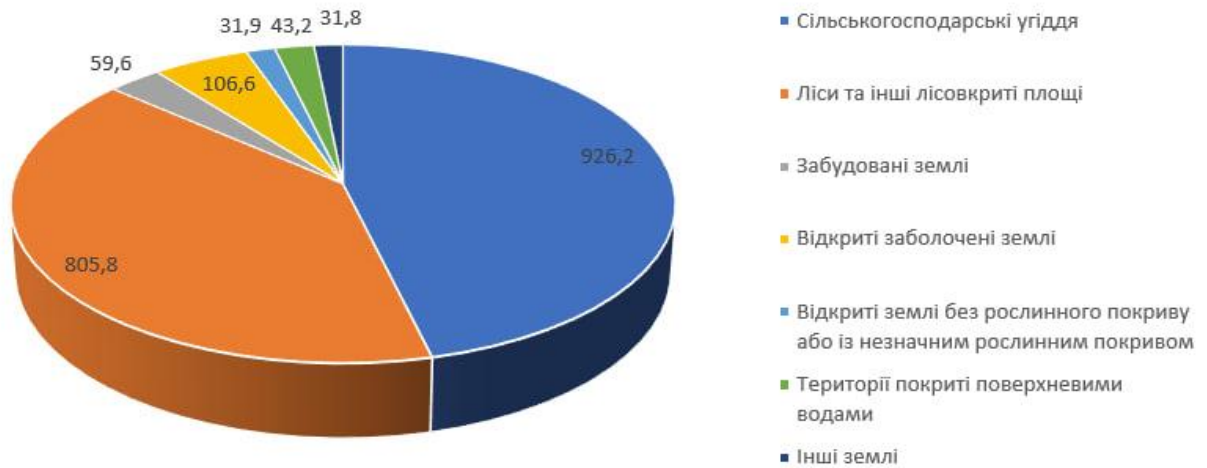

Рис. 2.2. Розподіл земельних ресурсів Рівненської області, тис. га [42]

З діаграми бачимо, що найбільшу площу займають сільськогосподарські угіддя та лісові масиви і складають 46,2% та 40,2% території Рівненської області відповідно. Найменше території зайнято відкритими землями без або із незначним рослинним покривом (1,6%), поверхневими водами (2,2%) та забудованими землями (3,0%). Лише 1,5% території Рівненської області відведено для інших цілей, а 5,3% займають відкриті заболочені землі.

Із півночі на південь простягається на 210 км, із заходу на схід на 130 км. Мапу Рівненської області зображено в додатку Б.

За адміністративно-територіальним поділом область налічує 4 райони (Рівненський, Дубенський, Вараський та Сарненський) та 1026 населених пунктів, з яких 4 міста обласного та 7 міст районного значення, 16 селищ міського типу, 999 сільських населених пунктів. Обласним центром є місто Рівне. В області організовано 64 об'єднаних територіальних громади, у тому числі 11 міських, 13 селищних та 40 сільських громад.

Станом на 1 лютого 2022 року кількість постійного населення в області становила 1140902 особи [43]. У табл. 2.1 наведено динаміку змін чисельності населення Рівненської області протягом 2017-2022 (станом на 01.02.2022) років.

Таблиця 2.1

Чисельність населення Рівненської області

Роки / Назва показника	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	Всього, тис. осіб	у тому числі		Всього, тис. осіб	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
2017	1162,8	552,4	610,4	1161,7	551,5	610,2
2018	1160,6	550,9	609,7	1159,6	550,8	608,8
2019	1157,3	549,6	607,7	1156,2	549,3	606,9
2020	1153,0	548,1	604,9	1151,9	547,3	604,6
2021	1148,5	545,8	602,7	1147,4	545,2	602,2
2022	1141,8	541,8	600,0	1140,7	542,1	598,6

Джерело: складено автором на основі [43]

З табл. 2.1 можемо зробити висновок, що спостерігається скорочення чисельності населення області протягом 2017-2022 років. Так, у 2021 році кількість осіб, які постійно проживають у Рівненській області, було більша на 6,7 тис. осіб ніж у 2022 році, та на 11,2 тис. осіб ніж у 2020 році. Відслідковується також зниження кількості наявного населення на момент перепису. Причиною цього в тому числі стали наслідки пандемії COVID-19, яка спалахнула в Україні на початку 2020 року.

Аналіз вікової структури Рівненської області за 2017-2022 (станом на 01.02.2022) роки наведений у табл. 2.2.

Аналізуючи табл. 2.2 говоримо про те, що у віковій структурі населення переважають особи віком від 16 до 59 років. Частка людей старших за 60 років є нижчою від показника осіб до 17 років. Також протягом вказаних років спостерігається зниження чисельності осіб віком до 17 років у порівнянні зі збільшенням кількості осіб віком від 60 років та старших.

Таблиця 2.2

Розподіл постійного населення Рівненської області за окремими віковими групами

Роки / Назва показника	Всього населення, тис. осіб	0-14 років	0-15 років	0-17 років	16- 59 років	15- 64 роки	18 років і старші	60 років і старші	65 років і старші
2017	1161,7	238,5	251,3	278,3	707,8	779,8	883,4	202,6	143,4
2018	1159,6	239,4	252,4	278,5	701,1	776,9	881,1	206,1	143,3
2019	1156,2	238,3	251,8	277,3	694,1	774,6	878,9	210,3	143,3
2020	1151,9	235,6	249,8	275,9	686,9	771,2	876,0	215,2	145,1
2021	1147,4	233,3	247,3	274,9	681,3	767,7	872,5	218,8	146,4
2022	1140,7	229,1	244,5	272,5	675,8	764,2	868,2	220,4	147,4

Джерело: складено автором на основі [43]

Кількість безробітних (за методологією Міжнародної організації праці) віком 15-70 років у 2019 році порівняно з 2018 роком зменшилась на 6,6 тис. осіб та становила 44,0 тис. осіб. Рівень безробіття населення у 2018 році складав 9,7% економічно активного населення та 10,2% населення працездатного віку. Більш свіжіші статистичні дані відсутні.

Клімат помірно континентальний із м'якою зимою з частими відлигами та теплим літом. Середньорічна кількість опадів – 600-700 мм. Зима приходить наприкінці листопада, а снігом покриваються території в останні дні грудня – першій декаді січня. Літо настає наприкінці травня і триває до вересня. Влітку спостерігаються найвищі температури повітря і ґрунту, опадів та дозрівання врожаю. На початку осені у вересні встановлюється ясна і прохолодна погода.

Кожен день Рівненський обласний центр з гідрометеорології на метеостанціях області (Рівне, Дубно і Сарни) проводить спостереження за показниками погоди, а саме відслідковується температурний режим, опади, небезпечні та стихійні явища погоди тощо. Дані збирають та аналізують, після цього їх трансформують у прогноз погоди та попереджають про можливі небезпечні та стихійні явища, а також поповнюють архів гідрометеорологічних явищ.

Так, абсолютний мінімум температури повітря за 70-річний період щоденних спостережень -35°C занотований на метеостанціях в Сарнах у 1950

році, в Рівному та Дубно у 1987 році. Абсолютний максимум $+38^{\circ}\text{C}$ – на метеостанції Сарни у 1961 році. Спостерігається зміна клімату: в останні роки весняне тепло приходить із запізненням, а осінній вересень стає практично літнім місяцем. В цілому 2021 рік видався близьким до кліматичної норми – середня температура повітря було $8-9^{\circ}\text{C}$ тепла. Найбільш холодним місяцем 2021 року став лютий із середньою температурою $4-5^{\circ}\text{C}$ морозу і найнижчий показник температури був помічений 19.02.2021 на метеостанції Дубно та складав $25,1^{\circ}\text{C}$ морозу. Найбільш теплим місяцем року був липень із середньою температурою 23°C тепла. Найвищий показник температури був зафіксований 23.06.2021 на метеостанції Сарни із значенням $35,5^{\circ}\text{C}$.

Опадів за 2021 рік випало близько кліматичної норми – 634-649 мм (100-104%).

Розташування Рівненської області на кордоні Східноєвропейської платформи і Карпатської геосинклінальної області визначають інтенсивний та неоднозначний розвиток геологічної історії, яка відобразилася у неоднорідності тектонічної структури і утворенні доволі складного комплексу геологічних відкладів на більшій її частині.

Мінерально-сировинна база регіону на 45% складається з корисних копалин паливно-енергетичного виду (торф, сапропель), на 40% із сировини для виготовлення будівельних матеріалів. 12% займають питні, технічні та мінеральні води, 2% - гірничорудні та 0,85% - гірничохімічні корисні копалини.

На Рівненщині знайдено унікальну сировинну базу корисних копалин. Це бурштин та базальт. Їх видобуток проводиться лише в межах області і становить 100% від загального видобутку в Україні.

На рис. 2.3 схематично представлено основні родовища корисних копалин Рівненської області.

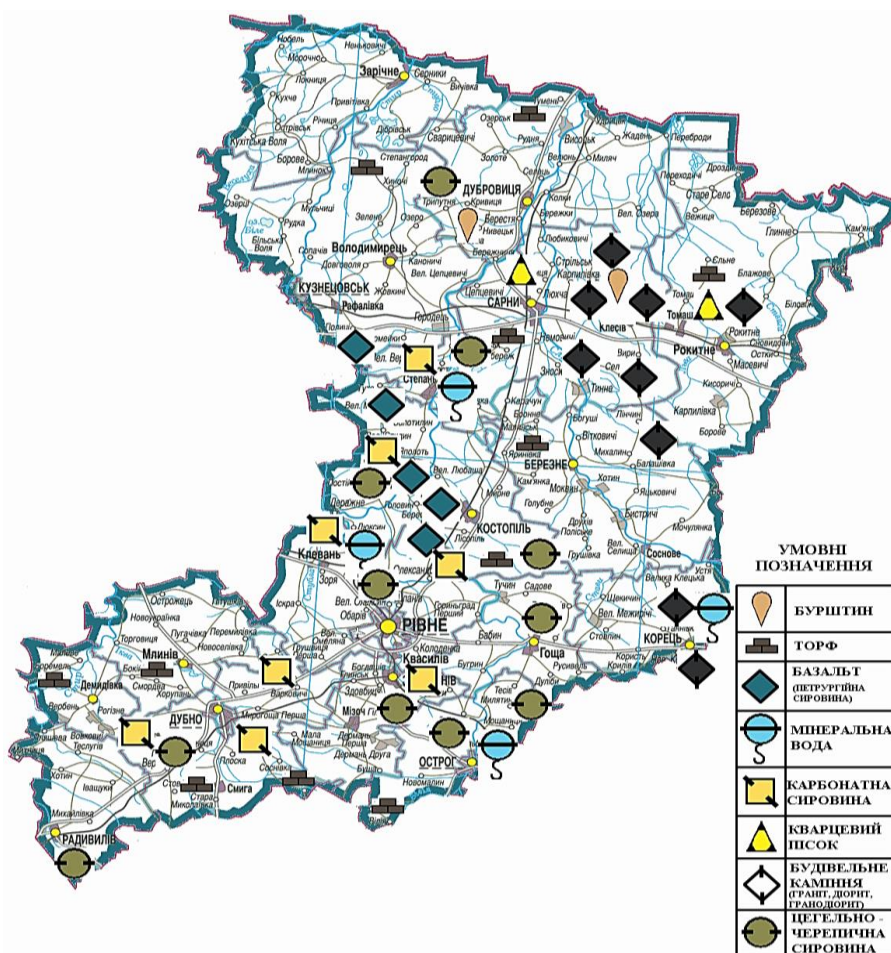

Рис. 2.3. Основні родовища корисних копалин Рівненської області [62]

Стан та використання мінерально-сировинних ресурсів Рівненської області станом на 01.01.2021 представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Мінерально-сировинна база Рівненської області

№ п/п	Види корисних копалин	Загальна к-сть родовищ	Видобуто у 2020 році	Балансові запаси на 01.01.2021 р.
1	Торф, тис. т	107	171	124021/6545*
2	Бурштин, кг	9	54,28	42342,79/387046,76**
3	Пісок скляний, тис. т	3	27,21	3215,9
4	Каолін, тис. т	2	-	5024
5	Пегматит, тис. т	3	-	342
6	Цементна сировина, тис. т, у тому числі	3	1517,9	332780,5
	крейда	1	1387,8	272858,3
	суглинки	1	130,1	48033,2
	глини	2	-	11889
7	Сировина для мінеральної вати (базальт), тис. т	4	1201,6	425832

Продовження табл. 2.3

8	Камінь облицювальний, тис. м ³	8	27,33	11490,12
9	Камінь будівельний, тис. м ³ у тому числі	48	4951,3	841005,35
	граніт	33	4418,76	562357,35
	базальт	9	532,34	276450
	вапняк	4	0,2	2198
10	Пісок будівельний, тис. м ³	31	454,3	75494
11	Цегельна сировина, тис. м ³ , у тому числі	52	44,3	46620,74
	суглинки	-	37,97	38322,79
	глини	-	6,9	5586,65
12	Агрохімічна сировина (фосфорити руда), тис. т	1	-	3533,45
13	Сировина для вапнування ґрунтів, тис. т	2	2,98	1948
14	Карбонатна сировина для вапна, тис. т	2	-	1092
15	Крейда будівельна, тис. т	4	53,5	28919,8
16	Сапропель, тис. т	37	-	7655
17	Води питні та технічні, тис. м ³ /добу	47	64,91	454
18	Мінеральні підземні води, м ³ /добу	9	29,92	1926
19	Разом	327	-	-

Джерело: складено автором на основі [46]

Примітка: *промислові запаси/запаси категорії С2; **промислові запаси/прогнозовані ресурси (Р).

Отже, станом на 01.01.2021 на Рівненщині знайдено 372 родовища з 18 видів корисних копалин: єдині в Україні родовища бурштину, унікальні поклади базальтів, запаси торфу, родовища туфів, поклади зернистих фосфоритів, родовища гранітів, діоритів, гарбо, родовища самородної міді та значні ресурси підземних прісних та мінеральних вод [59].

Гідрологічно область розташована у межах 3 артезіанських басейнів підземних вод: Волино-Подільського, Прип'ятського та Українського басейну тріщинних вод. Прогнозовані ресурси підземних вод Рівненщини оцінюють в 1314,9 млн м³/рік, а затверджені – 165,7 млн м³/рік.

Загалом в області нараховують 149 річок довжиною понад 10 км. Всі відносяться до басейну Прип'яті та підживлюються, переважно, талими

сніговими водами, а меншою мірою – ґрунтовними водами та атмосферними опадами. Головними водними артеріями є річки Стир з притокою Іква, Ствига з притокою Льва та Горинь притокою Случ. В регіоні знаходяться 151 озеро (серед яких найбільші Нобель, Біле та Острівське), які використовують у цілях рекреації та для риболовлі, 12 водосховищ (з яких Хрінницьке та Млинівське є найбільшими) та 1546 ставків. В табл. 2.4 представлено загальну характеристику водних об'єктів Рівненської області станом на 01.01.2021.

Таблиця 2.4

Водні об'єкти Рівненської області

№ п/п	Назва водного об'єкту	Кількість	Примітка
1	Річки (довжиною понад 10 км), всього	149	Загальна довжина річок в мережі області 3946 км
	у тому числі		
	великі	1	Прип'ять
	середні	6	Стир, Іква, Горинь, Случ, Ствига, Льва
	малі	142	-
2	Озера	151	Загальна площа – 30,52 км ² , сумарний об'єм води майже 45,668 млн м ³
	у тому числі найбільші озера	3	Нобель, Біле, Острівське
3	Водосховища	12	Загальна площа – 2942,4 га, сумарний об'єм води – 45,319 млн м ³
	у тому числі найбільші водосховища	2	Хрінницьке, Млинівське
4	Ставки	1546	Загальна площа – 8489,48 га, акумулюють 93,733 млн м ³ води

Джерело: складено автором на основі [46]

Болота розповсюджені по всій території області. Переважна більшість з них – це низинні болота. Менше перехідних та верхових боліт. Заболоченість території нерівномірна та різниться від 40% на півночі і до 2-3% на півдні.

Ґрунтовний покрив Рівненщини неоднорідний. Переважають дерново-підзолисті, опідзолені, дернові, торфові та торфоболотні ґрунти. Дерново-підзолисті ґрунти зустрічаються на Поліссі. На півдні Полісся розповсюджене явище дернових та торфоболотних ґрунтів. На лесах Волинського плато утворились світло-сірі ґрунти та опідзолені чорноземи, які практично всі

розорені. За механічним складом найбільше розповсюджений легкий, середній та важкий суглинок тип ґрунту. Приблизно 60% дерново-підзолистих ґрунтів Рівненського регіону інтенсивно використовують у сільськогосподарському виробництві.

Характерною ознакою флори Рівненської області є велика різноманітність цього світу і вона нараховує понад 1,6 тисячі видів рослин. У рослинному покриві переважають ліси (понад 40% території області), луки (10%) та болота (7-8%). Серед рослин є велика кількість рідкісних видів, які охороняються законом. 81 вид судинних рослин і грибів, які є в області, віднесено до Червоної книги України. Вагому частку серед рослин, які охороняються, займають види з цікавою біологією – орхідеї та комахоїдні, які взяті під охорону багатьма країнами світу.

Лісовий фонд становить 818,7 тис. га, що дорівнює 40,8% території області [36]. У лісовому покриві хвойні породи дерев становлять 65,4%, м'яколисті – 23-8%, а твердолисті – 10,8%. Особливу групу хвойних лісів займають ялинові ліси. У найбільш зволжених місцях зустрічаються сосново-ялинові ліси біломошники, де до ялини та сосни домішується чорна вільха. Серед своєрідних рослинних комплексів області варто згадати своєрідні «крейдянні ліси», елементи яких є у лісостеповій частині області, а також сусідні з ними рослинні угруповання «наскельних степів» (вишня степова, осока низька, ковила волосиста, люцерна розпростерта тощо).

Старі дуби віком понад 250 років ростуть на площі 54 га в урочищі «Острожчин» Острозького району та на площі 14 га в урочищі «Олександрівка» Дубенського району. Середній вік дерев у лісах Рівненщини становить 52 роки. Найстарішим деревом в Україні є дуб (Юзефінський дуб, дуб князя Ігоря), що росте на території ботанічної пам'ятки природи «Юзефінська дача» в Рокитнівському районі. Його вік становить понад 1300 років, а обхват стовбура дуба понад 8 м. найстаріше дерево в Україні.

На рис. 2.4 зображено рівень лісистості Рівненської області.

Рис. 2.4. Лісистість Рівненської області [46]

На рисунку 2.3 видно, що лісові масиви зосереджені в основному на півночі області. Через це лісистість в різних районах відрізняється. Наприклад, в Гощанському районі вона складає 5,7%, а в Рокитнівському – 57,2%.

Динаміка лісовідновлення, лісорозведення та створення лісових насаджень у Рівненській області за 2015-2020 роки представлена в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка відновлення лісів Рівненської області

№ п/п	Назва показника / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Площа відновлення лісів, га	6724	7213	8260	6269	5129	5326
	у тому числі						
1.1	площа лісовідновлення	6715	7057	8225	6235	5121	5234
1.1.1	з неї шляхом садіння та висівання лісі	4240	4266	5181	4474	3740	3717
1.1.2	природного поновлення лісу	2475	2791	3044	1761	1381	1517
1.2	площа лісорозведення	9	156	35	34	8	92
1.2.1	з неї шляхом садіння та висівання лісу	9	120	35	34	8	83
1.2.2	природного поновлення лісу	0	35	0	0	0	9

Джерело: складено автором на основі [43]

Лісові господарства протягом 2015-2020 років виконували роботи з посадки лісу за принципом розширеного відтворення лісів. В останні роки були вжиті заходи для підвищення лісистості території області.

У флорі Рівненщини зустрічаються близько 20 видів тундрових та тайгових представників. Наприклад, плавуни. Їхні повзучі стебла, що створюють зелене плетіння, рясно вкриті вузькими жорсткими листками і нагадують волохатого звіра.

Фауна Рівненщини характерна для лісової зони. В області нараховують 304 види хребетних, у тому числі риб – 84, земноводних – 11, плазунів – 7, гніздових та зимуючих птахів – 186, ссавців – 66 видів.

В цілому тваринний світ Рівненської області не сильно відрізняється від сусідніх областей, які розташовані у схожих фізико-географічних умовах, перш за Все Житомирської та Волинської. Можемо лише сказати про відсутність в регіоні певних поширених на Волині хребетних (річковий вугор, мідянка, очеретяна жаба) разом зі збільшенням окремих видів птахів та ссавців (кам'яний дрізд, мала біла чапля, садовий вовчок, чорний пацюк тощо).

Полісся притаманне більше різноманіття фауни, серед якої інколи можна зустріти рідкісні у сучасній Україні представників хребетних, що є типовими для північних лісових районів Східно-Європейської рівнини (бурий ведмідь, лось, бобер, рись, глухарь, рябчик та інші). У лісостеповому районі збільшується кількість зайців, мишовидних гризунів та землеріїв, лисиць. Але у цій зоні видовий склад тваринного світу бідніший, ніж на Поліссі. В той же час багато видів хребетних поширені всією територією без прив'язки до окремого регіону.

За останні роки тваринний світ Рівненщини зазнав вагомих антропогенних змін. Вплив людини проявився у зменшенні видового та кількісного складу фауни. На певних природоохоронних ділянках успішно вживаються заходи відновлення фауни та, передусім, її видового збільшення [62].

Унікальним багатством Рівненщини вважають особливе природне середовище. Як правило, головною задачею щодо втілення потенціалу природоохоронних територій є трансформації його на сильний механізм екологічної просвіти громади за допомогою утворення можливостей для наукового, сімейного та молодіжного туризму. Поруч з розвитком туризму в межах об'єктів ПЗФ виникає завдання зберегти природне середовище та мінімізувати негативне навантаження туристичної активності на нього.

Для забезпечення екологічного збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в Рівненській області створена та функціонує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.02.2022 віднесено 321 територію та об'єкт загальною площею 228,2 тис. га, що складає 11,4% від загальної площі області, в тому числі 29 об'єктів загальнодержавного значення площею 114,5 тис. га та 292 об'єкта місцевого значення площею 113,7 тис. га. У табл. 2.6 представлена характеристика природно-заповідного фонду Рівненської області станом на 01.02.2022.

Таблиця 2.6

Мережа об'єктів ПЗФ Рівненської області

№ п/п	Назва об'єктів природно- заповідного фонду	Об'єкти природно-заповідного фонду					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		К- сть	Площа, га	К- сть	Площа, га	К- сть	Площа, га
1	Природні заповідники	1	42288,7	0	0	1	42288,7
2	Національні природні парки	3	55032,417	0	0	3	55032,417
3	Регіональні ландшафтні парки	0	0	3	58708	3	58708
4	Заказники – всього	13	16720	114	50789,0	127	67509,0
	<i>в тому числі:</i>						
	загальнозоологічні	1	100	5	3129	6	3229
	ботанічні	8	12301	38	32372	46	44673
	ландшафтні	1	905	11	2852,3	12	3757,3
	лісові	1	110	18	2353,4	19	2463,4
	гідрологічні	2	3304	11	2442	13	5746
	орнітологічні	0	0	9	1581,3	9	1581,3

Продовження табл. 2.6

	ентомологічні	0	0	16	344	16	344
	геологічні	0	0	4	2460	4	2460
	іхтіологічні	0	0	2	3255	2	3255
5	Пам'ятки природи – всього	8	420,2	66	720,5234	74	1140,7234
	<i>в тому числі:</i>						
	комплексні	1	91	14	130,8	15	221,8
	ботанічні	4	243,2	34	220,8234	38	464,0234
	зоологічні	1	13	0	0	1	13
	гідрологічні	2	73	13	56,3	15	129,3
	геологічні	0	0	2	2,8	2	2,8
	пралісові	0	0	3	309,8	3	309,8
6	Дендрологічні парки	1	29,5	0	0	1	29,5
7	Зоологічні парки	1	11,6	0	0	1	11,6
8	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	39	13	137,1962	15	176,1962
9	Заповідні урочища	0	0	96	3328,6	96	3328,6
	<i>в тому числі:</i>						
	лісові	0	0	85	2499	85	2499
	болотні	0	0	11	829,6	11	829,6
10	Всього в області	29	114541,417	292	113683,3196	321	228224,7366

Джерело: складено автором на основі [42]

Отже, в табл. 2.6 наведений перелік об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області. Тут розташований найбільший природний заповідник в країні – Рівненський. Знаходяться 3 національних природних парки: «Дермансько-Острозький», Нобельський та національний природний парк «Пуца Радзівіла», що був створений у 2022 році у Сарненському районі. Також є 3 регіональні ландшафтні парки («Надслучанський», «Дермансько-Мостівський», «Прип'ять-Стохід»), 13 заказників державного значення, 114 заказників місцевого значення, 8 пам'яток природи загальнодержавного значення, 66 пам'яток природи місцевого значення, 1 дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу, 1 зоологічний парк у м. Рівне, 15 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 96 заповідних урочищ.

Рівненський природний заповідник загальною площею 42,3 тис. га є найбільшим в Україні та включає в себе 4 масиви, які охоплюють територію Володимирецького, Дубровницького, Рокитнівського та Сарненського

районів. До складу заповідника входять найкрасивіші озера українського Полісся – Сомине та Біле і водно-болотяні угіддя міжнародного значення «Переброди», «Сира Погоня», «Сомине», «Біле озера та Коза-Березина». На території Рівненського природного заповідника охороняється весь природний комплекс з усім його біорізноманіттям, в тому числі і флористична складова.

Національний природний парк «Дермансько-Острозький» розташований у Острозькому та Здолбунівському районі. Його площа складає 5448,3 га. Він утворений з ціллю зберегти цінні природні території та історико-культурні об'єкти і комплекси, створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з дотриманням режиму охорони заповідних природних об'єктів та комплексів.

Нобельський національний природний парк площею 25,3 тис. га знаходиться на території Зарічненського району і включає типові та особливі природні комплекси Західного Полісся, що маю природоохоронну, історико-культурну, оздоровчу, наукову, естетичну та освітню цінність. Його було створено у 2019 році Указом Президента України від 11 квітня 2019 року №131.

Національний природний парк «Пуща Радзівіла», що розташований у Сарненському районі, займає загальну площу 24265,307 га. Був утворений у 2022 році Указом Президента України від 1 січня 2022 року №4/2022. До складу парку увійшли вже існуючі заповідні території – пам'ятка природи «Юзефінська дача», заказники «Грабунський» та «Глиннівський», заповідне урочище «Самити».

Регіональний ландшафтний парк «Надслучанський» площею 17,2 тис. га знаходиться на території Березнівського району. Це місце більш відоме як Надслучанська Швейцарія.

«Дермансько-Мостівський» регіональний ландшафтний парк розташований у Здолбунівському районі. Має загальну площу 19,8 тис. га. Утворивши цей парк, з'явилися можливості розвивати нові види діяльності (туризм та рекреація), при цьому зберігаючи традиційне господарювання та

унікальні типові природні комплекси, історично-культурні пам'ятки старовинного Дерманя та інші населені пункти.

Регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід» площею 21,6 тис. га знаходиться на території Зарічненського району. Презентує один з унікальних природних комплексів як в Україні, так і в Східній Європі, оскільки тут річки Прип'ять та Стохід зливаються та нагадують дельту Дунаю.

Державний дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу має загальну площу 29,5 га. Розташований у м. Березне. Тут росте 750 видів рослин, з яких 18 – об'єкти Червоної книги України. Окрім цього, тут зростають екзотичні рослини-представники Далекого Сходу, Криму, Сибіру, Середньої Азії, Кавказу, Китаю, Америки та Японії.

Зоологічний парк у м. Рівне – це особливий природний комплекс у місті, що об'єднує природне середовище та штучні споруди і є місцем для утримання різних видів тварин. Основною метою зоологічного парку є утримання та демонстрація живих представників дикої фауни, освітня та виховна робота, збереження та розведення рідкісних, зникаючих видів тварин і науково-дослідна робота з вивчення біології диких тварин. У зоопарку налічують 175 видів тварин, з яких 10 – представники Червоної книги України.

Окрім вищезазначених прикладів, у 2022 році рішенням Рівненської обласної ради від 9 вересня 2022 року №556 створено 11 пралісових пам'яток природи місцевого значення у Сарненському та Вараському районах. У 2021 році рішенням сесії обласної ради від 17.12.2021 №442 створено три пралісові пам'ятки природи місцевого значення у Вараському та Сарненському районах. У 2020 році рішеннями сесії обласної ради від 21.08.2020 № 1773 та № 1774 оголошено лісовий заказник місцевого значення «Обурок» у Рівненському районі та комплексну пам'ятку природи місцевого значення «Корецькомонастирська» у Корецькому районі. У 2018 році рішеннями сесії обласної ради від 07.12.2018 № 1227 та № 1228 оголошено 3 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення у Дубенському районі та парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення у Гощанському районі [42].

Смарагдова мережа Європи є сукупністю територій особливого інтересу щодо їх збереження, визначених Бернською конвенцією і являє собою аналог мережі Natura 2000, яка існує в ЄС та в країнах, що не є його членами. Головною вимогою до об'єктів даної мережі є наявність видів, що перераховані у Бернській конвенції та резолюціях 4 і 6 Постійного комітету конвенції.

Рівненський природний заповідник є важливим членом екомережі області. Як вже було вищесказано, Рівненський природний заповідник – він найбільший в Україні, та єдиний заповідник Рівненщини, який входить до цієї мережі (UA 0000023). Національний природний парк «Дермансько-Острозький» також входить до Смарагдової мережі за номером UA0000102 Dermansko-Ostrozkyi NNP.

2.2. Оцінка природно-рекреаційного та туристичного потенціалу Рівненської області

Однією із важливих умов розвитку туризму є природно-рекреаційний та туристично потенціал області. Рівненська область володіє широким спектром природних рекреаційних ресурсів (кліматичні, біологічні, ландшафтні, мінеральні води та пелоїди). Регіон зумів зберегти автентичну історико-культурну спадщину Полісся та Волині, що дає змогу активніше розвивати історичний, рекреаційний, екологічний та інші види туризму [42].

Для ефективного розвитку території важливо розуміти особливості розподілу наявних туристичних ресурсів на території області. З цією метою було використано підхід до ранжування за інтегральним показником туристичного потенціалу. Інтегральний показник обчислений за науковою методикою в межах реалізації проекту Українського культурного фонду «Формування нової моделі культурного простору на прикладі Рівненської області» та представлений в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Ранжування за інтегральним показником туристичного потенціалу
адміністративно-територіальних одиниць Рівненської області**

№ п/п	Адміністративно- територіальна одиниця	Місця в рейтингу за показниками			
		Історико- культурні ресурси	Інфраструктурні ресурси	Природні ресурси	Загальне місце в рейтингу
1	Березнівський район	11	12	4	5
2	Володимирецький район	6	7	9	7
3	Гошанський район	13	8	11	15
4	Демидівський район	8	3	13	13
5	Дубенський район	2	2	15	4
6	Дубровицький район	16	14	7	14
7	Зарічненський район	4	15	1	2
8	Здолбунівський район	10	5	12	12
9	Корецький район	7	13	8	8
10	Костопільський район	12	9	14	16
11	Млинівський район	9	16	6	9
12	Острозький район	1	6	10	3
13	Радивилівський район	3	4	16	10
14	Рівненський район	5	1	2	1
15	Рокитнівський район	15	11	3	6
16	Сарненський район	14	10	5	11

Джерело: складено автором на основі [62]

З табл. 2.7 бачимо, що найбільш привабливим районом Рівненської області з урахуванням наявних історико-культурних, природних та інфраструктурних ресурсів є Рівненський, який займає першу позицію в рейтингу. Другим йде Зарічненський район, а третю сходинку посідає Острозький район. Останнє місце зайняв Костопільський район Рівненської області.

Рівненщина – глибоко історична земля, що насичена численними пам'ятками природи, архітектури, культури та унікальними об'єктами, аналогів яким немає у інших регіонах. На її території знаходяться: 1088 пам'яток археології, 1761 пам'ятка історії, 388 пам'яток архітектури та містобудування, 1174 пам'ятки культових споруд, 84 пам'ятки монументального мистецтва. Крім того, в області налічується 20 монастирів, у яких зберігають старовинні, чудотворні та благодатні ікони. До Списку

історичних населених місць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 за № 878, включено 13 населених пунктів Рівненської області: Березне, Володимирець, Гоща, Дубно, Дубровиця, Клевань, Корець, Мізоч, Млинів, Острог, Радивилів, Рівне, Степань [28].

Рівненській області притаманна унікальна замкова культура, яка була оборонного характеру. В області нараховують 8 замків. Найкращим цьому підтвердженням є такі об'єкти як Тараканівський форт, Дубенський, Острозький та Клеванський замки, палац Стецьких, Ходькевичів, Межиріцький монастир-фортеця. Не дивлячись на вагомі руйнації під час світових та громадянських воєн, в Рівненській області збереглися фортифікаційні та монастирські спорудження, які були побудовані ще за часів Середньовіччя, різностильові православні, католицькі та іудейські будівлі XVII-XX ст. [27].

Впізнаваною історико-архітектурною пам'яткою Рівненської області є Тараканівський форт. Це унікальна споруда, яка була закладена у 1885 році. Подібні спорудження можна знайти лише в деяких країнах Європи (Польща, Франція, Німеччина). Це бетонне земляне фортечне укріплення із військовим гарнізоном, ударною силою якого виступала артилерійська рота. Форт мав прикривати розгортання російських армій на Волині у разі війни між Російською імперією та Австро-Угорщиною. Нині Тараканівський форт представляє інтерес для шукачів пригод, хто любить поблукати містечком-привидом, пробиратися лабіринтами та слухати таємничі історії, які траплялися з тими, хто відвідав це місце.

Через рідкісність та сповивання легендами певних місць, відкриваються нові напрями бажань та вподобань туристів. Наприклад, тунель кохання поблизу містечка Клевань. Цей природний об'єкт є одним з найромантичніших місць в Україні. 5-ти кілометровий зелений коридор, створений деревами, що вишикувались у арку ідеальної округлої форми, і залізничні рейки в ньому стали візитною карткою туристичної Волині, об'єктом постійного паломництва для закоханих пар і туристів.

Базальтові стовпи – це ще одна візитівка Рівненщини. Геологічний заказник знаходиться в с. Берестовець Костопільського району на території Івано-Долинського родовища базальтів. Особливі та вражаючі утворення із базальтових стовпів-багатогранників товщиною від 0,6 до 1,2 м та висотою від 3 до 30 м вишикувались стрункими та щільними рядами. Науковці дають пояснення цим явищам: 600 млн років тому тут були діючі вулкани, а стовпи з'явилися через швидке застигання лави. Українські базальтові стовпи доволі часто зрівнюють з іншими місцями залягання базальтової породи у світі. Наприклад, екзотичними вулканічними конусами що на Гавайях [54].

У червні 1651 року під Берестечком пройшла легендарна та трагічна битва визвольної війни під проводом Б. Хмельницького між Військом Запорізьким та армією Речі Посполитої, яка тривала майже 2 тижні. На місці цієї події утворено державний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева, Дубенський район). Відвідувачі цього об'єкту слухають історії героїзму наших славних предків, бувають у церкві, де, за легендою, молився Б. Хмельницький перед битвою та знайомляться із експонатами «козацької» колекції.

Вузькоколіїку «Антонівка-Зарічне» вважають найдовшою, однією із найстаріших на найбільш повільних у Європі. Її довжина складає 106 км. Працює вона орієнтовно з 1895 року. А швидкість її становить всього 40 км за годину. Тим не менш, це цікава атракція та діючий потяг, який доставляє місцевих до школи або роботи.

Відвідуючи Рівненщину, одна молода пані зі Швейцарії помітила схожість місцевих живописних пейзажів зі своєю батьківщиною. Відтоді регіональний ландшафтний парк Надслучанський почали називати саме так – Надслучанська Швейцарія. Тут дійсно неймовірно красиво: тече повноводна і буйна річка Случ, видніються мальовничі гори, які звать Соколиними, містичні руїни замку, древні легенди і атмосферні агросадиби.

Рівненська область впізнавана також завдяки князям Острозьким та Національному університету «Острозька академія», що стала наступницею

першого вищого навчального закладу східнослов'янських народів – Острозької слов'яно-греко-латинської академії. Тривалий час м. Острог було культурним центром українських земель. Саме тут три століття знаходилося місце перебування славнозвісного князівського роду Острозьких, який подарував Рівненщині та Україні великих полководців, покровителів церкви та меценатів. Перше в світі повне видання біблійних книг старого та нового заповіту церковно-слов'янською мовою зробила саме Острозька друкарня у 1581 році. До архітектурних об'єктів Острогу відносять замковий комплекс: житлова фортифікаційна башта «Вежа мурована» - «Замок князів Острозьких» (XIV-XVII ст.), «Нова башта» (XVI ст.), Богоявленська церква (XV-XIX ст.), Луцька надбрамна башта (XV-XVI ст.), Успенський костел (XVI-XIX ст.) та Синагога (XVI ст.) [51].

Рівненщина багата містами, які приваблюють туристів своєю особливою історією. І ще одним таким місто є Дубно, яке вперше згадується у письмових джерелах у 1100 році.

Найвизначнішим об'єктом міста є історико-культурний заповідник міста Дубно, що містить в собі наступні пам'ятки історії, культури та архітектури:

- Дубенський замок XV-XVIII ст. (2 палаци – князів Острозьких та князів Любомирських, надбрамний корпус);
- Луцька брама (XVI ст.);
- Синагога (XVI ст.);
- Спасо-Преображенська церква (XVII);
- Свято-Юріївська церква (XVII ст.);
- Монастир кармеліток (XVII ст.);
- Костел бернардинів та його келії (XVII ст.);
- Костел Яна Непомука (XX ст.);
- Свято-Іллінський собор (початок ЧЧ ст.);
- Світські будівлі у центральній частині міста (XVIII-XIX ст.);
- Краєзнавчий музей [49].

Найстарішим спорудженням у місті Дубно та найбільш цінною пам'яткою є Дубенський замок. Спочатку в XIV ст. Федір Острозький звів незначний замок із дерева, а вже у 1492 році князь Костянтин Іванович Острозький спорудив кам'яний. Прадавні стіни Дубенського замку бачили кримсько-татарські навали у XV ст., набіги козацьких загонів М. Кривоноса та російського війська у XVII ст. тощо. Саме у Дубенському замку зберігались коштовності князів Острозьких. У замку виготовляли культові речі для храмів та монастирів, а також військове спорядження. У надбрамному корпусі, де проживали князі та від якого був прокладений підвісний міст до міста, на сьогодні представлені виставки середньовічних ікон, підсвічників, скульптур та дзвонів, серед яких найдавнішою дорогоцінністю є дзвін відлитий у 1572 році. Винятковою та якої не знайдеш ніде у світі є скульптура Діви Марії напередодні народження Ісуса Христа [3].

Золота доба міста Дубно – це остання чверть XVIII ст. Місто набуває високого економічного та культурного піднесення. Знамениті Львівські контракти (традиційні ярмарки) переносяться в Дубно. Починає зростати кількість місцевих жителів. У Замку влаштовуються пишні бенкети, лицарські турніри, феєрверки.

На сьогодні, але в більшій мірі до повномасштабного вторгнення Дубно – це місто, яке розвивається: ведуться реставраційні роботи, проводяться наукові конференції, відкриваються тематичні виставки, поповнюються фонди, видаються краєзнавчі книжки, зростає потік туристів до історичного та цікавого Дубна [50].

Окрім вищезазначених пам'яток та туристичних об'єктів, визначними DESTИНАЦІЯМИ РІВНЕНЩИНИ є парк культури та відпочинку ім. Т. Шевченка у Рівному, музей бурштину, місто Корець, Березнівський дендропарк, село Пересопниця, урочище «Гурби», музей лісу та багато інших місць.

Враховуючи природне, історико-культурне та архітектурне надбання області, можна впевнено говорити про самобутність та унікальність Рівненщини, її історії, культури та природи. Варто зазначити також об'єкти

нематеріальної культурної спадщини Рівненщини, які включені у національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України станом на лютий 2023 року:

- бортництво у Березнівському і Рокитнівському районах;
- традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області [55].

У табл. 2.8 наведено елементи нематеріальної культурної спадщини Рівненщини, що внесені у національний перелік і ті, що мають потужний потенціал, але не внесені до списку, та відповідні види туризму, які можна розвивати на їх основі.

Таблиця 2.8

Види туризму, засновані на використанні ресурсів нематеріальної культурної спадщини Рівненщини

№ п/п	Назва елементу нематеріальної культурної спадщини	Вид туризму	Заходи для популяризації та збереження елементу нематеріальної культурної спадщини
1	Бортництво	Сільський туризм, апітуризм	Елемент туристичного маршруту «Медове коло»
2	Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі	Етнографічний туризм, сільський та фестивальний туризм	На Трійцю у селі Сварицевичі проводиться районний фестиваль народного мистецтва «Водіння Куста». Обряд включений у репертуар фольклорних колективів
3	Серпанкове ткацтво	Етнографічний та сільський туризм	Відкритий відділ «Серпанкове розмаїття» у Дубровицькому історико-етнографічному музеї. Функціонує народний аматорський фольклорний ансамбль «Берегиня» у с. Крупове, сценічний одяг учасників якого є демонстрацією сучасного серпанкового костюму, створеного майстрами серпанкового ткацтва. Відкритий туристичний маршрут «Зелене кільце Дубровиччини», що включає в себе ознайомлення з історико-культурним надбанням українського Полісся, зокрема серпанкового ткацтва села Крупове.

Продовження табл. 2.8

			Майстерня історичного ткацтва «Легенди Волині» займається відтворенням серпанкового ткацтва
4	Традиція приготування м'ясного делікатесу – мацика	Гастрономічний туризм, сільський та фестивальний туризм	Завдяки активізації місцевих виробників цей продукт можна зустріти в лавках багатьох крамниць області. За підтримки Євросоюзу реалізується проект «Мацик – кулінарна спадщина Рівненщини» - розробляється каталог регіональної кухні, промоційне відео, стратегія розвитку гастротуризму та здійснюється навчання персоналу
5	Звичай вшанування тисячолітніх дерев	Етнографічний туризм, сільський та фестивальний туризм	Юзефінський дуб – найстаріший дуб в Україні священне дерево в селі Вежиця – кількасотрічна сосна, яку прикрашають хустинами, стрічками та рушниками

Джерело: складено автором на основі [6]

Бортництво є старовинною формою лісового бджільництва. У північних районах Рівненщини та Житомирської областей існують наступні прояви бортницької культури:

- бортні дерева, вік яких орієнтовно від 100 до кількох сотень років;
- бортницькі деревообробні інструменти для виготовлення бортей та вуликів-колод, колеса для підйому вуликів на дерева, пристрої для підйому бортників на дерева;
- бортники-старожили, які є носіями знань про давнє бортництво, власники бортних дерев, вуликів-колод і традиційних інструментів;
- бортники молодшого покоління, які збирають та продовжують бортницькі традиції;
- бортницька термінологія [40].

Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району. Історія цієї традиції сягає дохристиянських часів. Обряд приурочений до дня літнього сонцестояння. Головним святковим об'єктом є Куст. Це молода дівчина, одяг якої прикрашають зеленню. Цей образ уособлював душі померлих, які в період Трійці нібито приходили у наш світ. Предки відігравали роль посередників між цим світом та потойбіччям, а їх обдарування Куста їх

задобрювало і забезпечувало родинне та господарське благополуччя на цілий рік. В обряді беруть участь виключно дівчата та свято Трійці. Кустовий гурт обходить помешкання місцевих жителів, оспівуючи величальні кустові пісні та бажаючи всього доброго.

Серпанкове ткацтво с. Крупове Дубровицького району характеризується своїми самобутніми рисами: матеріалами, термінологією та техніками виробництва; усталеними художньо-моделюючими характеристиками; архаїчним геометричним орнаментом.

Мацик – це м'ясний делікатес, який виготовляли на півночі Рівненської області з давніх-давен. За традицією його готують взимку, напередодні Різдва. Технологія приготування тривала, займає 6-8 місяців. З нього готують борщ, додають до каш, роблять канапки та куштують як закуски до напоїв.

Отже, нематеріальна культурна спадщина володіє потужним туристичним потенціалом, який здатний підсилити туристичний імідж області та його туристичні продукти.

Аналізуючи використання об'єктів природно-заповідного фонду у рекреаційній та туристичній діяльності, можемо говорити про значний потенціал національного природного парку «Дермансько-Острозький». Він має високий показник заліснення, гарно розвинуту річкову мережу, велику кількість джерел та штучних водойм. Місцезнаходження парку в межах двох геоморфологічних утворень зумовлює різноманітність рельєфу території, що є позитивною рисою для приваблення рекреантів. Тут є всі групи ландшафтів: закриті простори з малою оглядовістю, напіввідкриті простори з середньою оглядовістю та відкриті простори з великою оглядовістю. Біокліматичні ресурси парку формують сприятливі умови для розвитку та здійснення рекреаційної діяльності в холодну і теплу пору року. Це сприяє розвитку в парку пізнавального, спортивно-оздоровчого та лікувально-оздоровчого туризму.

На території парку «Дермансько-Острозький» станом на 2021 рік було розроблено 2 екологічні стежки та 2 туристичних маршрути, а також один

релігійний маршрут паломництва, який частково проходить територією парку. Також розпочалися підготовчі роботи по облаштування нової екостежки в заповідному урочищі «Вільхава». Виконано роботи із благоустрою стежки, прокладено та промарковано маршрут, опрацьовано та виготовлено 3 інформаційні стенди.

Екостежка «Від Волині до Поділля». Її протяжність складає 5,5 км. Проходження стежки займає 3 години. Відвідувачі ознайомлюються із особливостями 3 фізико-географічних областей – Волинської височини, Малого Полісся та Подільської височини, які змінюються на відносно невеликому проміжку стежки.

Орнітологічна екостежка «Заплавою річки Збитинки». Прогулюючись стежкою довжиною 3 км відвідувачі знайомляться з різноманітністю орнітофауни національного природного парку. Маршрут промаркований, облаштований, має 7 зупинок. Тривалість проходження – 2 години.

Туристичний маршрут «Заплавою річки Збитинка» протяжністю 38 км розроблений для ознайомлення з природними комплексами, флорою та фауною Малого Полісся та його історико-культурним надбанням. На проходження даного маршруту слід виділити 2 дні.

Туристичний маршрут «Велика пригода». Його довжина 65 км, а тривалість проходження – 1-3 дні. Відвідувачі ознайомлюються з унікальними історичними місцями та подіями Рівненщини, природними рисами Малого Полісся, Мізоцького кряжу і Кременецьких гір.

Разом з тим область ще недостатньо освоєна і мало розвинута з туристичного погляду, але наділена перспективами для розвитку рекреації та туризму, відзначається особливими природними та історико-культурними об'єктами, на які слід звертати увагу туристів та рекреантів.

2.3. Туристична інфраструктура Рівненської області

Туристична інфраструктура є базою розвитку туризму, а також основою для застосування ресурсів у місці призначення. Важливість туристичної інфраструктури відображається в тому, що вона сприяє підвищенню ефективності виробництва та розподілу туристичних послуг, а в окремих випадках, таких як віддалені місця призначення навіть збільшити пропозицію туристичних послуг. Виділяють основну (заклади розміщення та харчування, туристичні підприємства і шляхи сполучення), додаткову (заклади дозвілля та розваг, центри надання туристичної інформації, спеціалізовані торговельні заклади) та обслуговуючу (пропускні пункти, АЗС, банківські установи, страхові агенції, заклади охорони здоров'я та комунального обслуговування) туристичну інфраструктуру [31].

Готельне господарство є одним із основних елементів туристично-рекреаційної інфраструктури. Його стан визначає туристичний імідж області та України загалом, тому наразі є актуальним розвиток готельної справи Рівненської області як невід'ємної складової не тільки вітчизняного, але й світового туризму, що приносить значні грошові надходження [11].

У табл. 2.9 наведено характеристику колективних засобів розміщення Рівненської області за 2016-2021 роки.

Таблиця 2.9

Колективні засоби розміщення Рівненської області

Роки / Назва показника	К-сть колективних засобів розміщення, од	К-сть місць у колективних засобах розміщення, од	К-сть осіб, що перебували у колективних засобах розміщення
2016	45	6007	91112
2017	43	5408	89861
2018	17	1557	39470
2019	18	1588	35530
2020	13	598	12797
2021	13	598	11763

Джерело: складено автором на основі [48]

З табл. 2.9 робимо висновок, що протягом 2016-2021 років спостерігається скорочення кількості колективних засобів розміщення у Рівненській області. Так, у 2021 році в області їх налічувалось всього 13 одиниць із 598 місцями.

Проте, за власними підрахунками засобів розміщення в області значно більше. Лише тільки готелів близько 70 одиниць. Така невідповідність обумовлена тим, що протягом 2018-2021 років статистичні дані подані лише за даними юридичних осіб та відокремлених підрозділів таких осіб, а також через те, що деякі заклади розміщення не надали дані до відповідних органів. Втім, будемо здійснювати аналіз інфраструктури згідно офіційних даних.

Так, у 2021 році у Рівненській області нараховувалося 13 колективних засобів розміщення, з яких 10 готелів та аналогічних засобів розміщення. Більшість з них розташовані у Рівному та Рівненській області. Загальна місткість склала 598. Протягом 2021 року готелями надано послуг для 11763 гостей, у тому числі 402 іноземцям.

Дитячі заклади відпочинку та оздоровлення Рівненської області, що працювали влітку протягом 2014-2019 років представлені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

**Дитячі закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку у
Рівненській області**

Роки / Назва показника	Кількість закладів, од		У них місць, од		К-сть дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2014	571	6	2070	1925	60677	6829
2015	207	6	1980	1980	23958	3481
2016	188	6	1930	1930	20016	3531
2017	234	5	1630	1630	26265	2749
2018	146	3	980	980	17459	2283
2019	126	1	270	-*	14732	-*

Джерело: складено автором на основі [48; 43]

Примітка: * Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Оцінивши дані з табл. 2.10 говоримо про те, що протягом літнього періоду 2019 року відпочило 14732 дитини. Це на 2727 осіб або 15,6% менше ніж у 2018 році. Також за 2014-2019 роки спостерігаємо закриття дитячих закладів відпочинку та оздоровлення. Так, у 2019 році працювало на 77,9% менше закладів ніж у 2014 році.

В області функціонують санаторно-курортні та оздоровчі заклади, які працюють сезонно або цілорічно. У своїй діяльності використовують такі лікувальні ресурси та фактори: мінеральні та джерельні води, грязі, озокерит, фіточаї, вітамінізоване харчування, природний фактор лісопаркової зони, масажі тощо [61]. У табл. 2.11 представлено статистичні дані таких закладів за 2012-2017 роки. Дані з 2017 року відсутні.

Таблиця 2.11

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади у Рівненській області

Роки / Назва показника	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії- профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок	всього	у них ліжок	всього	у них місць	всього	у них місць
2012	7	964	4	270	-	-	8	1151
2013	7	1200	4	298	-	-	8	1146
2014	7	1285	3	189	-	-	5	1082
2015	6	985	2	137	-	-	5	1053
2016	6	985	2	137	-	-	5	1093
2017	6	985	-	-	-	-	3	1058

Джерело: складено автором на основі [43]

З табл. 2.11 бачимо, що у 2017 році на території Рівненської області працювало 6 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням і 3 бази та інші заклади відпочинку. Кількість лікувальних закладів за останні роки суттєво не змінилася. Найбільш відомими закладами є санаторії «Червона калина» (с. Жорбин, Рівненський район), «Хрінники» (с. Хрінники, Демидівський район), та «Горинь» (сmt. Степань, Сарненський район).

У регіоні гарно розвинуте явище сільських садиб. Станом на 2018 рік їх налічували 60 об'єктів. Найбільше сільських садиб у Березнівському районі (10 об'єктів), а найменше – у Гощанському і Корецькому районах (по 2 об'єкти у кожному районі). Власники осель пропонують туристам проживання в будиночках, риболовлю, збір грибів та ягід, прогулянки кіньми верхи, куштування традиційних українських страв і напоїв, екскурсії Рівненщиною і т.д.

На сьогодні можемо відмітити той факт, що стан готельної сфери у Рівненській області не відповідає потенційним можливостям для розвитку туристичної інфраструктури регіону. Рівненщина відома своїм рекреаційним потенціалом, історико-культурною спадщиною, природними ресурсами. Щоб задовольняти усі потреби українського та європейського відвідувача, слід забезпечувати комфортність проживання, високу якість обслуговування та створювати такі умови, за яких туристам хотілося повертатися до нашої країни, а українцям обирати свою батьківщину для відпочинку. Різноманіття вподобань споживачів готельних послуг України визначає сучасну сегментація готельного ринку. Так для Рівненщини розвиток готельної справи має бути орієнтований на перспективні для регіону види туризму (сільський, екологічний, культурно-пізнавальний, активний) [20].

Посилаючись на дані Департаменту економічного розвитку та торгівлі Рівненської обласної державної адміністрації у області функціонувало 1520 закладів харчування станом на 1 січня 2020 року.

Найбільша кількість закладів харчування зосереджена в Рівному – 537 одиниць. Серед районів лідерами по кількості об'єктів харчування є Сарненський (99 од.), Рівненський (96 од.), Костопільський (86 од.). Найменша кількість закладів харчування розташована у Острозькому (12 од.), Зарічненському (21 од.) і Гощанському (29 од.) районах. Більш широкий аналіз закладів ресторанного господарства Рівненської області станом на 01.01.2020 представлений у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Заклади ресторанного господарства Рівненської області

№ п/п	Район / місто обласного значення	Заклади ресторанного господарства, одиниць					
		всього	у тому числі				
			ресторани	кафе	бари	кафетерії	інші
1	Березнівський	61	1	48	1	9	2
2	Володимирецький	62	1	30	14	2	15
3	Гощанський	29	1	23	2	2	1
4	Демидівський	41	-	5	13	20	3
5	Дубенський	43	3	29	1	10	-
6	Дубровницький	55	1	43	2	4	5
7	Зарічненський	21	2	15	3	1	-
8	Здолбунівський	55	-	33	-	19	3
9	Корецький	44	1	29	3	5	6
10	Костопільський	86	1	58	3	20	4
11	Млинівський	48	3	26	14	5	-
12	Острозький	12	-	9	1	2	-
13	Радивилівський	58	2	18	5	30	3
14	Рівненський	96	8	61	8	16	3
15	Рокитнівський	50	-	28	19	-	3
16	Сарненський	99	4	63	10	8	14
17	м. Дубно	54	6	21	16	8	3
18	м. Вараш	43	1	20	6	3	13
19	м. Острог	26	1	16	2	5	2
20	м. Рівне	537	28	223	49	76	161
Разом		1520	64	798	172	245	241

Джерело: складено автором на основі [62]

Не менш важливою складовою туристичної інфраструктури Рівненської області є туристичні підприємства. У табл. 2.13 приведено кількість таких суб'єктів.

Таблиця 2.13

Кількість суб'єктів туристичної діяльності Рівненської області

№ п/п	Назви показників / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Юридичні особи – усього	26	26	26	27	27	28
1.1	у тому числі туроператори	7	3	3	1	2	1
1.2	турагенти	18	22	22	23	24	26
1.3	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	1	1	1	3	1	1
2	Фізичні особи-підприємці - усього	33	40	34	66	80	74

Продовження табл. 2.13

2.1	у тому числі турагенти	32	38	32	64	78	73
2.2	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	1	2	2	2	2	1

Джерело: складено автором на основі [64]

Проаналізувавши дані із табл. 2.13 робимо висновок, що у 2020 році в Рівненській області працювало 102 туристичних компаній, серед яких 1 – це туристичний оператор, 99 – туристичні агентства, 2 – суб'єкти, які проводять екскурсійну діяльність. Найбільше їх зосереджено у Рівному, Вараші, Дубно та в Рівненському районі.

Таблиця 2.14

Кількість туристів (без екскурсантів), обслугованих туроператорами і турагентами Рівненської області

№ п/п	Назви показників / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Усього, осіб	6640	9022	11168	22027	31425	19269
1.1	у тому числі громадян України - усього	6639	9022	11168	22027	31425	19266
1.1.1	у тому числі подорожувачих в межах території України	1236	1450	1335	1680	2688	1290
1.1.2	за кордон	5403	7572	9833	20347	28737	17976
1.2	іноземців	1	0	0	0	0	3

Джерело: складено автором на основі [64]

З табл. 2.14 бачимо, що кількість обслугованих туристів туроператорами і турагентами Рівненської області у 2020 році становила 19269 осіб, що на 38,7% менше ніж у 2019 році. Такому зниженню кількості обслугованих туристів сприяло поширення коронавірусної хвороби територією України на початку 2020 року. З них 6,7% були туристами-громадянами України, що подорожували Україною, а 93,3% туристів-громадян України їхали відпочивати закордон. У 2020 році турагенти і туроператори Рівненської області надали послуги трьом туристам-іноземцям.

За метою поїздки як територією України, так і за її межами переважали відпочинок і дозвілля, що підтверджують велика кількість турів на туристичному ринку.

Таблиця 2.15

Кількість і вартість реалізованих туристичних пакетів туроператорами і турагентами Рівненської області у 2020 році

№ п/п	Назви показників	Кількість, одиниць		Вартість, тис. грн	
		Юридичними особами	ФОП	Юридичними особами	ФОП
1	Усього	2530	5738	63927,0	164351,1
1.1	з них громадянам України для подорожі				
1.1.1	в межах України	705	112	9383,8	433,3
1.1.2	за кордон	1673	5626	54249,5	163917,8
1.2	іноземним туристам для подорожі по Україні	1	0	2,0	0
1.3	іншим організаціям	151	-	291,7	-

Джерело: складено автором на основі [64]

Отже, з табл. 2.15 робимо висновок про те, що у 2020 році суб'єкти туристичної діяльності Рівненської області реалізували 8268 туристичних путівок. З них 9,9 % були турами Україною, а 88,3 % - путівками за кордон. Лише одна путівка для подорожі Україною була продана іноземцю. Всього вартість туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ) у 2020 році складав 228278,1 тис. грн.

Дані про надходження у 2020 році про сплату туристичного збору до місцевих бюджетів Рівненської області становили 1004,0 тис. грн [57].

Важливу роль у розвитку туристичної інфраструктури Рівненської області відіграє торгівля. Основним критерієм функціонування торгівлі є обсяг роздрібного товарообороту. У табл. 2.16 представлено оборот роздрібної торгівлі Рівненської області за 2015-2020 роки.

Таблиця 2.16

Оборот роздрібної торгівлі Рівненської області

№ п/п	Назва показника / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Оборот роздрібної торгівлі, млн грн	23460,0	25648,0	14927,8	17360,0	20642,3	21794,2
2	У порівнянних цінах, % до попереднього року	83,7	99,9	98,6	109,3	111,3	103,2

Джерело: складено автором на основі [48]

Так, у 2020 році оборот роздрібної торгівлі склав 21794,2 млн грн, у тому числі роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі – 13280,4 млн грн. Станом на 01.01.2019 року в області функціонувало 9,2 тис. торговельних підприємств та 63 роздрібні ринки.

Область має вдале територіально-географічне розташування та добре покриття транспорту мережу міжнародного, державного та регіонального значення. Територією регіону проходить державний кордон протяжністю 234 км з Білоруссю. В області розташовані 5 міжнародних пунктів пропуску:

- для залізничного сполучення на станції «Сарни»;
- для залізничного сполучення на станції «Сарни»;
- для автомобільного сполучення «Городище»;
- для автомобільного сполучення «Прикладники»;
- для повітряного сполучення «Рівне».

Область перетинають Критські транспортні коридори №3 (Краківець-Львів-Рівне-Житомир-Київ) та №5 (Косини-Чоп-Стрий-Львів-Рівне-Сарни-Мінськ), Європа-Азія (Краківець-Львів-Рівне-Житомир-Київ-Полтава-Харків-Дебальцеве-Ізварине) і транспортний коридор Балтійське море-Чорне море (Ягодин-Ковель-Луцьк-Тернопіль-Хмельницький-Вінниця-Умань-порти Чорного моря).

Протяжність автомобільних шляхів загального користування в області складає 5164 км. Регіоном проходять такі шляхи : М06 У40 (Львів-Рівне-Житомир-Київ), М19 Е85 (Доманове-Ковель-Чернівці-Мамалига), Н22

(Устилуг-Луцьк-Рівне), Р05 (Городище-Рівне-Старокостянтинів) та Р76 (КПП «Прикладники»-Зарічне-Дубровиця).

Автобусна маршрутна мережа нараховує 94 міських, 456 приміських та 72 міжміських маршрути. Регулярним автобусним сполученням охоплено понад 98% сільських населених пунктів [62]. В області розвинена мережа автостанцій. Зокрема, в Рівному діють ряд автостанцій («Рівне», «Чайка», «Залізничний» та інші). На рис. 2.5 зображено кількість перевезених пасажирів у Рівненській області протягом 2015-2020 років.

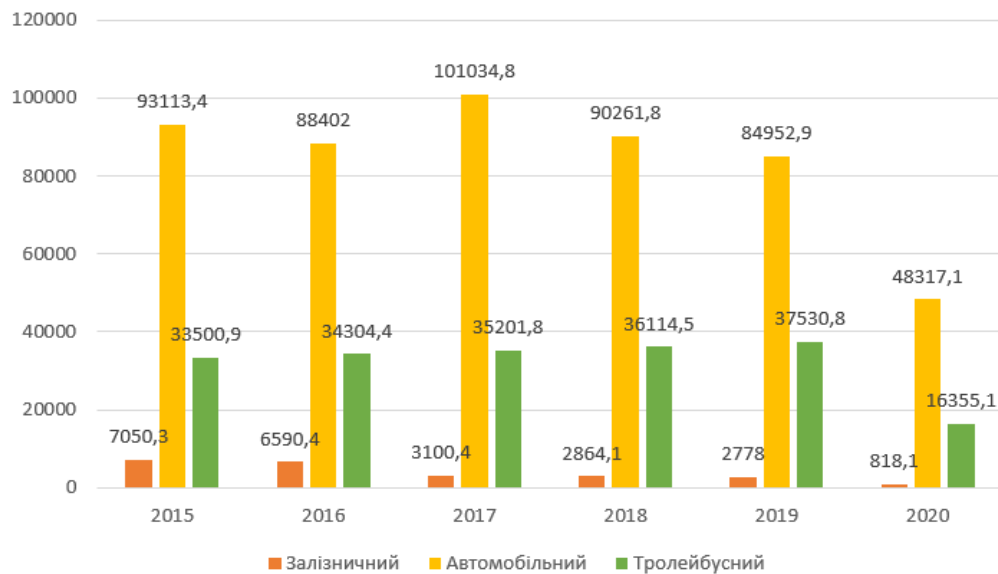

Рис. 2.5. Кількість перевезених пасажирів у Рівненській області за видами транспорту протягом 2015-2020 років [43]

Отже, кількість перевезених пасажирів у Рівненській області у 2020 році становила 65490,3 тис. осіб. Найбільше користувались автомобільним (автобусним) транспортом. Його частка 73,8% від загальної вільності обслугованих пасажирів. Найменш популярним транспортом стала залізниця. Нею скористались всього 1,2% споживачів послуги перевезення.

Залізничний транспорт забезпечує вантажні та пасажирські перевезення у дальньому сполученні. Експлуатаційна довжина залізничних колій Рівненської області складає 605,8 км, з яких 170 км електрифіковані.

В області найкраще технічно облаштовані двоколійні електрифіковані лінії на ділянках Красне-Здолбунів-Рівне-Клевани, які найбільше перевозять вантажу та пасажирів в регіоні. Територією Рівненської області проходять двоколійні електрифіковані залізничні лінії з інтенсивним рухом поїздів: Чоп-Львів-Рівне. Найбільше завантажена транспортними потоками залізнична ділянка Здолбунів-Красне, яка функціонує на межі пропускної здатності. Одноколійні залізничні лінії розташовані на ділянках Рівне-Сарни, Сарни-Рокитне-Волинське, Сарни-Удрицьк. Вони навантажені транспортними вантажними потоками та забезпечують транспортні зв'язки регіону із сусідніми областями. Найбільш є навантаження залізничної ділянки Сарни-Рокитне-Волинське [62].

В області також є обласне комунальне підприємство «Міжнародний аеропорт Рівне», який призначений для приймання, обслуговування та відправлення повітряних суден, забезпечення пасажирських і вантажних авіап перевезень. Аеропорт Рівне має статус міжнародного, що підтверджують відповідні сертифікати. Складовими ОКП «Міжнародний аеропорт Рівне» є аеродром, який підходить для приймання повітряних суден цілодобово, аеровокзал та наземні комплекси. З 2015 року з аеропорту стартували польоти в Туреччину та Єгипет. Для комфорту пасажирів було відремонтовано зону вильоту та прильоту.

В регіоні станом на 2020 рік функціонувало 180 автозаправних станцій. Переважна більшість з них облаштовані новими санвузлами. На місці можна придбати продуктів та господарські товари.

Інформаційні технології та зв'язок теж відіграють ключову роль у потребах туристів. За останні роки відслідковується динаміка покращення у галузі телекомунікаційних, поштових та кур'єрських послуг. Обсяг реалізованих послуг у сфері телекомунікацій та поштового зв'язку у Рівненській області за 2014-2019 роки наведено в табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Обсяг реалізованих послуг у сфері телекомунікацій та поштового зв'язку, тис. грн

№ п/п	Назва показника / Роки	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Поштова та кур'єрська діяльність	68880,6	72955,0	83779,9	44963,8	70020,5	73021,9
2	Фіксований телефонний зв'язок	98931,3	105762,3	90658,8	88962,0	81960,4	51638,8
3	Трансляція, ретрансляція теле- та радіопрограм, технічне обслуговування й експлуатація обладнання в мережах мовлення, радіозв'язок	19405,0	15987,0	11889,3	12803,5	13552,1	13233,3
4	Інтернет-послуги	78295,5	96303,3	106878,0	129424,0	146333,9	105905,2

Джерело: складено автором на основі [43]

Культурно-дозвільна туристична інфраструктура Рівненської області складається із закладів різних типів: театри і кінотеатри, бібліотеки і музеї, клубні заклади і торгово-розважальні центри. Згідно даних Рівненського управління статистики мережа цих закладів за період 2015-2020 років суттєво не змінилася. На рис. 2.6 це прослідковується.

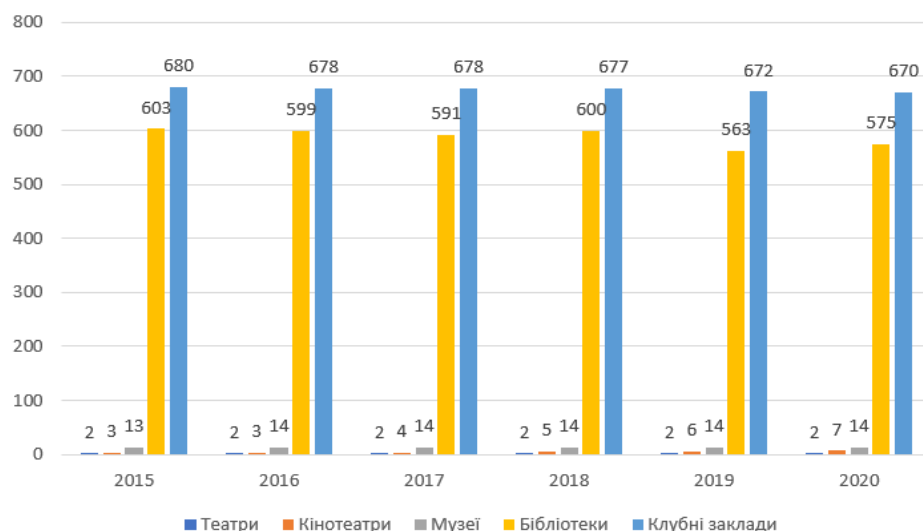

Рис. 2.6. Заклади культури та мистецтва Рівненської області [43]

Отже, станом на 2020 рік у Рівненській області функціонувало 2 обласних театри – комунальний заклад «Рівненський обласний академічний український музично-драматичний театр» Рівненської обласної ради та комунальний заклад «Рівненський академічний обласний театр ляльок» Рівненської обласної ради, комунальний заклад «Рівненська обласна філармонія» Рівненської обласної ради, 7 кінотеатрів, 14 державних музеїв, 575 публічних і публічно-шкільних бібліотек та 670 клубних закладів. Найвища чисельність закладів культури у Рівненському, Дубенському, Володимирецькому, Березнівському, Дубровицькому та Костопільському районах, а найменша – у Демидівському.

Щорічно проводиться понад 100 культурно-мистецьких заходів міжнародного, всеукраїнського та обласного значення. Найбільш популярними з них є міжнародний рок-фестиваль «Тарас Бульба», кінофестиваль «Країна мрій», всеукраїнський фестиваль сучасної пісні та поп-музики «Червона рута», регіональний етно-тур фест «Бурштиновий шлях» та інші [32].

За останні роки у Рівненській області було виконано ряд заходів з розвитку туризму, формування локального туристичного продукту та становлення позитивного туристичного іміджу регіону.

Рівненщина однією із перших областей в нашій країні запровадила світову практику розвитку Зелених шляхів (Green Ways).

Досягнення області – це дієвий процес стратегічного планування, результатом якого стало прийняття єдиної в Україні Стратегії розвитку туризму Зеленого шляху «Медове коло» на 2018-2022 роки [63]. Даний документ являє собою дорожню карту туристичного маршруту Березнівським, Гощанським, Костопільським, Корецьким та Рівненським районом, який увійде до європейської мережі Зелених шляхів. Загальна його протяжність становить понад 250 км мальовничих куточків Рівненщини. Ключовими точками (населеними пунктами) туристичного зеленого шляху «Медове коло» є Рівне, Пересопниця, Клевань, Олександрія, Деражне, Злазне, Базальтове,

Березне, Хотин, Бистричі, Соснівка, Великі Межирічі, Гоща, Тучин, Гориньград. Зелений шлях «Медове коло» представлений на рис. 2.7.

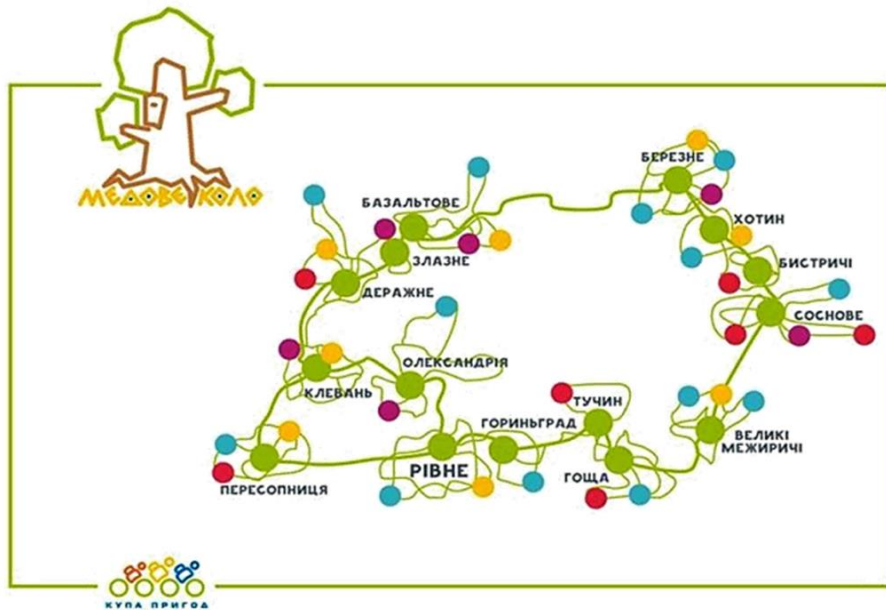

Рис. 2.7. Туристичний зелений шлях Рівненщини «Медове коло» [63]

Закладено початок у розвитку мережі туристичних маршрутів – виконує свою роботу експертна комісія зі встановлення знаків та нанесення марок на туристичних шляхах області. На даний момент вже промаркованими є 5 маршрутів загальною довжиною понад 400 км: «Велика пригода у національному природному парку «Дермансько-Острозький», «Поліська Січ», Горинський берег», «Валерина стежина», «Велопарк «Ремельський».

Запущено процес функціонування інформаційних туристичних центрів. На Рівненщині вже діє 6 таких точок в містах Рівне, Острог, Корець, Сарни, у смт. Володимирець та Клевань.

Однієї із сильних сторін регіону є маркетингова кампанія, яка націлена на приваблення туристичних потоків до області.

Вдалим прикладом є розробка управління культури та туризму Рівненської ОДА спільно з ТМ «Тур-колекшн» на барі проекту Паспорт мандрівника унікальної колекційної туристичної квест-гри «На власні очі» з марками-малюнками художника Олексія Огня. Її метою було:

- розкриття унікального туристичного потенціалу області;
- стимулювання розвитку внутрішнього туризму;

- зацікавлення різних вікових груп, а особливо молоді;
- відкриття для кожного див, створених природою та руками людини;
- акцентування уваги на їх стан;
- заохочення до збереження цих об'єктів;
- залучення якомога більшої кількості туристів до участі у грі через роботу з навчальними закладами та туристичними фірмами, залучаючи соціальні мережі та інші ресурси.

Ця гра стала найбільш яскравою в Україні маркетинговою кампанією, що підвищила інтерес до туристичного потенціалу області та активізувала внутрішні мандрівки. Загальне інформаційне охоплення гри – більше 8 тисяч осіб [41].

Туристичний потенціал Рівненської області представлено на 17 всеукраїнських та міжнародних виставках, в тому числі у Міжнародному туристичному салоні, Міжнародній туристичній виставці «Україна – подорожі та туризм», Всеукраїнській виставці-ярмарку «Українське село запрошує», Всеукраїнській виставковій акції «Барвіста Україна» тощо. Вже було організовано 8 інформаційних турів для представників всеукраїнських і місцевих ЗМІ. Промоційний відеоролик про регіон транслюється на всіх напрямках потягів Інтерсіті+.

Окрім цього, протягом 2014-2018 років в рамках «Програми розвитку туризму в Рівненській області на 2016-2020 роки» з обласного бюджету було видано 15 кредитів на суму 577 тис. грн [39].

Реалізуюючи Стратегію розвитку області, було розроблено галузеву стратегію розвитку туризму і рекреації, яка схвалена розпорядженням голови Рівненської ОДА від 28 травня 2020 року №325 «Про Стратегію розвитку туризму та рекреації в Рівненській області на період до 2027 року» [62]. В рамках цієї стратегії розроблено Програму розвитку туризму в області на 2021-2023 роки.

В регіоні здійснюються кроки для удосконалення туристичної привабливості області. Втім, туристичній інфраструктурі дуже потрібний

подальший розвиток. Аналізуючи стан туристично-рекреаційної інфраструктури області було виявлено достатньо слабких місць, які потребують вирішення. Це нерівномірний розподіл елементів туристичної інфраструктури в регіоні, їх незадовільний матеріально-технічний стан, невідповідність деяких туристичних закладів до міжнародних стандартів, недосконалість та подекуди відсутність необхідних статистичних даних туристичної інфраструктури, відсутність дієвих підходів до визначення джерел та розмірів фінансового забезпечення туристичної інфраструктури.

Висновки до розділу 2

Отже, Рівненщина володіє потужним потенціалом: вдале фізико-географічне розташування, сприятливий клімат, забезпеченість природними особливими ресурсами, історико-культурна спадщина та цікаві унікальні дестинації. Все це в поєднанні створює чудові умови для розвитку області.

Туристична інфраструктура Рівненської області потребує комплексного підходу для удосконалення наявної бази та рівня якісних характеристик надання туристичних послуг. Слід організовувати належні умови в найпопулярніших туристичних місцях області, створювати нові частки туристичної інфраструктури, залучати інвесторів до спільної діяльності, здійснювати просвітницькі заходи туристичного спрямування з місцевими жителями, генерувати проекти із залученням сучасних технологій тощо.

В останні роки спостерігається зниження кількості туристів, які відвідали регіон. Цьому сприяли зовнішні фактори, зокрема спалах пандемії у 2020 році та введення воєнного стану і нестабільна політична ситуація в країні у 2022 році.

Та попри все, Рівненська область здатна позиціонувати себе як туристично привабливий регіон не лише на туристичному ринку України, а й закордоном також.

РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК МЕТА РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

3.1. Сучасний стан екологічної безпеки Рівненської області

Рівненщина є однією із небагатьох регіонів України із великим природним капіталом. Але здатності якісно зберегти природну спадщину заважає зниження екологічного стану в області. Дана ситуація потребує дослідження та вивчення екологічного становища та причин його погіршення.

Рівненська область відноситься до тих регіонів України, де спостерігається напружена екологічна обстановка. Економіці області властива висока питома вага ресурсномістких та енергоємних виробництв, реалізація яких колись виконувалась, переважно, без впровадження природоохоронних заходів та осучаснення технологій. В результаті маємо високий рівень забруднення повітря, інших природних ресурсів, зменшення самовідновлюваного потенціалу довкілля та накопичення надмірної кількості небезпечних відходів [18].

Згідно даних Головного управління статистики у Рівненській області загальний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2021 році від стаціонарних джерел склав 9,4 тис. т, а від пересувних – 33,0 тис. т. В табл. 3.1 приведено динаміку викидів шкідливих речовин в повітря Рівненської області протягом 2015-2021 років.

Таблиця 3.1

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Рівненської області

Роки	Викиди в повітря, тис. т			Щільність викидів у розрахунку на 1 км², кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг
	Всього	У тому числі джерелами			
		стаціонарними	пересувними		
2015	52.2	10.2	42.0	2602.1	44.9

Продовження табл. 3.1

2016	*	9,1	*	454,2**	7,8**
2017	46,7	9,6	37,1	476,8**	8,2**
2018	44,1	9,1	35,0	455,4**	7,9**
2019	45,1	9,9	35,2	494,3**	8,6**
2020	39,5	10,1	29,4	506,1**	8,8**
2021	42,4	9,4	33,0	467,1**	8,2**

Джерело: складено автором на основі [43]

Примітка: *у 2016 році розробка показників планом державних статистичних спостережень не передбачена; **у 2016-2021 рр. показники «щільність викидів у розрахунку на 1 км²» та «обсяг викидів у розрахунку на 1 особу» наведено у значенні «щільність викидів від стаціонарних джерел у розрахунку на 1 км²» та «обсяг викидів від стаціонарних джерел у розрахунку на 1 особу».

З табл. 3.1 бачимо, що у 2021 загальний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря був на 6,8% більший ніж у 2020 році, але на 6% менший ніж у 2019 році та 3,9% ніж у 2018 році. Щільність викидів від забруднюючих речовин в повітря стаціонарними джерелами забруднення в розрахунку на 1 км² території Рівненської області становила 467,1 кг небезпечних частинок, а у розрахунку на 1 особу – 8,2 кг.

Головними забруднювачами повітря залишаються пересувні засоби. За 2021 рік ними викинуто у атмосферне повітря 33,0 тис. т шкідливих речовин. Найвищі показники забруднюючих речовин від пересувних джерел відслідковуються в районних центрах області та у Рівному і Вараші.

Негативного навантаження на навколишнє середовище завдає і житлово-комунальне господарство, переважно у обласному та районних центрах. Причиною цьому є застарілі очисні споруди і значний рівень виділення відходів.

Висока енерго- та матеріалоємність промислового виробництва утворює велику кількість техногенних відходів, а низький рівень їхньої переробки створює немалі обсяги розповсюдження відходів.

Найбільше шкоди навколишньому середовищу приносять підприємства переробної промисловості, добувної промисловості та розроблення кар'єрів, і постачання електроенергії. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності у Рівненській області за 2021 рік наведені в додатку В.

Підприємства-основні забруднювачі атмосферного повітря у Рівненській області: ПрАТ «Рівнеазот», «Волинь-цемент», філія ПрАТ «Дікергофф цемент Україна», ПрАТ «Вераллія Україна», ПрАТ «Костопільський завод скловиробів», ТЗОВ «Свиспан Лімітед», ТЗОВ «ОДЕК Україна», ТЗОВ «Оператор газотранспортної системи України Рівненське ЛВУМГ», ТЗОВ «Рівнетеплоенерго», ТЗОВ ПЗП «Ізотерм-С», ТЗОВ «Агроконцерн», ДП «Рівнеторф».

Окрім вищезазначених об'єктів у регіоні розташовані потенційно небезпечні об'єкти – це ті об'єкти, зміни під час експлуатації яких можуть спричинити загибель людей чи утворити загрозу життю і здоров'ю та навколишньому середовищу, яке оточує цей об'єкт. Станом на 01.01.2022 в Рівненській області знаходиться 407 потенційно небезпечних об'єктів, з яких 436 – у списку Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів, а 87 повинні пройти паспортизацію. Найбільша їх кількість розміщена у Рівненському районі (294 об'єкти), найменша – у Вараському (25 об'єктів). Із цієї кількості потенційно небезпечних об'єктів 164 – це такі, які несуть підвищену небезпеку. 9 об'єктів мають статус хімічно небезпечних.

Втім, у області спостерігають позитивні зміни у зниженні кількості забруднюючих речовин в повітрі за деякими речовинами. У 2021 році лабораторії ДУ «Рівненський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України» провели дослідження у 57 населених пунктах Рівненської області, в тому числі у 46 сільських поселеннях. Вони відібрали 2456 проб атмосферного повітря. Було зафіксовано перевищення гранично допустимих концентрацій у 7 випадках, що складає 0,3% відібраних проб. Перевищення були по вмісту таких речовин: аміак, діоксид азоту та

формальдегід. В міських населених пунктах перевищення гранично допустимих концентрацій були виявлені у 0,3% взятих проб, а шкідливою речовиною, яка перевищувала норму, був лише формальдегід.

У сфері охорони атмосферного повітря підприємствами, які найбільше його забруднюють, було вжито ряд заходів щодо зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, серед яких переважно було виконано модернізацію обладнання.

Згідно Класифікатора надзвичайних ситуацій в Україні за 2021 рік в області було зафіксовано 6 надзвичайних ситуацій. У табл. 3.3 представлено класифікацію надзвичайних ситуацій у Рівненській області за 2017-2021 роки.

Таблиця 3.3

Класифікація надзвичайних ситуацій Рівненської області

№ п/п	Надзвичайні ситуації	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	Техногенного характеру	4	-	1	1	2
2	Природного характеру	6	1	4	2	3
3	Соціально-політичного	-	-	-	-	1
3.1	в них загинуло осіб / з них дітей	15/0	-/-	4/10	516/0	1/0
3.2	постраждало осіб / з них дітей	16/3	-	81/15	40474/0	17/1
4	Виявлення застарілих боєприпасів, випадків	76	109	255	209	451

Джерело: складено автором на основі [46]

Таким чином, у 2021 році у Рівненській області сталось 6 надзвичайних ситуацій, з яких були 2 техногенні, 3 природного характеру і 1 соціально-політична. З них 1 – державного рівня, 3 – місцевого та 2 – об’єктового рівня. Надзвичайні ситуації екологічного характеру у 2021 році не були помічені.

З метою вживання дієвих заходів стосовно захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення його засобами індивідуального захисту органів дихання на випадок утворення аварій на радіаційних та хімічних небезпечних об’єктах розпорядженням голови ОДА від 11.01.2021 №7 було затверджено Програму забезпечення населення регіону засобами радіаційного і хімічного захисту. На 01.01.2022 забезпеченість засобами індивідуального захисту органів дихання

непрацюючого населення, що входить у зону спостереження навколо атомної електростанції, складає 100% від наявної потреби.

Забезпеченість населення препаратами йодиду калію, яке проживає у зоні спостереження АЕС, становить 100% (138567,5 г), з яких:

- ВП «Рівненська АЕС» - 97045 г;
- ВП «Хмельницька АЕС» - 415522,5 г.

Рівненщина по сьогоднішній день залишається одним з найбільш постраждалих регіонів України від Чорнобильської катастрофи, а її наслідки досі не вдалося цілком ліквідувати. Після вибухів на Чорнобильській АЕС було пошкоджено понад 11 тис. км² території Рівненської області, тобто 56% її всієї площі. Населені пункти північних територій області віднесені до зон радіоактивного забруднення та знаходяться у межах 30-км зони спостереження Рівненської і Хмельницької атомної електростанції, на якій проживають приблизно 160,7 тис. осіб. Радіаційно забруднені сільськогосподарські угіддя займають 290 тис. га (31% від загальної площі сільськогосподарських угідь області); лісові масиви – 654 тис. га (82 % лісів та лісовкритих площ області).

Рівненська атомна електростанція розташована в північно-західній частині області, у Вараському районі, на правому березі р. Стир, є відокремленим підрозділом Державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» і сконструйована як 6-блочна станція. Нині РАЕС експлуатує 4 енергоблоки, загальною електричною потужністю 4880 МВт.

З метою моніторингу радіаційної обстановки, прогнозування та попередження аварій працює автоматизована система контролю за радіаційною обстановкою (АСКРО) промислового майданчика Рівненської АЕС, в санітарно-захисній зоні і 30-км зоні спостереження навколо атомної станції (142 населені пункти Рівненської і Волинської областей). Система включає 13 стаціонарних постів контролю в зоні спостереження РАЕС, 16 стаціонарних постів контролю на промисловому майданчику РАЕС, а також

два пересувних пости (мобільні лабораторії, оснащені GPS-навігаторами), апаратура яких діагностує складові навколишнього природного середовища – ґрунти, водний і повітряний басейни. В склад АСКРО входить 36 вимірювальних каналів, оснащених дозиметрами вимірювання потужності еквівалентної дози гамма-випромінювання, які працюють безперервно в автоматичному режимі. Системою контролю передбачено експлуатація дозиметрів як в нормальному, так і в аварійному режимах.

Постами контролю здійснюються вимірювання газо-аерозольних викидів через усі вентиляційні труби енергоблоків Рівненської АЕС, рідких скидів, а також потужності дози, концентрації йоду та аерозолів на проммайданчику РАЕС і в населених пунктах зони спостереження РАЕС. Значення газо-аерозольних і рідких скидів РАЕС, забруднення складових довкілля в санітарно-захисній зоні та зоні спостереження РАЕС не перевищували встановлених нормативів. Перевищень гранично допустимих та контрольних рівнів викидів і скидів не було.

Основний внесок в сумарний викид РАЕС належить енергоблокам № 1, № 2. Це обумовлено експлуатаційним віком енергоблоків, більшим об'ємом викиду повітря з вентиляційних труб цих енергоблоків. В 2021 році через вентиляційну трубу блоків № 1, 2 було викинуто в 5,2 разу більше повітря ніж через вентиляційну трубу реакторного відділення енергоблоку № 3 та в 4,5 разу більше ніж через вентиляційну трубу реакторного відділення енергоблоку № 4.

Протягом 2021 року різких коливань величини сумарної бета-активності не було. Максимальні показники відрізнялись від середньомісячних у 1,8-2 рази. На рис. 3.1 зображено радіоактивне забруднення атмосферного повітря у 2021 році.

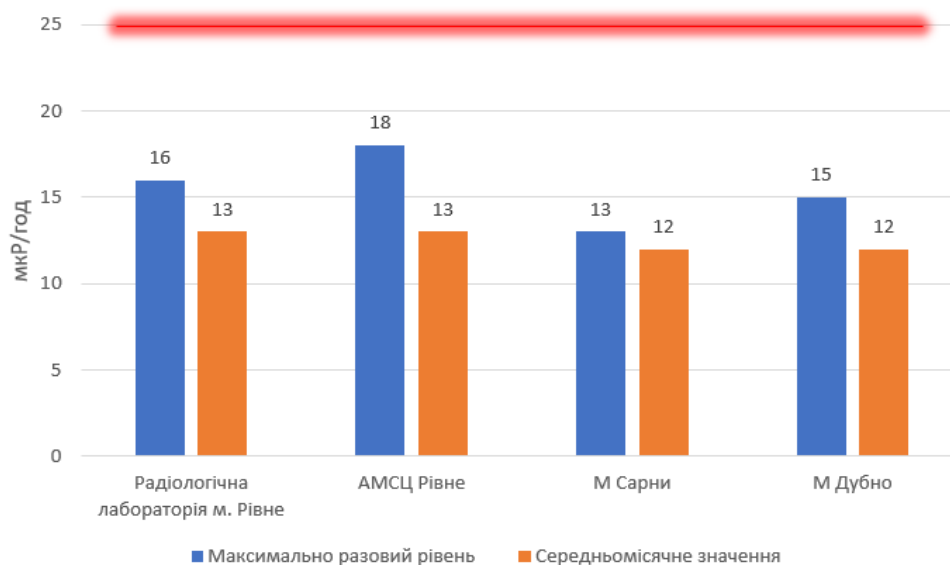

Рис. 3.1. Радіоактивне забруднення атмосферного повітря у 2021 році [42]

Щоденні спостереження за потужністю експозиційної дози гама-випромінювання здійснювались в 4 пунктах контролю. Росту величини експозиційної дози гама-випромінювання в пунктах спостереження не встановлено, появу «свіжих» радіоактивних продуктів не зареєстровано.

Забруднення атмосферного повітря несе пряму шкоду здоров'ю місцевих жителів та чинить згубний вплив на флору та фауну. До основних впливів забруднювальних речовин, які витають у повітрі, на різні ступні екосистеми виокремлюють такі: нагромадження шкідливих частинок у рослинах та інших елементах екосистеми; порушення, які пов'язані із забрудненням продуктів харчування рослиноїдних тварин; пониження видової різноманітності; збій взаємозв'язків у екосистемі; порушення біохімічних циклів; послаблення стабільності екосистеми та її здібності до самовідновлення та саморегуляції.

У 2021 році у поверхневі водні об'єкти Рівненської області було скинуто 56,98 млн м³ зворотних вод. На рис. 3.2 наведено розподіл скиду зворотних вод у поверхневі водні об'єкти Рівненської області в 2021 році.

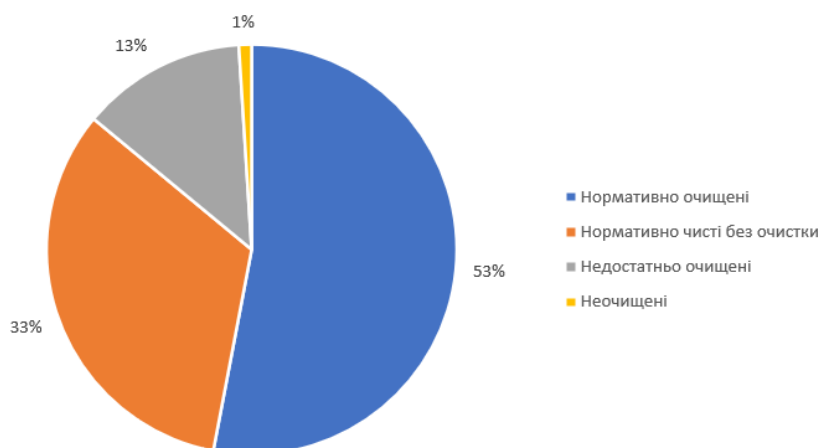

Рис. 3.2. Розподіл скиду зворотних вод у поверхневі водні об'єкти у 2021 році, % [19]

Отже, у зворотних водах нормативно очищені складають 29,983 млн м³, нормативно чисті без очистки – 18,747 млн м³, недостатньо очищені – 7,405 млн м³, а неочищені – 0,845 млн м³. Як і в минулі роки, погіршенню якості поверхневих вод сприяють скиди недостатньо очищених стічних вод комунальних підприємств області, які є найбільшими забруднювачами поверхневих вод, зокрема, в містах Вараш, Острог, Костопіль, Сарни, Березне, Радивилів, Корець та селищах Володимирець, Рокитне, Зарічне, Демидівка.

Найбільшого антропогенного навантаження отримують:

- р. Стир, в яку здійснюються скиди стічних вод з очисних споруд КП дитячого санаторію «Хрінники», промислово-зливові води ВП «Рівненська АЕС», стічні води з комунальних очисних споруд м. Вараш та смт Зарічне;
- р. Іква, куди скидають стічні води комунальні очисні споруди м. Дубно та смт Млинів;
- р. Бережанка, в яку здійснюються скиди стічних вод з комунальних очисних споруд смт Володимирець;
- р. Горинь, в яку скидають стічні води з комунальних очисних споруд м. Острог, смт Оржів, смт Гоща, м. Дубровиця та підприємств ТзОВ «ОДЕКУкраїна», Городищенської виправної колонії та ПрАТ «Рівнеазот»;

- р. Замчисько, куди скидаються стічні води з комунальних очисних споруд м. Костопіль, ПрАТ «Костопільський завод скловиробів», ТОВ «Хмизи-сервіс» та ТзОВ «Свиспан Лімітед»;
- р. Устя, в яку здійснюються скиди стічних вод з комунальних очисних споруд смт Квасилів, с. Зоря, м. Рівне та зливових вод м. Рівне;
- р. Случ, куди скидають стічні води м. Березне, м. Сарни, ТОВ «Завод металевих виробів», ТОВ «Папірінвест».

В області забезпечення населення питною водою здійснюється лише із підземних джерел водоносних горизонтів. Поверхневі водні об'єкти використовуються для організованого відпочинку, купання та заняття спортом.

У 2021 році ДУ «Рівненський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України» проводила постійний лабораторний контроль за якістю питної води комунальних, відомчих, сільських та локальних централізованих водопроводів. Лабораторно було досліджено 456 об'єктів централізованого водопостачання, з яких 21 комунальний водопровід, 119 відомчих, 156 сільських та 160 локальних водопроводів. За результатами проведених досліджень на 244 об'єктах (53,5 %), якість питної води не відповідала вимогам ДСанПіНу 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною». За аналогічний період 2019 року даний показник становив – 58,4 %. Основна невідповідність нормам питної води традиційно відслідковується за вмістом заліза загального, жорсткості, каламутності.

Задля охорони та раціонального використання природних водних ресурсів в населених пунктах та на підприємствах продовжувались роботи за рахунок коштів обласного природоохоронного фонду з:

- будівництва каналізаційних мереж в місті Дубровиця;
- реконструкції гідротехнічних споруд в місті Березне, с. Постійне, очисних споруд в містах Рівне, Здолбунів;
- придбання насосного та технологічного обладнання;

- виготовлення проектно-кошторисної документації із реконструкції каналізаційних очисних споруд в місті Костопіль, реконструкції споруди гідровузла та шлюзів греблі Хрінницького водосховища, берегоукріплення та облаштування шлюза-регулятора р. Стубелка;

За рахунок коштів місцевого бюджету, в тому числі коштів місцевих природоохоронних фондів, здійснювались такі роботи:

- будівництво каналізаційної мережі в місті Здолбунів;
- куплено технологічне обладнання;
- виготовлено проектно-кошторисну документацію на реконструкцію мереж каналізації смт Зарічне та покращення технологічного стану і благоустрою ставка в селі Шпанів, на виконання заходів з відновлення сприятливого гідрологічного режиму річки Корчик у місті Корець;
- вжито заходів з підтримки гідрологічного режиму на річках Случ та Стир;
- здійснено паспортизацію 2 ставків в селі Злазне;
- зроблено роботи з капітального ремонту пожежних гідрантів в місті Рівне [46].

Антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище протягом багатьох десятиріч спричинило значну техногенну ураженість агросфери. Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси Рівненської області є сільське господарство, промисловість та транспорт.

Протягом 2021 року лабораторіями ДУ «Рівненський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України» відбирались проби ґрунту на визначення санітарно-хімічних, мікробіологічних, радіологічних показників, вмісту гельмінтів в житловій зоні (на території дитячих закладів), місцях масового відпочинку населення (в зоні пляжів), місцях видалення відходів (на території полігонів твердих побутових відходів та сміттєзвалищ).

На визначення санітарно-хімічних показників відібрано 370 проб ґрунту, в тому числі 51 проба на вміст пестицидів та 14 проб на солі важких металів.

Перевищень гранично-допустимих концентрацій не виявлено. На визначення мікробіологічних показників відібрано 131 пробу ґрунту, з них не відповідали нормативам 19 проб або 14,5 % (в зоні впливу сміттєзвалищ, в житловій зоні та в зоні пляжів); на вміст гельмінтів досліджено 695 проби, в 9 пробах (1,3 %) виявлені невідповідності існуючим нормативам (в житловій зоні та в зонах впливу сміттєзвалищ). Забруднення ґрунтів яйцями гельмінтів виявлено у Рівненському та Сарненському районах. Також, на радіологічні показники досліджено 52 проби ґрунту – перевищень показників радіологічної безпеки не виявлено.

В результаті інтенсивного землеробства сільськогосподарське освоєння території області складає 85,3%, а розораність сільськогосподарських угідь – 77,8%. За низької культури сільськогосподарського природокористування, недосконалості й відсутності спеціальної сільськогосподарської техніки, посилюються несприятливі процеси у ландшафтних комплексах. Це призводить до того, що природне середовище втрачає притаманні йому властивості до саморегуляції. Через частий обробіток землі розпилюється поверхня ґрунту, здійснюється його ущільнення колесами важких тракторів і комбайнів. Нормальна об'ємна маса структурного ґрунту становить 1,1-1,2 г/см³, а на багатьох полях до 1,6-1,7 г/см³, що значно перевищує критичні величини. У таких ґрунтах майже вдвічі знижується загальна пористість, різко зменшується водопроникна і водоутримуюча здатність, та опірність ґрунту до ерозійних процесів.

Територію Рівненської області пересікають труботранспортні, газові та нафтові магістралі. Недоліки у технології перекачування та стихійні витіки нафтопродуктів на поверхню землі спричиняють забруднення ґрунтів. Наприклад, ситуація на пункті перекачки нафтопроводу «Дружба» в районі смт Смига Дубенського району, де протягом багатьох років формуються ареали забруднення ґрунтів продуктами нафто транспортування. Високий вміст нафтопродуктів спостерігається в ґрунтах на узбіччях автошляхів та на ділянках, прилеглих до залізничних полотен.

Все гостріше постає питання забруднення навколишнього природного середовища Рівненської області відходами виробництва і споживання. Відсутність дієвої системи поводження з відходами на рівні регіону зумовлює накопичення їх великої кількості у місцях видалення, що призводить до антропогенного навантаження на довкілля, забруднення його основних компонентів: землі, водних ресурсів та атмосферного повітря, погіршення умов проживання населення області. В області функціонує понад 1000 підприємств, організацій та установ, що утворюють промислові та побутові відходи.

Згідно даних Головного управління статистики Рівненської області, обсяг накопичення промислових відходів I-IV класів небезпеки станом на 01.01.2021 складав 25100,087 тис. т, у тому числі II класу небезпеки – 1,279 тис. т, III класу небезпеки – 14,837 тис. т, IV класу небезпеки – 25083,971 тис. т [43]. У 2020 році в області утворилось разом з відходами, одержаними зі сторони, 1093 тис. т відходів 1-4 класів небезпеки, з них утилізовано (перероблено) – 15,0 тис. т, спалено – 43,7 тис. т. Дані за 2021 рік не оприлюднені органами Державної служби статистики. У додатку Д наведено перелік підприємств, які в основному утворюють відходи.

До обласного реєстру місць видалення відходів Рівненської області станом на 01.01.2022 віднесено 22 сміттєзвалища для промислових відходів загальною площею 242,24 га.

Основним способом видалення твердих побутових відходів наразі в області є їх захоронення на полігонах і сміттєзвалищах. Роздільне збирання твердих побутових відходів контейнерним методом запроваджено у 87 населених пунктах області. В основному компоненти твердих побутових відходів, які збираються окремо – це ПЕТ пляшки та інші вироби з поліетилену, скло, папір. Станом на 01.01.2022 в населених пунктах області обліковується 436 полігонів та звалищ твердих побутових відходів, з них 353 – паспортизовані та внесені до Реєстру місць видалення відходів у Рівненській області, з них діючі – 346 одиниць (2 полігони та 344 звалища побутових

відходів). Для забезпечення впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів, придбання відповідного обладнання та впровадження новітніх технологій в сфері поводження з відходами необхідні додаткові джерела та збільшення обсягів фінансування, а також підтримка з боку держави.

Окремо потрібно виділити підприємства Рівненської області, які здійснюють утилізацію відходів. Їх перелік наведений у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Перелік підприємств Рівненської області, які здійснюють утилізацію відходів

№ п/п	Назва підприємства	Вид відходу, який утилізується
1	ПрАТ «РІВНЕАЗОТ»	Утилізація: відпрацьованих емульсій та мастильно-охолоджувальних матеріалів (мастила зіпсовані, забруднені або не ідентифіковані, їх залишки, які не можуть бути використані за призначенням)
2	Костопільська філія ДП «Укрветсанзавод»	Перероблено м'ясовідходів для виробництва кісткової муки для потреб с/г (труп тварин, кістки тощо)
3	ТзОВ «Свиспан Лімітед»	Утилізація відходів деревообробки в котлоагрегатах
4	ТзОВ ОДЕК «Україна»	Утилізація відходів деревообробки в котлоагрегатах товариства
5	ЗАТ «Здолбунівський завод пластмасових виробів «Іскра»	Переробка відходів поліетилену
6	Цех ПП «Торгово-промислове підприємство «Політор»	Утилізація, переробка та виробництво поліетиленових виробів
7	ТзОВ «Папірінвест»	Переробка вторинної (паперової) сировини та випуск паперової продукції
8	ТзОВ «Костопільський фанерний завод»	Утилізація відходів деревообробки в котлоагрегатах Товариства (тирса деревини, шпон розривна, обрізки деревини, олівці)

Джерело: складено автором на основі [46]

Отже, проведений аналіз сучасного стану екологічної безпеки Рівненської області підсвітив головні екологічні проблеми регіону, які зумовлені наступними чинниками:

- недосконалістю наявного природоохоронного законодавства;
- незадовільним становищем фінансування екопрограм та

природоохоронних заходів, повільним запровадженням ринкових механізмів фінансової підтримки природоохоронної діяльності, залучення коштів місцевих бюджетів та суб'єктів господарювання до реалізації екологічних проектів;

- недосконалістю механізму стимулювання інвестиційної, наукової та інноваційної діяльності при втіленні природоохоронних заходів;
- відсутністю державних стандартів екологічно безпечної діяльності;
- низьким рівнем екологічної свідомості суспільства тощо [18].

Головним фактором гарантування збереження стану довкілля Рівненської області є дотримання національних, регіональних і місцевих природоохоронних програм, які дають можливість комплексно підійти до вирішення питань охорони навколишнього середовища.

У Рівненській області вживались заходи Обласної програми охорони навколишнього природного середовища на 2017-2021 роки за підсумками 2021 року.

Таким чином, зважаючи на стан екологічної безпеки Рівненської області, увага місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також спеціально уповноважених органів у сфері екології має бути націлена на вирішенні наступних питань:

- забезпечення екологічно позитивної діяльності об'єктів запобігання забрудненню довкілля;
- вжиття заходів щодо оптимізації структури природокористування, значного скорочення викидів, скидів забруднюючих речовин й розміщення відходів;
- формування збалансованої системи природокористування та охорони навколишнього середовища на засадах сталого розвитку, дотримання екологічної рівноваги у Рівненській області.

На основі здійсненого аналізу потенціалу Рівненської області, в тому числі природно-рекреаційного та туристичного потенціалу, а також сучасного екологічного становища Рівненщини можемо скласти матрицю SWOT-аналізу

області. Вона представлена у додатку 3.

Так, SWOT-аналіз Рівненської області підкреслив, що регіон має як позитивні сторони, до яких відносяться перспективи розвитку наявної ринкової позиції, так і негативні, що є загрозою для реалізації потенціалу і уповільнювачем цього процесу. Втім, слід зазначити, що сильних сторін та можливостей більше, ніж слабких сторін і загроз, що є позитивною тенденцією для розвитку Рівненської області.

3.2. Формування екологічної мережі Рівненської області як складової екологічного менеджменту

Рішенням Рівненської обласної ради від 17 червня 2016 року № 225 затверджено Регіональну схему екологічної мережі Рівненської області (схвалено розпорядженням голови облдержадміністрації від 19 травня 2016 року № 281). Загальна площа екомережі Рівненщини складає 1895,29 тис. га. У додатку Ж представлено схему екологічної мережі Рівненської області станом на 2016 рік.

До елементів регіональної екологічної мережі Рівненської області було включено наступні головні елементи:

- природні регіони, де сконцентовано наявні та планові природно-заповідні території (Кременецького горбогір'я та прилеглих територій, Малого Полісся, Волинської височини, Надслучанських дислокацій, Поліської низовини з унікальними екологічними системами боліт та лісових комплексів, річкові екосистеми);
- головні комунікаційні складові регіональної екомережі – широтні коридори, які забезпечують природні зв'язки зонального характеру (долини Прип'яті (міжнародний), Волинської височини (міжнародний), Малополісько-Горинський, Північноподільський як складова Галицько-Слобожанського національного екокоридору);
- меридіональні природні коридори, які просторово обмежені долинами

середніх та малих річок (Стиру, Горині, Ікви, Случі та інші), що поєднують водні та заплавні території, які є шляхами міграції численних видів тварин і рослин [46].

На базі цих принципів науково обґрунтована та створена система більш важливих елементів регіонального екологічної мережі – природних ядер та екологічних коридорів. Виокремлені ключові ядра, які мають національне і макрорегіональне значення. Вони узгоджені зі структурою Поліського екокоридору національної екомережі України. Є наступні 8 природних ядер у Рівненській області:

- Прип'ять-Стохідське;
- Білоозерське-Черемське;
- Перебродське;
- Сиропогонське;
- Соминське;
- Надслучанське;
- Дермансько-Острозьке (Бущанське);
- Демидівське.

Також було виділено 13 екологічних коридорів національного (у т.ч. й міжнародного), міжрегіонального та регіонального значення:

- Любешівсько-Зарічненський;
- Зарічненсько-Дубровицький;
- Соминсько-Перебродський;
- Сиропогонсько-Соминський;
- Сиропогонсько-Олевський;
- Соминсько-Надслучанський;
- Цумансько-Дубровицький;
- Любешівсько-Черемський;
- Черемсько-Білозерсько-Маневицький;
- Цумансько-Надслучанський;

- Дермансько-Горинський;
- Північноподільсько-Кременецький (Гологоро-Кременецький);
- Малополіський.

Перші 3 екологічні коридори регіонального рівня формують Любешівсько-Перебродський екокоридор національної екологічної мережі у складі Поліського екокоридору макрорівня.

Сиропогонсько-Олевський, Любешівсько-Черемський, Черемсько-Білозерсько-Маневицький, Цумансько-Надслучанський, Північноподільсько-Кременецький (Гологоро-Кременецький) та Малополіський екокоридори відіграють міжрегіональне значення.

Окрім цього, в системі регіональної екологічної мережі Рівненської області виокремлено 7 річкових екокоридорів, які мають важливе регіональне й міжрегіональне біокомунікативне значення в системі об'єктів водного та прибережно-водного середовища, об'єднуючи відповідні типи водних, прибережних та евтрофно-болотних типів оселищ:

- Іквянський;
- Стирський південний;
- Горинський південний;
- Горинський північний;
- Случанський;
- Стирський північний;
- Великогоринський.

У табл. 3.6 представлено складові структурних елементів екологічної мережі Рівненської області станом на 01.01.2021.

З табл. 3.6 робимо висновок про те, що найбільшу частку у екологічній мережі Рівненської області займають ліси та лісовкриті площі, як складають 42,5% всієї екомережі.

Таблиця 3.6

Складові структурних елементів Рівненської області

№ п/п	Назва елементу	Площа, тис. га	У відсотковому відношенні до загальної площі екомережі, %
1	Об'єкти ПЗФ	203,0	10,7
2	Водно-болотні угіддя	41,5	2,2
3	Відкриті заболочені землі	106,6	5,6
4	Водоохоронні зони	404,04	21,3
5	Прибережні захисні смуги	44,46	2,3
6	Ліси та інші лісовкриті землі	805,8	42,5
7	Курортні та лікувально-оздоровчі території	0	0
8	Рекреаційні території	0	0
9	Землі під консервацію	2,89	0,2
10	Відкриті землі без рослинного або із незначним рослинним покривом	31,9	1,7
11	Пасовища, сіножаті	254,2	13,4
12	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві	-	-
	Загальна площа екомережі, тис. га	1895,29	-

Джерело: складено автором на основі [46]

У 2009 році департаментом екології та ресурсів Рівненської обласної державної адміністрації та громадської організацією «Рівненський центр маркетингових досліджень» у співпраці з провідними вищими навчальними закладами області, Рівненським природним заповідником та Рівненською геологічною експедицією було розроблено Програму розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області на 2010-2020 роки. Загальний обсяг фінансових ресурсів, які необхідні для реалізації даної програми, склав 7558,0 тис. грн у тому числі кошти місцевих бюджетів – 6693,7 тис. грн, інших джерел – 863,3 тис. грн.

Програма містить 8 розділів, з яких 5 розділ відведений на перелік заходів для формування екологічної мережі Рівненщини. 5 розділ складається з 4 заходів:

Перший крок – виконання заходів зі створення екологічних мереж та організації обласного центру їх розвитку.

Другий крок – формування переліку та карт особливо охоронних

територій області, що не відносяться до природно-заповідного фонду.

Третій крок – формування карти екологічних мереж області.

Четвертий, останній крок – формування карти розвитку екзогенних геологічних процесів та оцінка їх впливу на ПЗФ (масштаб 1:200 000).

Відповідно до наявних та доступних звітів про виконання заходів «Регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області на 2010 – 2020 роки» робимо висновок про те, що заплановані заходи були успішно виконані.

Отже, розвиток та функціонування екологічної мережі Рівненської області на сьогодні є перспективним інтегрованим способом збереження навколишнього природного середовища, біологічного різноманіття, попередження подальшої деградації земель, які відчули на собі антропогенний вплив і втрати господарських властивостей.

Найціннішою складовою регіональної екологічної мережі на період створення є ліси та інші лісовкриті землі, які становлять 42,5% всієї екологічної мережі Рівненської області. Але потрібно охороняти не лише окремі види і ділянки природних територій, а цілісні комплекси. Саме на такому підході ґрунтується концепція функціонування екологічної мережі Рівненської області. Вона є інтегральною в збереженні біотичного і ландшафтного різноманіття, об'єднує в собі попередні системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність з різними розділами народного господарства (аграрним, транспортним, лісовим, туристичним тощо) та є головною складовою екологічного менеджменту в контексті забезпечення екологічної безпеки регіону.

3.3. Диференційований підхід до формування заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту в Рівненській області

Забезпечення екологічної безпеки Рівненської області є головною метою регіонального екологічного менеджменту, який розуміється як свідома та цілеспрямована діяльність, що взаємопов'язана з підготовкою, запровадженням, реалізацією, контролем заходів, які націлені на оптимізацію взаємодії людини та довкілля.

Регіональний рівень є найбільш підходящим для вирішення спірних питань між галузевим та територіальним підходами для досягнення цілей екологічної безпеки.

Природні ресурси є власністю територіальних громад, саме тому місцеві органи влади Рівненської області повинні першими проявляти ініціативу в їх ефективній експлуатації та збереженні. Окрім цього, коло проблем, а, отже, і способів їх вирішення найбільшою мірою виявляється безпосередньо на місцях. Так, саме в межах регіонального екоменеджменту стає можливим вирішення усього переліку проблем гарантування екологічної безпеки регіону як щодо Оптимізації використання природних ресурсів, так і щодо забезпечення екологічної безпеки населення та збереження навколишнього природного середовища.

Врахування усіх об'єктів екологічної безпеки на основі комплексного підходу дозволить досягти стабілізації та покращення екологічного стану в Рівненській області, що в результаті забезпечить досягнення цілей регіонального екологічного менеджменту [33].

Глибоке розуміння екологічної безпеки, враховуючи усі її об'єкти, поєднання антропоцентричного, біоцентричного, ресурсного підходів, має стати фундаментом для формування стратегії та системи забезпечення екологічної безпеки області, вибору методів та способів їх реалізації.

Екологічний стан регіону, який може коливатись від екологічно безпечного до екологічно небезпечного та свідчити про рівень екологічно-

руйнівного впливу, що завдається системі «довкілля – населення – економіка» регіону, формує основні цілі, що виникають перед регіональним екоменеджментом на конкретному етапі. Саме він дає можливість визначення цільових орієнтирів регіонального екологічного менеджменту, що є пріоритетними при формуванні екологічної стратегії та політики, і повинні бути «маяком» та задавати рамкові умови при формуванні й реалізації економічної стратегії та політики регіону [9]. Головні цільові орієнтири виявляють переважаючий характер заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту. Дана характеристика представлена в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Диференційований підхід до формування заходів та інструментів
регіонального екологічного менеджменту**

Екологічний стан регіону	Основна стратегічна ціль	Переважаючий характер заходів	Переважаючий тип управлінського впливу
Екологічна небезпека	Припинення деградації довкілля та виснаження ресурсного потенціалу	Ліквідаційний	Жорстке регулювання
Екологічна загроза	Локалізація загроз, відновлення порушеної екологічної рівноваги	Ліквідаційно-превентивний	Поєднання жорсткого та м'якого регулювання
Екологічний ризик	Зниження ризиковості, розсіювання потенційних екодеструктивних чинників	Превентивно-ліквідаційний	Поєднання жорсткого та м'якого регулювання
Екологічна безпека	Підтримка та зміцнення досягнутих позицій в галузі екологічної безпеки	Превентивний	М'яке регулювання

Джерело: складено автором на основі [9]

Найскладніша ситуація відслідковується у регіонах з екологічно небезпечним станом. Характерною рисою їх є висока інтенсивність навантаження екологічно-руйнівних факторів, значні масштаби антропогенно-техногенного впливу на природноресурсний потенціал, екосистеми та населення, що значно порушує екологічний баланс в області та ставить під сумнів можливість відновлення якісних параметрів. Стратегічними цілями для таких регіонів є зупинка деградації довкілля, виснаження природно-ресурсного потенціалу та зниження навантаження

екодеструктивних факторів на людину. Для таких регіонів вкрай необхідною задачею є створення напрямку протидії наявним екологічним небезпекам шляхом їх пригнічення, локалізації, нейтралізації, протистояння та його спрямування на подолання впливу руйнуючих факторів та уникнення повної розрухи екологічної рівноваги системи «довкілля – населення – економіка» області.

Для реалізації даної стратегії повинні вживатись заходи ліквідаційного характеру, що передбачає зосередження зусиль та засобів на локалізації дестабілізуючих чинників та мінімізації наслідків їх руйнівного впливу. Але це не відмінняє заходів превентивного характеру, втім їх питома вага буде значно нижчою, ніж для регіонів, які перебувають в стані екологічно ризиковому. Для регіонів з екологічно небезпечним станом є потреба фундаментальних видозмін відносин системи «довкілля – населення – економіка» регіону, повної екологізації розвитку регіону, в тому числі з широким використанням засобів жорсткого регулювання.

В стані екологічної небезпеки стратегічний набір інструментів екоменеджменту регіону повинен формуватися із засобів адміністративно-контрольного впливу:

- нормативів, стандартів, ліцензій;
- контроль в місцях забруднень;
- реалізації принципів: «забруднювач сплачує», «найкращої з можливих технологій», «уникнення необов'язкових форм забруднень» [34].

Також необхідно вжити заходів, які націлені на зменшення небезпечного навантаження факторів довкілля на здоров'я людей. Для цього раціональним буде застосування способів соціально-психологічного впливу, зокрема підвищення рівня екологічної свідомості.

Спільною ознакою регіонів в екологічно загрозливому стані є існування вагомої кількості екологічно-руйнівних факторів, які призвели до порушення екологічного балансу, потребують обмеження їх впливу, врегулювання екологічної ситуації в регіоні та поступового відновлення екологічної

рівноваги. З огляду на це стратегічні цілі таких регіонів мають визначати локалізацію загроз екологічній безпеці регіону та зниження рівня згубного впливу на екологічні системи, природні ресурси та населення регіону, відновлення порушеного екологічного балансу крок за кроком.

Екоменеджмент таких регіонів повинен виходити з формування передумов для відновлення екологічної рівноваги, якісних екологічних параметрів довкілля, для забезпечення можливостей екологічно безпечного функціонування та розвитку регіону. Регіональний екологічний менеджмент таких регіонів орієнтований на локалізацію наявних загроз екологічній безпеці та ліквідацію їх результатів впливу на отримувачів екологічно-руйнівного навантаження: екосистем, природних ресурсів та населення регіону. А також застерігання та недопущення розвитку нових деструктивних чинників, що дозволить стабілізувати екологічну обстановку та відновити стійкість системи. Регіональний екологічний менеджмент базується на заходах ліквідаційно-превентивного характеру причому, із переважаючою часткою першого їх виду.

Специфічною ознакою також є потреба у поєднанні засобів м'якого і жорсткого регулювання. З одного боку, існування значної кількості загрозливих факторів, що впливають на екологічну рівновагу, вимагає жорсткої регламентації господарських процесів в регіоні, які не дають допустити погіршення якісних параметрів навколишнього середовища регіону. З іншого боку, необхідність забезпечення стабільного та стійкого функціонування та розвитку системи «довкілля – населення – економіка» регіону потребує формування заходів, інструментів та методів, які матимуть максимально екологічно-економічну ефективність. Це обумовлює необхідність ефективного поєднання засобів жорсткого та м'якого регулювання, адміністративно-контрольного та економіко-стимулюючого характеру [35].

Екологічна ситуація регіонів з екологічно ризикованим станом може мати 2 результати:

- покращення до екологічно безпечного;
- погіршення до екологічно загрозливого або небезпечного.

Стратегічними цілями таких регіонів є поступове зниження ризиковості та зведення до мінімуму потенційного небезпечного навантаження, що сприятиме покращенню екологічного стану. Правильною є орієнтація на вчасне виявлення та попередження дестабілізуючих чинників, які теоретично можуть здійснити негативний вплив на забезпечення екологічної безпеки в регіоні, та поступове планове покращення стандартів в галузі екологічної безпеки. Стратегічними інструментами в цьому випадку є засоби економічного заохочення, що стимулюють суб'єктів господарської діяльності регіону до раціонально використовувати ресурси та вживати природоохоронні заходи, а також заходи соціально-психологічного характеру.

Спільність стратегічних цілей зумовлює використання засобів превентивного характеру для забезпечення екологічної безпеки цих регіонів, високий відсоток використання інструментів м'якого впливу, ширше залучення суб'єктів господарювання регіону до комунікації та узгодження рішень у сфері екологічної безпеки.

Є декілька особливостей стратегій, які доцільно реалізовувати у регіонах з екологічно безпечним станом, серед яких виділяють наступні:

- основна стратегічна ціль полягає у підтримці досягнутої рівноваги між економічним розвитком регіону, станом та якістю навколишнього середовища, а також своєчасне виявлення та локалізація потенційних загрозливих факторів;
- попереджувальний характер заходів щодо гарантування екологічної безпеки, раціоналізації природокористування та підвищення якості життя місцевих жителів;
- цільовими з позиції охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки є не лише промисловість, сільське господарство, транспорт, сфера послуг та управління, які мають переважуючу питому вагу для регіонів з гіршою екологічною ситуацією, але і такі галузі суспільного

життя як освіта, культура, наука, охорона здоров'я.

Такі регіони можуть дотримуватись стратегії екоменеджменту, яка полягає в збереженні досягнутих результатів у минулому щодо забезпечення екологічної безпеки та прагненні до лідерства у стандартах якості навколишнього середовища та рівня життя населення. Для досягнення цього обов'язковим є постійна оцінка екологічної безпеки регіону.

Переважаючими інструментами регіонального екологічного менеджменту в такому випадку будуть засоби м'якого регулювання, переважно ринково-орієнтовані інструменти, зокрема економічно-стимулюючого характеру, а також застосування інструментів соціально-психологічного впливу, спрямованих на екологічну просвіту населення.

Отже, диференційований підхід до формування заходів та інструментів регіонального екологічного менеджменту залежно від екологічного стану регіону дозволяє обрати вірну стратегію та сформувати набір засобів досягнення та підтримання екологічно безпечного розвитку регіону, на основі збалансування потреб регіону, цілей його розвитку та можливостей їх досягнення.

Здійснивши оцінку екологічного стану Рівненської області і проаналізувавши результати, можемо віднести Рівненщину до групи регіонів з екологічно-ризикованим станом.

В такому випадку стратегічні та операційні цілі розвитку повинні визначатись локалізацією загроз безпеці, зниженням руйнуючого впливу на екологічні системи, природні ресурси та місцевих жителів, і покроковим відновленням порушеного екобалансу.

Головним завданням екологічного менеджменту Рівненської області у екологічно-ризикованому є створення передумов для відновлення екологічної рівноваги та якісних екологічних характеристик навколишнього середовища.

Дотримання вимог дозволить покращити екологічний стан Рівненської області до безпечного, а ігнорування та не виконання необхідних кроків призведе до погіршення стану до екологічно загрозливого або небезпечного.

Висновки до розділу 3

Таким чином, аналіз сучасного стану екологічної безпеки Рівненської області та диференційований підхід до формування заходів і інструментів регіонального екологічного менеджменту дав зрозуміти, що область перебуває у екологічно-ризикованому становищі.

Було визначено, що екологічна мережа – це єдина територіальна система, яка формується з ціллю покращити умови створення та відновлення навколишнього середовища, зміцнення природно-ресурсного потенціалу території Рівненської області, збереження ландшафтного та біорізноманіття, територій, де зростають унікальні представники флори та фауни, генетичного фонду, маршрутів міграції тварин через об'єднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які особливо цінуються для охорони довкілля й відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України потребують особливої охорони. У Рівненській області існує своє регіональна екологічна мережа загальною площею якої 1895,29 тис. га.

РОЗДІЛ 4. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

4.1. Розробка проектів екологічних шляхів на базі об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області

Забезпечення екологічної безпеки регіону та збереження природних ресурсів можливо досягти завдяки формуванню екологічної мережі. При цьому обмежуючи її створення жорсткими заходами охорони та виключаючи будь-яку господарську діяльність, відбувається гальмування вирішення завдань відновлення порушених територій, благоустрою, озеленення, залучення фінансових ресурсів для природоохоронних заходів.

Сусідніми до об'єктів повної заповідності є буферні зони, де можна і потрібно розвивати діяльність, яка не шкодить основній меті збереження навколишнього природного середовища. Одним із способів гармонізації відношень природи і людини є екологічний туризм. Головними ресурсами для забезпечення функціонування такого виду діяльності є ландшафтне та біотичне різноманіття, чисті землі, води та повітря.

Водночас, екологічний туризм допомагає вирішувати завдання просвіти та виховання, що є надважливим для досягнення стійкого розвитку області. Так можна залучати до благородної справи досить широкі верстви населення, а особливо молодого покоління.

Пан-європейська система ECONET визначає сталий розвиток територій екологічної мережі. Особливо перспективним є використання екомереж для організації екотуризму, який передбачає свідоме ставлення відвідувачів до природи та збереження біорізноманіття. Екологічний простір мережі, який забезпечує вільне переміщення живих організмів, може бути використаний для переміщення людини з пізнавальною метою.

Проаналізувавши праці О. Дмитрука та Г. Пустовіт, можемо виділити 3

типи екологічних шляхів. Їх характеристики наведені в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Характеристика екологічних шляхів

№ п/п	Екологічні шляхи	Довжина шляхів, км		Час проходження шляху	Мета
		Реально прокладені	Оптимальна		
1	Екологічна навчальна стежка	1-6	3	30 хв – 3 год	Освітньо-дослідницька, виховна
2	Екологічна пізнавально-прогулянкова стежка	6,1-14	10	3,1-7 год	Пізнавально-прогулянкова, виховна
3	Екотуристичний маршрут	14,1-60	30	Більше 1 дня	Пізнавально-спортивно-виховна

Джерело: складено автором на основі [14, 29]

Отже, екологічна навчальна стежка – це піший екскурсійний шлях для відвідування якого відводиться від 30 хв до 3 год, що призначений в першу чергу для освітньо-дослідницьких та виховних цілей. Практика та досвід організації екологічних стежок, призначених для екологічної освіти, засвідчує, що їхня оптимальна довжина має сягати до 3 км (максимум – 6 км). Такі стежки пропонується обов'язково відвідувати з вчителем або провідником(гідом)-природознавцем, які акцентуватимуть увагу на природних та інших об'єктах у відповідних місцях, перевіряючи засвоєння поданої інформації [30].

Екологічна пізнавально-прогулянкова стежка за протяжністю є довшою (від 6 до 14 км) і потребує більше часу для її подолання (від 3 до 7 годин). Для проходження такого виду екологічного шляху можна використати велосипед або інші екологічні засоби пересування. Подолання більшої відстані вимагає від туристів фізичного навантаження, що відзначається гіршим засвоєнням поданої інформації. Головним результатом таких подорожей стає в першу чергу оздоровчий, пізнавально-емоційний та виховний ефект.

Екотуристичний маршрут – завчасно визначений шлях на певній території протяжністю від 14 км і тривалістю проходження від одного дня до декількох діб. Такий екологічний шлях повинен сприяти вивченню довкілля,

історичної та культурної спадщини регіону, а також отриманню певних туристичних навичок та вмінь. По маршруту мають бути спеціальні об'єкти інфраструктури (рекреаційні пункти, кемпінги), де турист зможе відпочити та отримати інші послуги.

Екологічні пізнавально-прогулянкові стежки та екотуристичні маршрути зазвичай призначені для самостійних походів туристів. Необхідну інформацію учасники подорожі мають отримувати із буклетів, путівників, інформаційних аншлагів, пояснювальних стендів, які можна отримати у відповідних візит-центрах. Проте, екоосвітній та ековиховний зміст подорожі буде більш ефективним при участі в ній кваліфікованого провідника-природознавця. Головними його завданнями є такі:

- ознайомлювати відвідувачів із цікавими об'єктами (видами рослин та тварин, пам'ятками природи і культури, тощо), провадити на відповідних зупинках теоретичні і практичні заняття;
- привертати увагу учасників до об'єктів антропогенного ландшафту, пропагувати природоохоронні заходи, забезпечувати безпеку подорожуючих.

Розробкою екологічних шляхів займаються різні організації. Найбільш популярними є екологічні шляхи, прокладені природно-заповідними установами. Плануванням екологічних стежок займаються також лісові господарства в межах так званих шкільних лісництв, комерційні організації та фонди, громадські організації, загальноосвітні школи та інші освітні установи, власники зелених садиб (агросадиб) і рекреаційних осередків.

За способом проходження екологічні шляхи поділяють на піші, велосипедні, кінні, водні (без використання човна із мотором). Інколи виділяють окрему групу екошляхів, де використовують моторизовані засоби пересування. Але, на нашу думку, використання автотранспорту під час проходження певного екошляху не відповідає основним деям екологічного туризму.

За часом функціонування екологічні шляхи класифікують на цілорічні,

сезонні (літні/зимові), міжсезонні. За типом маршруту класифікують на лінійні, радіальні та кільцеві.

На основі здійсненого повноцінного аналізу потенціалу Рівненської області, її унікальних природних ресурсів, багатой культурної спадщини, наявної туристичної інфраструктури, екологічного становища регіону пропонуємо нові проекти екологічних шляхів на базі об'єктів природно-заповідного фонду. В процесі розробки керуватимемось методикою створення екологічних шляхів за Шпуляр С.Б. [37].

На нашу думку, це сприятиме активізації розвитку екологічного туризму в регіоні, збереженню природних ресурсів, залученню інвестицій, приверненню уваги на вирішення наявних екологічних проблем та популяризації Рівненщини як цікавої дестинації та конкурентоспроможного регіону на туристичному та міжнародному ринку.

Екотуристичний маршрут «Гей, соколи».

Для екотуристичного маршруту «Гей, соколи» природним об'єктом заповідної території, на базі якого буде розроблено маршрут, виступає регіональний ландшафтний парк «Надслучанський». Регіональний ландшафтний парк «Надслучанський» був утворений рішенням обласної ради від 24.03.2000 № 139 [42]. Він займає площу 17271,0 га і розташований в долині р. Случ на території Березнівського району Рівненської області. Більше відомий серед відвідувачів як «Надслучанська Швейцарія». Метою створення парку є збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів, створення умов ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів, а також сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

До парку «Надслучанський» увійшли 6 заказників, 1 заповідне урочище та 7 пам'яток природи. Загалом ліси складають 73% парку, тоді як сфагнові та гіпно-сфагнові болота – 3%. Парк рясніє малопоширеними видами рослин, серед яких 77 рідкісних, а 19 видів занесено до Червоної книги України.

Рідкісна фауна сповна представлена в цій місцевості. Крім важливого природоохоронного та естетичного значення цінується за свої історичні та рекреаційні об'єкти.

На рис. 4.1 зображено місцезнаходження регіонального ландшафтного парку «Надслучанський» на території Рівненської області.

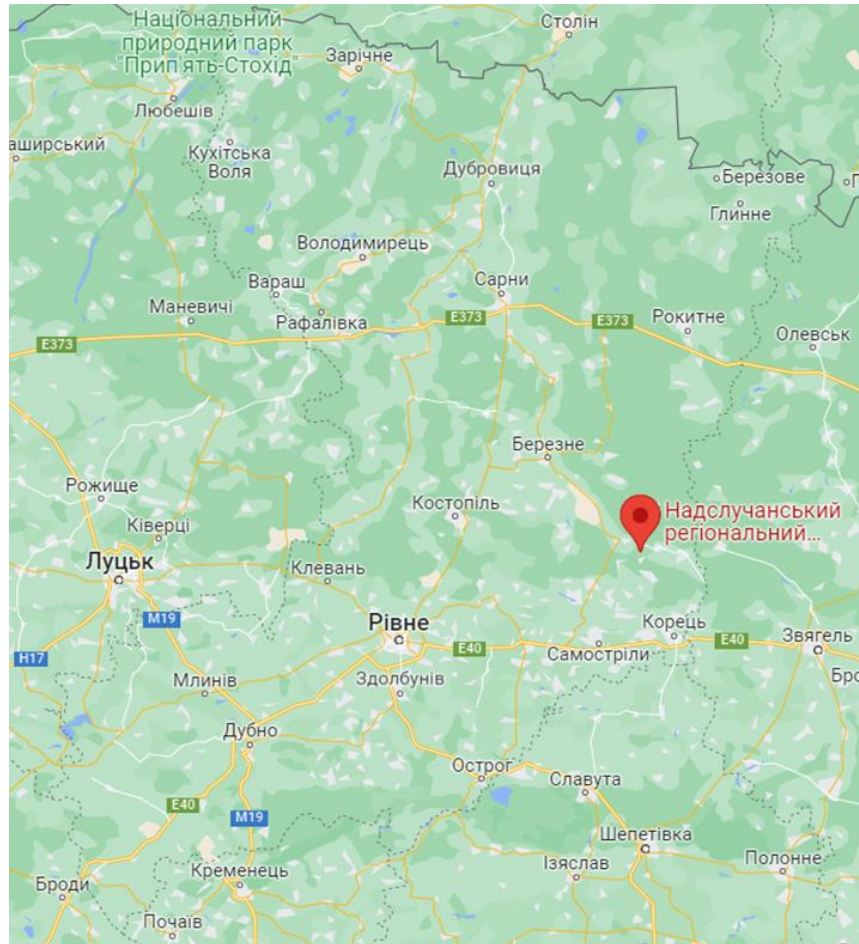

Рис. 4.1. Місцезнаходження регіонального ландшафтного парку
«Надслучанський» [53]

Мета маршруту: пізнавально-спортивно-виховна.

Тип маршруту: лінійний.

Спосіб проходження маршруту: велосипедний.

Час функціонування: сезонний літній, міжсезонний весняний/осінній.

Протяжність маршруту: 14 км.

Час проходження маршруту: 165 хв (2 год 45 хв).

У табл. 4.2 представлено шлях екотуристичного маршруту «Гей, соколи».

Таблиця 4.2

Маршрут екотуристичного маршруту «Гей, соколи»

№ п/п	Назва зупинки	Відстань від попередньої до даної точки, км	Час проходження від попередньої до даної точки, хв
1	Міст на річці Случ	-	-
2	Урочище Могилки	1,82	20
3	Вид на Губківський замок	1,33	20
4	Гірські ландшафти	0,36	10
5	Радонове джерело	0,75	15
6	Жовтнєве лісництво	0,18	10
7	Замкова гора	6,15	40
8	Етнопоселення	0,8	15
9	Марининсько-Устянські граніти	2,2	25
10	Урочище Щербовець	0,5	10
Всього		14	165

Джерело: складено автором

Отже, на маршруті передбачено 10 основних зупинок:

1) Міст на річці Случ.

З оглядового майданчика біля мосту через річку Случ, який поєднує асфальтову дорогу між смт. Соснове та с. Губків, починається маршрут. Міст був збудований у післявоєнні роки на місці старого дерев'яного. Варто зазначити, що на території Надслучанського регіонального ландшафтного парку річка Случ є головною водною артерією.

Туристам відкриваються мальовничі краєвиди навколишніх ландшафтів. У цьому місці долина річки максимально звужується та набуває форми каньйону. Місцями, де долина розширюється, добре проглядаються надзаплавні тераси із характерною рослинністю. Тут можна спостерігати будову річкової долини із її характерними складовими частинами: русло річки з обмілинами та косами, заплава, надзаплавні тераси, корінні береги.

2) Урочище Могилки.

На цій зупинці можна ознайомитись із місцевістю, яку жителі називають урочище Могилки. Воно розташоване на східній околиці сучасного смт. Соснове. Можливо тут знаходилось староруське городище. Археологічні

дослідження тут проводив ще польський вчений Т. Сулімірський, яким було виявлено поселення городоцько-здовбицької культури, а у 70-х роках ХХ століття у цій місцевості працював рівненський археолог Ю. Нікольченко.

Нині урочище Могилки представляє собою другу надзаплавну терасу р. Случ, яка покрита трав'янистою рослинністю. Тут сформувалася суха лука на піщаному ґрунті, в окремих місцях якої фрагментарно зустрічається рідколісся із поодиноких сосен і беріз. На ній можна ознайомитись із псамофільною рослинністю, яка формується на пісках. Основу рослинного покриву утворюють дрібнолисті злакові трави – білоус стиснутий, булавоносець сіруватий, костриця овеча, із інших груп рослин зустрічаються цмин пісковий, агалик-трава гірська, волохатик лікарський або нечуй-вітер волохатенький, осока шершава, гикавка сіра, у вигляді високих свічок зростає заносний вид флори – енотера дворічна. На південний захід від піщаної луки обабіч дороги розташоване невелике пониження, що густо заросло невисокими деревами – осикою або тополею тремтячою, березою повислою, вербою козячою, а у нижчому ярусі зустрічаються мало прохідні зарості за участю ожини ведмежої. На освітлених ділянках тут можна зустріти досить рідкісний для області вид місцевих орхідей, що занесений до третього видання «Червоної книги України» (2009 р.) – пальчатокорінник Фукса. Це доволі висока трав'яниста рослина із вузькими, довгими плямистими листками, під час цвітіння якої на верхівці порожнистого стебла розвивається щільне колосоподібне суцвіття із блідо-лілових квітів. Популяція цього виду тут нараховує майже два десятки особин. У мікропониженнях із достатнім зволоженням можна зустріти ще один раритетний для регіону вид рослини – серпій увінчаний. У деревних заростях гніздиться багато різних видів птахів.

3) Вид на Губківський замок.

Руїни Губківського замку – одна з найцікавіших пам'яток парку. Губківський замок був побудований на Княжій горі у XV ст. на місці давньоруського городища XI-XII ст. і став головною резиденцією феодалів Семашків. Втім точна дата побудови Губківського замку невідома, проте

історичні джерела вказують, що вперше на нього татари напали у 1504 році.

Із XVII ст. замок перейшов до родини Даниловичів, а від них – до Цетнерів. Тоді вже у замку був свій бургомістр і лавники (члени міської управи). Відбудований замок був дуже міцним, а секрет був у яйцях, які додавали у розчин для будівництва. І все ж цю міцну споруду таки вдалося пізніше зруйнувати козакам. Після цього знову його відновлюють, і знову руйнують. Востаннє його зруйнували шведи у 1708 році. Руйнували замок і у радянські часи, через що зараз можна бачити лише його руїни.

4) Гірські ландшафти.

На цьому оглядовому майданчику зору туристів відкриваються нехарактерні для Полісся краєвиди, які нагадують карпатські. Варто зазначити, що такі краєвиди супроводжують подорожуючих практично уздовж усього їхнього маршруту.

5) Радонове джерело.

Радонове джерело знаходиться серед лісу у нижній частині кам'янистого схилу обабіч лісової дороги. Цю місцевість жителі називають урочище Ярок. Радонова вода витікає з ущелини у граніті. Джерело облаштоване: з усіх сторін обкладене камінням, до нього є зручний підхід, поблизу джерела встановлена дерев'яна лавка, лісова дорога викладена кам'яними плитами. Біля джерела можна випити води, поповнити її запаси, відпочити. Вода тут досить прохолодна та прозора, нагадує гірську, приємна на смак.

6) Жовтнєве лісництво.

Тут розташований головний адміністративний будинок, де знаходиться керівний і допоміжний персонал лісництва. Також є додаткові та господарські будівлі, що забезпечують якісне виконання покладених на персонал завдань. На подвір'ї лісництва під відкритим небом облаштоване місце для літнього відпочинку. Територія навколо адміністративних споруд лісництва засаджена різними видами аборигенних та інтродукованих дерев і кущів.

7) Замкова гора.

Звідси відкриваються мальовничі краєвиди на річку та навколишню

місцевість. Гора була північним захисним форпостом стародавнього городища. Перекази, писемні та археологічні джерела свідчать, що тут стояв замок місцевого князя Корецького, а потім був монастир. Залишки князівського палацу збереглися до нашого часу.

Значний інтерес представляє наскельна та лучна рослинність на північно-західному схилі Замкової гори. На оголених каменях граніту у вигляді своєрідних колоній можна побачити борідник паростковий із родини Товстолисті – вид флори, який занесений до третього видання «Червоної книги України» (2009 р.). Лучне різнотрав'я тут доволі багате, особливо барвисте воно та насичене ароматами у середині літа. Ранньою весною тут розкриваються дрібні білі квіти веснянки весняної – рослини-ефемера, яка увесь свій життєвий цикл проходить лише за три тижні. Дещо пізніше фіолетовими квітами зацвітає фіалка запашна. Пік цвітіння настає в кінці весни – на початку літа. У цей час тут квітують шавлії лучна та кільчаста, материнка звичайна, чебрець блошиний тощо.

8) Етнопоселення.

Знаходиться на території Марининської школи. Воно облаштоване у формі некапітальних павільйонів, усередині яких відтворені інтер'єр, побутові та виробничі умови, обстановка, що максимально наближені до реальних для Березнівщини періоду другої половини XIX – початку XX століття. Старовинні предмети побуту та виробничої діяльності, що представлені у павільйонах, відтворюють тогочасне життя місцевого населення. До складу етнопоселення входять павільйони коваля, ткача, гончара, корчми та селянської хати. Таке етнопоселення популяризує поліську етнокультури та сприяє відновленню місцевих ремесл.

9) Марининсько-Устянські граніти.

Геологічний заказник місцевого значення поблизу с. Маринин, Більчаки та Устя площею 170 га. Це гранітні кручі вздовж берегів р. Случ з мальовничими печерами та улоговинами. Вони мають наукове та естетичне значення. Тут зустрічається 7 видів папоротей, низка центральноєвропейських

видів – булавоносець сіруватий, фіалка багнова, гвоздика картезіанська, енотера червоностеблева.

10) Урочище Щербовець.

Оглядовий майданчик, на якому завершується маршрут. Це місце полюбили місцеві жителі та туристи. Тут перша надзаплавна тераса є широкою з піщаним ґрунтовим покривом. В цьому місці часто відбуваються масові гуляння, а неподалік розташований піщаний пляж. Тут розташовані частково облаштовані місця для відпочинку, рельєф і характер місцевості придатні для занять літніми видами спорту.

На рис. 4.2 представлено шлях екотуристичного маршруту «Гей, соколи». Екотуристичний маршрут дозволить відвідувачам дізнатись нову цікаву інформацію про Надслучанський парк, отримати фізичне навантаження, естетичний та рекреаційний ефект від проходження даного маршруту.

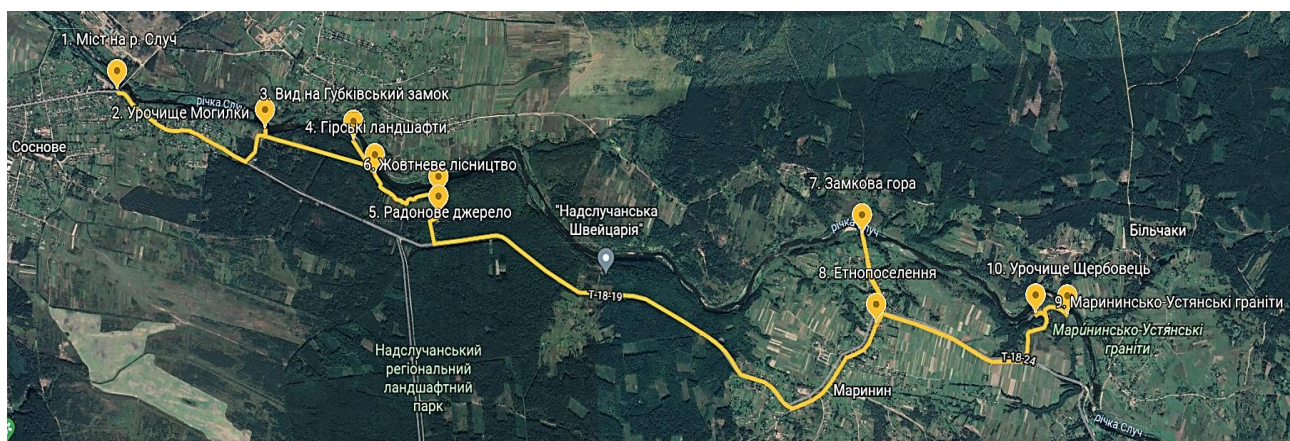

Рис. 4.2. Шлях екотуристичного маршруту «Гей, соколи» [складено автором]

Екологічна стежка «Перлина Західного Полісся».

Об'єктом природно-заповідного фонду для розробки екологічного шляху слугує державний дендрологічний парк Березнівського лісотехнічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування.

Восени 1979 року з ініціативи першого директора Новосада М.М., під керівництвом викладачів Почаєвця В.М. та Островської В.А. розпочалися роботи з планування території, збору колекцій рослин, формування

ландшафтних композицій майбутнього дендропарку на площі 29,5 га. Уже через 10 років тут було висаджено понад 1000 деревних рослин місцевої, вітчизняної і світової флори. Колекційні ділянки створювались за ботаніко-географічними зонами («Ліси рівнин України», «Карпати», «Крим», «Кавказ», «Сибір», «Далекий Схід», «Середня Азія», «Американський регіон», «Японо-Китайський регіон»), а в межах зон – за систематичним принципом («Розарій», «Сірінгарій», «Березовий гай», «Сад жасминів», «Вербові»).

Крім цього виділені колекційно-експозиційні ділянки, а саме: вхідна частина, модульний сад, кам'янистий сад, збірні екзоти, сад витких рослин, сад садових жасминів, пам'ятні посадки, рослини Червоної книги, передгір'я.

За результатами інвентаризації, проведеної в 2008 році, в колекційному фонді дендропарку нараховується понад 750 таксонів, що належать до 2 класів, 47 родин, 124 родів [44]. На рис. 4.3 представлено розташування Березнівського дендрологічного парку на території Рівненської області.

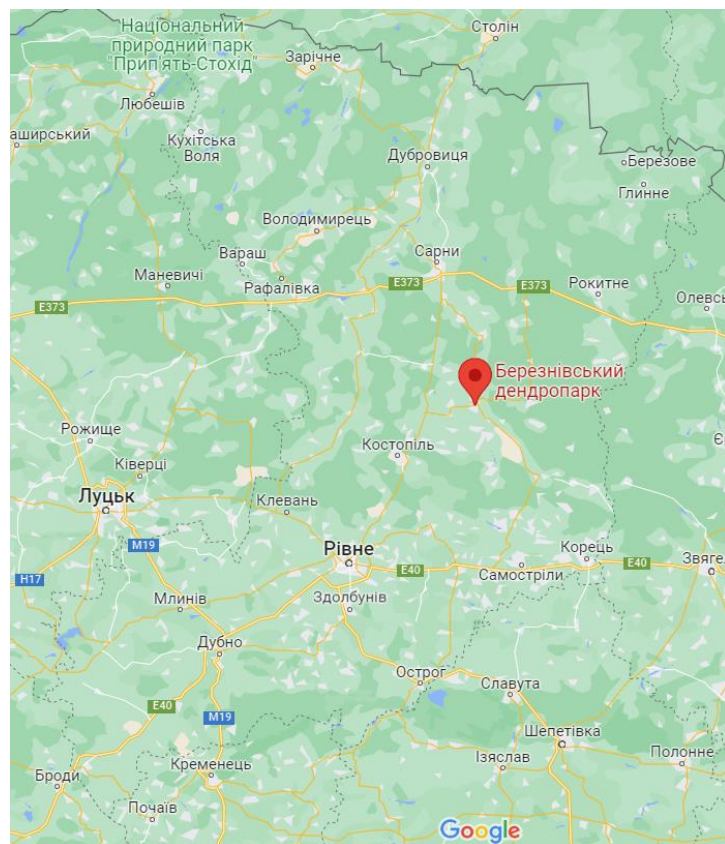

Рис. 4.3. Місцезнаходження Березнівського дендрологічного парку [53]

Мета стежки: освітньо-дослідницька, виховна, прогулянково-пізнавальна.

Тип стежки: кільцева.

Спосіб проходження стежки: піший.

Час функціонування: цілорічний.

Протяжність стежки: 2,21 км.

Час проходження стежки: 125 хв (2 год 5 хв).

У табл. 4.5 представлено маршрут екологічної стежки «Перлина Західного Полісся».

Таблиця 4.5

Маршрут екологічної стежки «Перлина Західного Полісся»

№ п/п	Назва зупинки	Відстань від попередньої до даної точки, км	Час проходження від попередньої до даної точки, хв
1	Березнівський коледж	-	-
2	Площа дендропарку	0,30	10
3	Зупинка на колі	0,06	10
4	Зупинка в парку	0,17	10
5	Водойма	0,16	10
6	Зупинка біля годівнички	0,25	15
7	Оглядовий майданчик	0,58	30
8	Зупинка біля березового гаю	0,20	15
9	Водойма	0,49	25
Всього		2,21	125

Джерело: складено автором

Отже, на стежці передбачено 9 основних зупинок:

1) Березнівський коледж.

На задньому дворі Березнівського лісотехнічного коледжу розпочинається екологічна стежка. Освітня установа розпочала свою діяльність у 1967 році. За роки існування коледжу підготовлено більше 12 тис. техніків і бакалаврів лісового господарства, бухгалтерів, техніків-плановиків, мисливствознавців, фахівців садово-паркового господарства, значна частина яких працює в системі лісового господарства не тільки України, а й в країнах близького зарубіжжя. Саме на території дендропарку розташований коледж.

2) Площа дендропарку.

Головна площа дендрологічного парку «Березнівський». Тут відкривається красива панорама на парк. Місцеві жителі та гості парку дуже люблять це місце для відпочинку та прогулянок.

3) Зупинка на колі.

Ознайомлення із видами деревно-чагарникової рослинності. Це ялиця біла, ялина сербська, тис гострокінцевий, яловець Саржента, бук лісовий пурпурнолистий, лапина крилоплода, слива Піссарда, півонія деревовидна, калина Бульденеж, жимолость капріфоль тощо.

4) Зупинка в парку.

Ознайомлення із представниками Американського регіону. На ділянці росте 126 таксонів. Із них хвойних порід – 29, листяних – 97 (дерев – 80, кущів – 45, ліан – 1). Серед них сосна Веймутова, сосна скручена широколиста, сосна жорстка, сосна Банкса, ялиця Фрезера, ялина червона, ялина колюча срібляста, дуб червоний, черемха пенсільванська та інші.

5) Водойма.

Місце відпочинку біля водойми. Тут можна побачити лебедів, качок, риб, черепах і раків та помилуватись природою. Облаштована композиція з видами японо-китайського регіону.

6) Зупинка біля годівнички.

Фауна дендропарку нараховує близько 70 видів птахів. У парку можна зустріти бугайчика, малого яструба, звичайного боривітра тощо. Із ссавців трапляються звичайний їжак, пізній кажан, сірий заєць, хатня і курганцева миша та інші. Плазуни представлені лише 2 видами – прудкою ящіркою та звичайним вужем.

7) Оглядовий майданчик.

Піднявшись на майданчик можна побачити чудовий краєвид парку.

8) Зупинка біля березового гаю.

У парку налічують 41 вид берези. Серед них береза темна (Карпати), береза Ермана або кам'яна (Далекий Схід), береза киргизька, береза памірська (Середня Азія), береза вишнева, береза червона (Північна Америка), береза

Міддендорфа, Береза Гмеліна, береза Литвинова (Кавказ), береза в'язолиста (Японія), береза біла китайська (Китай) та інші.

9) Водойма.

Мальовнича алея вздовж водойми, яка особливо чарівна восени. Тут завершується маршрут екологічної стежки «Перлина Західного Полісся».

На рис. 4.4 зображено маршрут екологічної стежки «Перлина Західного Полісся». Екологічна стежка сформована таким чином, що під час її проходження відвідувач отримає нові знання про окремі рослини, а також відпочине і отримає естетичне задоволення.

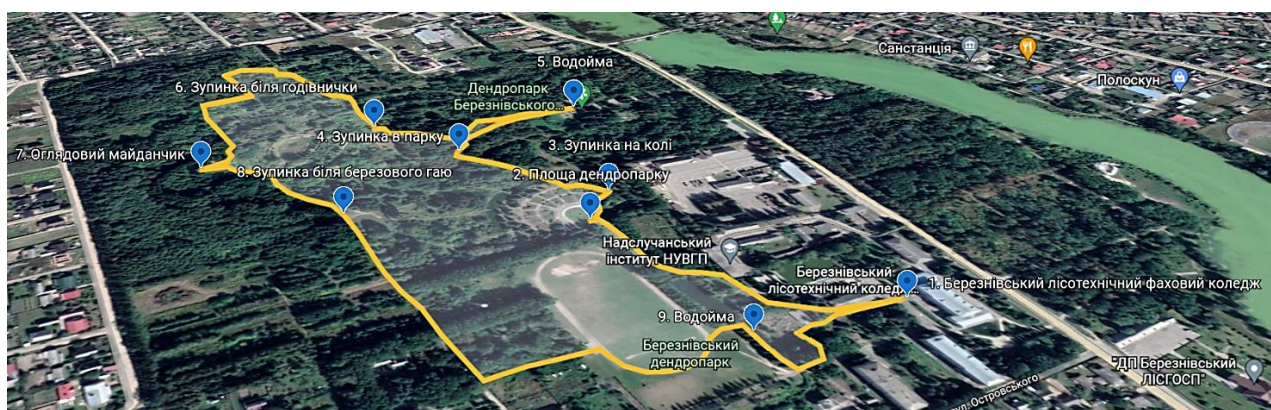

Рис. 4.4. Маршрут екологічної стежки «Перлина Західного Полісся»

[складено автором]

Також хочеться додати, що дендрологічний парк «Березнівський» зберігає 7 видів деревних та 7 трав'яних рослин, які занесені до Червоної книги України. Серед них береза темна, тис ягідний, сосна кедрова європейська, ясен білоцвітний, дуб австрійський, модрина польська, родіола рожева, дзвоники карпатські, скополія карніолійська, смілка альпійська, коручка чемерникоподібна, смілка литовська, роговик Біберштейна.

Отже, Березнівський дендропарк є одним із найбільших фондів збереження та поширення інтродуктивних видів деревних рослин серед дендрологічних парків Українського Полісся. Але, на превеликий жаль, територія парку в занедбаному стані та потребує до себе уваги. Для покращення естетичного і санітарного вигляду та соціальної ефективності варто прибрати загущення у зоні ландшафтів, здійснити реконструкцію за

рахунок створення нових композицій із квітів та кущів, облаштувати по території зони рекреації.

Таким чином, розроблено 2 проекти нових екологічних шляхів: екологічна стежка «Перлина Західного Полісся» на базі Березнівського дендрологічного парку та екотуристичний маршрут «Гей, соколи» на території регіонального ландшафтного парку «Надслучанський».

4.2. Обґрунтування ефективності від запровадження пропонованих проектів

В сьогоденні виникає потреба у задоволенні численних соціальних потреб громадськості. Брак вільних територій потребує організації поліфункціонального землекористування. Із заповідними територіями межують вільні ділянки, які слід залучати до рекреаційної діяльності. А найбільш вдалою формою балансування природа-людина є екотуризм.

Головними джерелами його живлення є природні ресурси. Так, виникає мотивація зберегти навколишнє середовище та відроджувати землі в процесі використання. Ландшафтне та біотичне різноманіття зі своєю генетичною особливістю має естетичну цінність, пізнавальний зміст та виховну роль. Мобілізація їх для вирішення соціальних завдань виконується під час прямого спілкування людини та природи за допомогою екологічного туризму.

Традиційно парки і сади створювали колекції видів рослин, знайомили з ними відвідувачів, виконували природоохоронну та рекреаційну роль. В сучасних умовах, поряд з ботанічними садами, заповідниками, національними природними парками, регіональні ландшафтні парки та дендрологічні парки є важливими осередками збереження біологічного різноманіття та головними територіями (природними ядрами) екологічної мережі України. «Екомережний» підхід створює умови відновлення та збереження природних ландшафтів в рамках екологізації суспільно-економічної діяльності. З метою

екологічної просвіти останніми роками створюються туристичні науково-навчальні програми, а найпоширенішими є екологічні шляхи.

Під час розробки екотуристичного маршруту було виявлено, що відсутнє необхідне матеріально-технічне забезпечення для реалізації проекту екотуристичного маршруту. У табл. 4.3 приведено перелік потрібного матеріально-технічного забезпечення.

Таблиця 4.3

Матеріально-технічне забезпечення для проекту екотуристичного маршруту «Гей, соколи»

№ п/п	Найменування елементу інфраструктури	К-сть, од	Ціна, грн	Вартість, грн
1	Інформаційні стенди	6	5300	31800
2	Стенд-артоб'єкт «Губківський замок»	1	3980	3980
3	Інформаційний вказівник на початку маршруту	1	9000	9000
4	Інформаційні вказівники по маршруту	8	1300	10400
	Всього	16	19580	55180

Джерело: складено автором

Інформаційні стенди будуть встановлені по маршруту на тих зупинках, де вони потрібні (наприклад, на зупинці біля радонового джерела стенд не потрібен, оскільки на місці він вже встановлений). З них туристи будуть дізнаватись цікаву інформацію про кожне місце. Стенд-артоб'єкт «Губківський замок» буде встановлений на зупинці №3 «Вид на Губківський замок». Він буде у вигляді рамки із прозорим склом, на якому схематично буде нарисовано Губківський замок до розрухи. Так, туристи зможуть подивитись та уявити, який замок височів тут у минулому на місці теперішніх руїн. Інформаційні вказівники допомагатимуть орієнтуватись по місцевості.

Також необхідно подбати про маркетингову кампанію та промоцію екологічного шляху. Дотримуючись екологічних принципів проекту, пропонуємо наступні онлайн-рекламні способи, які наведені у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Рекламні способи промоції екотуристичного маршруту «Гей, соколи»

№ п/п	Рекламний спосіб	Вартість, грн
1	Створення власної веб-сторінки парку	18000
2	Створення сторінок в соціальних мережах (Instagram, Telegram/Viber)	0
3	Ведення сторінки Facebook SMM-спеціалістом	14400
4	Ведення сторінки Instagram SMM-спеціалістом	18000
5	Ведення сторінки Telegram/Viber SMM-спеціалістом	13800
6	Створення онлайн-путівника із позначками зупинок на мапі	0
	Всього	64200

Джерело: складено автором

Так, створення власної веб-сторінки буде одноразовою витратою. В табл. 4.4 вартість ведення сторінок у соціальних мережах вказано за рік. Створення онлайн-путівника із позначками зупинок на мапі можна реалізувати за допомогою Google Maps. Турист завантажує собі на смартфон карту із маркерами і вільно користується картою навіть за умови відсутності доступу до Інтернету.

Отже, для реалізації проекту екотуристичного маршруту «Гей, соколи» необхідно 119380 грн.

Під час розробки даної стежки було виявлено, що дещо не вистачає необхідного матеріально-технічне забезпечення для реалізації проекту екологічної стежки. У табл. 4.6 приведено перелік необхідного матеріально-технічного забезпечення.

Таблиця 4.6

Матеріально-технічне забезпечення для проекту екотуристичного маршруту «Перлина Західного Полісся»

№ п/п	Найменування елементу інфраструктури	К-сть, од	Ціна, грн	Вартість, грн
1	Інформаційне табло на початку маршруту	1	2000	2000
2	Садові лавки	11	3105	34155
	Всього	12	5105	36155

Джерело: складено автором

Інформаційне табло буде встановлене на початку екологічної стежки, на місці зупинки №1. Садові лавки пропонуємо встановити в наступних місцях: 5 штук на головній площі парку, 3 біля водойми на зупинці №5 та ще 3 на біля водойми на зупинці №9.

Дотримуючись екологічних принципів проекту, пропонуємо наступні онлайн-рекламні способи для промоції екологічної стежки, які наведені у табл. 4.7.

Таблиця 4.7

**Рекламні способи промоції екотуристичного маршруту «Перлина
Західного Полісся»**

№ п/п	Рекламний спосіб	Вартість, грн
1	Створення власної веб-сторінки дендропарку	18000
2	Створення сторінок в соціальних мережах (Instagram, Telegram/Viber)	0
3	Послуги SMM-спеціаліста для соціальних мереж	36000
6	Створення онлайн-путівника із позначками зупинок на мапі	0
	Всього	54000

Джерело: складено автором

На офіційній сторінці Березнівського лісотехнічного коледжу є окремий розділ про Березнівський дендрологічний парк, де описано історію створення парку та його колекцію. Втім, цього замало. Турист повинен мати у вільному доступі окремий сайт, за яким він зможе перейти та отримати всю необхідну інформація про заповідний об'єкт. Так, створення власної веб-сторінки буде одноразовою витратою. В табл. 4.4 вартість послуг SMM-спеціаліста для соціальних мереж вказано за рік.

Отже, для реалізації проекту екотуристичного маршруту «Перлина Західного Полісся» необхідно 90155 грн.

Таким чином, перевагами реалізації пропонованих проєктів екологічна стежка «Перлина Західного Полісся» та екотуристичний маршрут «Гей, соколи» є:

- охорона та збереження об'єктів природно-заповідного фонду;
- розбудова екологічної мережі області;
- збереження навколишнього природного середовища;
- сталий розвиток регіону;
- створення нового туристичного продукту екологічного характеру;
- стимулювання розвитку сільського туризму, туризму вихідного дня;
- розвиток внутрішнього туризму;
- удосконалення рекреаційної інфраструктури;
- активізація комунікації між учасниками ринку туристичних послуг;
- промоція туристичного потенціалу області;
- освітньо-виховна діяльність та підвищення екологічної свідомості суспільства;
- залучення інвесторів для майбутнього розвитку регіону;
- покращення функціонування екологічного менеджменту у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону.

Отже, нові екологічні шляхи спрямовані на задоволення потреб туристів у екологічному туризмі. В першу чергу, ці проекти несуть в собі природоохоронні цілі, а після вже виконують свою роль маркетингові цілі.

Висновки до розділу 4

Отже, в останньому розділі дослідження запропоновано 2 нових екологічних шляхи для Рівненської області: екологічна стежка «Перлина Західного Полісся» на базі Березнівського дендрологічного парку протяжністю 2,21 км та екотуристичний маршрут «Гей, соколи» в регіональному ландшафтному парку «Надслучанський» довжиною 14 км.

Для втілення цих проектів необхідно закупити матеріально-технічного обладнання загальною вартістю 91335 грн та витратити на рекламну кампанію 118200 грн. Загальні понесені витрати складуть 209535 грн.

Також було обґрунтовано доцільність та ефективність пропонованих заходів. Наведено переконливі аргументи для необхідності формування екологічної мережі та реалізації проектів екологічних шляхів і визначено, що розвиток екологічного туризму на Рівненщині прямо пов'язаний з продовженням створення екологічної мережі. Кожен новий елемент мережі підсилює природно-ресурсний потенціал екологічного туризму, утворює нові передумови розширення маршрутної бази, сприяє сталому розвитку, і, безумовно, відіграє важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки регіону.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Підсумовуючи дослідження екологічного менеджменту у контексті забезпечення екологічної безпеки Рівненської області, можемо дійти наступних висновків:

Досліджено сутність понять «екологічний менеджмент» та виявлено, що це є сфера людської діяльності та передбачає виконання ряду функцій менеджменту з метою їх екологізації, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, а також збереження навколишнього природного середовища. Визначено, що за завдяки ефективному екологічному менеджменту вдається забезпечити екологічну безпеку регіону.

В свою чергу «екологічна безпека» розуміється як стан, що характеризується за баченням всіх життєво необхідних потреб людини з дотриманням негативного навантаження на довкілля на рівні, який гарантує безпечні умови життєдіяльності та здоров'я людей і не передбачає погіршення умов життя в майбутньому, а створює систему заходів для попередження і мінімізації наслідків природних явищ і стихійних лих.

Вивчено європейський досвід регулювання екологічної безпеки регіону. Найкращі практики зарубіжних країн є корисними для вивчення та запровадження в Україні.

Провівши аналіз потенціалу Рівненської області, встановлено, що регіон володіє могутнім потенціалом та має світлі перспективи для розвитку. Рівненщина забезпечена цінними природно-рекреаційними та антропогенними ресурсами, які слугують у формуванні функціональної система, яка здатна конкурувати на ринку послуг. Було встановлено, що останніми роками активізувався розвиток туристичної сфери, зокрема промоції Рівненської області як цікавої дестинації для відвідання.

Втім, разом із позитивними сторонами реалізації потенціалу було виявлено низку чинників, які не дають розвиватись повноцінно. Серед них низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, недосконала

статистична звітність, низький ступінь реалізації потенціалу Рівненської області тощо.

Розкрито сучасний стан екологічної безпеки Рівненської області та встановлено, що регіон віднесений до таких які мають екологічно-ризиковане становище. Досліджено рівень забруднення атмосферного повітря, головні підприємства забруднювачі повітря, надзвичайні ситуації в області, стан радіоактивного забруднення, водних об'єктів, ґрунтів, рівень накопичених відходів тощо.

Здійснено SWOT-аналіз Рівненської області, який підтвердив, що регіон має позитивні сторони, які в разі перевищують негативні.

Досліджено формування екологічної мережі Рівненщини, найціннішим елементом якої є ліси та інші лісовкриті площі, які становлять 42,5% всієї екомережі Рівненської області.

Для вирішення наявних проблем було запропоновано розвивати екологічну мережу області. Розроблено 2 нових екологічних шляхи. Один з них – це екологічна стежка «Перлина Західного Полісся», яка знаходить в дендрологічному парку «Березнівський». Даний об'єкт природно-заповідного фонду Рівненської області – це дійсно скарб. Колекція фонду нараховує 750 видів рослин. Тут зростають представники української дендрофлори, Північної Америки, Японо-Китайського, Кавказького, Кримського, Сибірського регіонів. У дендропарку можна побачити екземпляри із Середньої Азії та Далекого Сходу. Цінним є березовий гай, який налічує 41 вид роду берези.

Другий – екотуристичний маршрут «Гей, соколи» на базі регіонального ландшафтного парку «Надслучанський». Цей заповідний об'єкт площею 17 тис. га розкинувся на мальовничій території Березнівського району Рівненської області в долині р. Случ. До регіонального ландшафтного парку «Надслучанський» віднесено 6 заказників, 1 заповідне урочище та 7 пам'яток природи. У парку зростає 77 рідких видів рослин, з яких 19 віднесено до Червоної книги України.

Так, для реалізації цих проектів слід виділити кошти загальною сумою 209535 грн.

Розроблені проекти в першу чергу мають природоохоронні мотиви: збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь, формування екологічної мережі та сталий розвиток Рівненської області.

Отже, узагальнюючи дані, отримані в результаті дослідження, можна стверджувати, що Рівненська область має потужний потенціал для розвитку екологічного менеджменту у контексті забезпечення екологічної безпеки регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про охорону навколишнього середовища» (від 25.06.1991 №1264-ХІІ зі змінами від 10.07.2022) / Верховна Рада України. 2022. 546 с.
2. Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (від 29.10.2013 №1277) / Верховна Рада України. 2013. 239 с.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
4. Боронос В. М., Мамчук І.В. Еколого-економічний аналіз структуризації показників виробництв. Вісник СумДУ. Серія Економіка. №7. 2006. С. 52-57.
5. Вакуленко В. Л., Мамчук І. В. Екологічний менеджмент в контексті забезпечення екологічної безпеки підприємства. Вісник Хмельницького національного університету №5. Серія Економічні науки. 2009. С. 21-26.
6. Вітрук Н. О. Туристичний потенціал нематеріальної культурної спадщини рівненської області. Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Випуск 1(15). 2021. С.114-116.
7. Галушкина Т. П., Крутякова В.И. Экологическая политика и механизм ее реализации на региональном уровне. НАН Украины. Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований. Одесса. 1999. 112 с.
8. Гарькава В. Ф. Управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону. Науково-практичний журнал «Економіка та держава». Агросвіт. №13-14. 2021. С. 11-15.
9. Герасимчук З. В., Олексюк А.О. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. Луцьк: Надстир'я, 2007. 280 с.

10. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2007. 307 с.
11. Громаченко К. Ю. Туристичний сектор Рівненщини та перспективи його розвитку. Міжнародна науково-практична конференція «Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди» (м. Київ, 7 квітня 2016 р.). К.: КНТЕУ, 2016. С. 22-24.
12. Гулич О. І. Регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід. Соціально-екологічні проблеми сучасного періоду України. – Вип. 3 (107). 2014. С. 145-152.
13. Дацків Р. М. Економічна безпеки держави в умовах глобалізаційної конкуренції. Львів: Центр Європи, 2006. 160 с.
14. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
15. Екологічний менеджмент: зб. наук. праць / за ред. В. А. Гайченка. К.: МАУП, 2006. 266 с.
16. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ: Сатсанга. 2001. 224 с.
17. Завадський Й. С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К.: Кондор, 2016. 356 с.
18. Зайцев Д. Б., Малюх А.М. Аналіз фактичної екологічної ситуації Рівненщини як передумова розвитку системи збереження природного капіталу та енергоефективності. Інвестиції: практика та досвід. №8. 2018. С. 100-106.
19. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Рівненської області на період до 2027 року. Рівненська обласна організація українського товариства охорони природи, 2019. 189 с.
20. Зеленко О. О., Габараєва К.Р. Сучасні тенденції розвитку готельного господарства в Україні. Наукові вісті Дніпровського університету. 2013. №10.

21. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль. К.: КНТ, Дакор, Основа. 2007. 412 с.
22. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації): монографія. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів. 2007. 336 с.
23. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 314 с.
24. Лук'янова О. М. Екологічний менеджмент: конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2022. 66 с.
25. Макарова Н. С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. Економіка природокористування: навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2007. 322 с.
26. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ: Вид-во КВІЦ. 1998. 462 с.
27. Олійник В. Д. Аналіз туристсько-рекреаційного потенціалу Рівненської області: зб. наук. граць. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2017. С. 18-21.
28. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.
29. Пустовіт Г. П. Екологічна стежка. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / Редколегія: А.В. Толстоухов та ін. К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. Т.1: А-Е. С. 320.
30. Радченко Т. Д., Горяна Л.Г., Вербицький В.В. Екологічні стежки України. Живи, Земле! Київ: Ненц, 2007. 196 с.
31. Слащук А., Бернадська Г. Особливості функціонування туристичної інфраструктури Рівненської області. Часопис соціально-економічної географії. Випуск 29. 2020. С. 63-71.
32. Стельмах В. Природні та історико-культурні рекреаційні об'єкти Рівненщини. Вісник Львівського університету. Серія географічна. Випуск 43. 2013. С. 92-98.

33. Тендюк А. О., Абрамова І.О. Забезпечення екологічної безпеки регіону як мета регіонального екологічного менеджменту: теоретико-методичні аспекти. Економічні науки: зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка». Випуск 14 (55). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л. Л. Ковальська. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2017. С. 288-299.
34. Тендюк А. О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту. Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 8(30). Луцьк, 2011. С. 229-237.
35. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки. РВПС України НАН України; відп. ред. С. І. Дорогунцов. К.: Агентство «Чорнобильінтерформ». 2004. 336 с.
36. Чабанчук В., Мельнійчук М. Використання поліських лісових ландшафтів Рівненщини у рекреації та туризмі. Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. №2. 2015. С. 147-152.
37. Шпуляр С. Б. Методика створення екологічної стежки. Головне управління освіти і науки Івано-Франківської державної адміністрації. Івано-Франківський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. Івано-Франківськ, 2011. 27 с.
38. Loomis J., Helfand G. Environmental Policy Analysis for Decision Making. Springer Netherlands. 2010. 330 p.
39. Аналіз стану економічного та соціального розвитку Рівненської області за 2014-2018 роки. URL:
<https://www.rv.gov.ua/storage/app/sites/11/oktober2019/analiz570.pdf>
40. Бортництво. Елементи нематеріальної культурної спадщини України. – URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua/element/11>
41. Гра-квест «На власні очі». URL: <https://travel-passport.com.ua/na-vlasni-ochi/>

42. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської області облдержадміністрації. URL: <https://www.ecorivne.gov.ua/>
43. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>
44. Державний дендрологічний парк. ВСП «Березнівський лісотехнічний фаховий коледж НУБГП». URL: <https://blk.edu.ua/dendropark/>
45. Добуш Ю. Я. Формування системи екоменеджменту у економіці сталого розвитку. URL: <https://vlp.com.ua/node/1866>
46. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2021 році. URL: https://www.ecorivne.gov.ua/report_about_environment/
47. Загальні відомості. Паспорт Рівненської області. Рівненська обласна рада. URL: <https://ror.gov.ua/zagalni-vidomosti/resursnii-potencial-geografichni-ta-demografichni-dani>
48. Збірники «Статистичний щорічник України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm
49. Історія державного історико-культурного заповідника міста Дубна. URL: <https://zamokdubno.com.ua/pro-zapovidnik/reserve-history>
50. Історія міста Дубно. URL: <https://dubno-adm.gov.ua/pro-misto/istorija-mista.html>
51. Історія та сучасність університету. Національний університет «Острозька академія». URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/history>
52. Карта Рівненської області. Рівненська обласна рада. Офіційний сайт. URL: <https://ror.gov.ua/rivnemap>
53. Карти Google Maps. URL: <https://www.google.com.ua/maps?hl=uk&tab=ll>
54. На Рівненщині можна побачити одне з 7 чудес України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2492366-na-rivnensini-mozna-pobaciti-odne-z-7-cudes-ukraini.html>

55. Нематеріальна культурна спадщина. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/content/nematerialna-kulturna-spadshchina.html>
56. Оргуська конвенція. Екологія право людина. URL: <http://epl.org.ua/environment-tax/orguska-konventsia/>
57. Основні статистичні показники діяльності закладів культури і мистецтва Рівненської області за підсумками 2020 року. URL: <http://cultrv.gov.ua/statystychna-zvitnist.html>
58. Паспорт Рівненської області. Рівненська обласна рада. URL: <https://ror.gov.ua/zagalni-vidomosti/pasport-rivnenskoyi-oblasti1574421188>
59. Природні ресурси. Про Рівненську область. Рівненська агенція із залучення інвестицій. URL: <http://investinrivne.org.ua/pro-rivnensku-oblast/prirodni-resursi.html>
60. Рішення обласної ради 7 скликання «Про затвердження Регіональної схеми екологічної мережі Рівненської області». Рівненська обласна рада. URL: <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-7-sklikannya/225-pro-zatverdzhennya-regionalnoyi-shemi-ekologichnoyi-mere>
61. Санаторно-оздоровчі заклади. Рівненська обласна державна адміністрація. URL: <http://www.old.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/16784.htm>
62. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року. URL: <https://www.rv.gov.ua/storage/app/sites/11/2020/strategia-2027-proekt.pdf>
63. Стратегія розвитку туризму Зеленого шляху «Медове коло» на 2018-2022 роки. Рівненська обласна рада. URL: <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-7-sklikannya/938-pro-strategiyu-rozvitku-turizmu-zelenogo-shlyahu-medove>
64. Туристична діяльність в Україні. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
65. Фесянов П. О. Державне регулювання екологічної безпеки на рівні регіону: досвід європейських країн. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fesyanov.pdf>

66. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співтовариства щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/840>
67. Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця

Завдання груп учасників процесу екологічного менеджменту регіону

Група		Завдання групи
Група 1	Підгрупа 1.1 (регіональні органи управління вищого рівня)	• розробка та вчасне коригування загальної регіональної політики в галузі природокористування та охорони довкілля, яка виконується на основі інтерпретації фіксованого набору аналітичних даних; • доповнення та вчасне коригування документів, які являють собою законодавчу та нормативну базу керування природоохоронною діяльністю в регіоні; • визначення обсягів та джерел фінансування. Удосконалення методів контролю над фінансовими потоками; • розробка процедур реалізації соціально-економічних методів, які зазвичай використовуються в процесі екологічного менеджменту та розробки інноваційних методів; • кількісне та структурне визначення першочергових та загальних потреб регіону в природних ресурсах та забезпечення довготривалих та впевнених джерел задоволення цих потреб; • спрямування діяльності органів виконавчої та муніципальної влади, яка націлена на вирішення екологічних проблем з урахуванням специфіки екологічної ситуації, яка є в певних територіях регіону; • організація своєчасного та повного інформування органів місцевого самоврядування, організацій і населення про проблеми забезпечення екологічної сталості регіону, про методи які застосовуються та результати вирішення даних проблем; • створення регіональної концепції розвитку ринку вторинних ресурсів.

Продовження додатку А

	Підгрупа 1.2 (органи управління населених пунктів регіону та їх муніципальних утворень)	• організація процесу розробки проектів з покращення екологічної ситуації на території даного населеного пункту регіону і контроль над ходом реалізації цих проектів; • фінансове та організаційне сприяння інноваційному розвитку системи збору та переробки відходів виробництва та споживання, що забезпечує охорону природного середовища регіону, а також підвищення рівня трудової зайнятості населення регіону; • формування та розміщення замовлень на проведення науково-дослідних робіт які спрямовані на вирішення екологічних проблем регіону, проектних та пошукових робіт, які пов'язані з природоохоронною діяльністю та будівництвом природоохоронних об'єктів; • участь в організації екологічної освіти та визначенні його регіональної складової. Екологічна просвіта населення регіону; • участь в організації системи проведення платежів, здійснюваних у зв'язку з негативним навантаженням на довкілля та на об'єкти природокористування та контроль над справністю цієї системи.
	Підгрупа 1.3 (організації, які здійснюють функцію державного контролю)	• технічний нагляд – вирішуються завдання контролю над веденням робіт, що пов'язані з користуванням надрами; • природний нагляд – вирішення проблем використання та відтворення об'єктів тваринного світу та середовища їх проживання. Також здійснюється державний земельний контроль та нагляд по відношенню до діяльності, яка стосується лісового та водного фонду і особливо охоронюваних природних територій.

Продовження додатку А

Група 2	Завдання організаційного, методичного та правового забезпечення процесу екоменеджменту: • проведення інструментального контролю над станом об'єктів довкілля на території регіону, який передбачає визначення обсягу і складу промислових викидів, параметричний аналіз стану атмосфери, природних і стічних вод, питної води, складання карт джерел забруднення навколишнього середовища в регіоні, обробку інформації про стан об'єктів скупчення відходів і дотриманні правил проведення процедур поводження з ними на території регіону; • розробка природоохоронної документації відповідно діючим законодавчим нормам; • надання консультаційної допомоги організаціям регіону в реалізації регіональної екологічної політики; • створення, ведення та вчасне коригування кадастру промислових відходів в даному регіоні; • проектування та забезпечення функціонування та швидкого оновлення єдиної інформаційної системи, яка забезпечує вдале вирішення завдань екоменеджменту регіону; • оцінка очікуваної та фактичної ефективності екологічних заходів, що розробляються та функціонують в регіоні.
---	---

Продовження додатку А

	Завдання щодо безпосередньої організації та проведення робіт, спрямованих на збереження і покращення параметрів довкілля: • поводження з відходами (збір, перевезення, сортування, утилізація та первинна обробка відходів виробництва та споживання; зберігання, знешкодження та захоронення небезпечних матеріалів та відходів; санація територій, акваторій, житлових приміщень із залученням прогресивних технологій); • виробництво вторинної продукції на основі використання перероблених відходів та її реалізація в регіоні та на зовнішньому відносно до регіону ринку; • виконання комплексу робіт з проектування, будівництва, поточної експлуатації, облаштування та рекультивації полігонів зберігання та знешкодження побутових і промислових відходів на території регіону; • проведення профілактичних робіт щодо запобігання аварійним ситуаціям і вчасне проведення аварійно-відновлюваних робіт.
Група 3	• дослідження тенденцій екологічної ситуації в регіоні та розробка методів оптимізації природоохоронної діяльності, а також розвиток методології прогнозування та формування робочих методик прогнозу, застосування яких має забезпечити достовірність, точність та обґрунтованість прогнозів розвитку екологічної ситуації; • розробка базової моделі прогнозованих змін природного середовища регіону; • вивчення та розвиток методів вдосконалення структурно функціональної організації охорони регіональних екосистем; • вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування інноваційних методів збереження, відтворення та раціонального використання природних ресурсів регіону. Розробка таких методів, які будуть адаптовані під регіон; • розвиток методологічних основ екологічного моніторингу враховуючи актуальність окремих завдань екоменеджменту регіону.

Продовження додатку А

Група 4	Завдання громадських організацій (до них відносяться студентські екологічні клуби, добровільні об'єднання захисників навколишнього середовища і т.д.) доволі різноманітні. Їх склад залежить від характеру та масштабу кожної з цих організацій та актуальності окремих екологічних проблем в цьому регіоні. Наприклад, студентські організації виконують завдання, що пов'язані з процесом навчання (наукове екологічне дослідження, анкетування тощо).
---	--

Джерело: складено автором на основі [7]

Додаток Б

Джерело: [52]

Додаток В

Таблиця

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності у Рівненській області

№ п/п	Види економічної діяльності	К-сть підприємств, які мали викиди, од	Обсяги викидів у області		Викинуто в середньому одним підприємством, т
			т	у % до 2020 року	
1	Усі види економічної діяльності	198	9378,4	92,4	47,4
	у тому числі				
1.1	Сільське, лісове та рибне господарство	28	504,2	128,4	18,0
1.2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	12	404,3	103,3	33,7
1.3	Переробна промисловість	67	7647,5	92,8	114,1
1.4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	17	355,6	84,7	20,9
1.5	Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	5	3,9	38,7	0,8
1.6	Будівництво	2	5,1	122,7	2,6
1.7	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5	44,3	91,4	8,9
1.8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	16	302,0	90,9	18,9
1.9	Тимчасове розміщування й організація харчування	1	0,3	126,8	0,3
1.10	Інформація та телекомунікації	1	3,7	61,2	3,7
1.11	Фінансова та страхова діяльність	1	0,3	174,1	0,3
1.12	Операції з нерухомим майном	7	6,1	113,4	0,9
1.13	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1	3,6	56,4	3,6

Продовження додатку В

1.14	Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування	6	12,7	6,1	2,1
1.15	Освіта	12	34,7	101,6	2,9
1.16	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	16	50,0	96,0	3,1
1.17	Надання інших видів послуг	1	0,1	212,3	0,1

Джерело: складено автором на основі [46]

Додаток Д

Таблиця

Підприємства-основні утворювачі відходів у Рівненській області

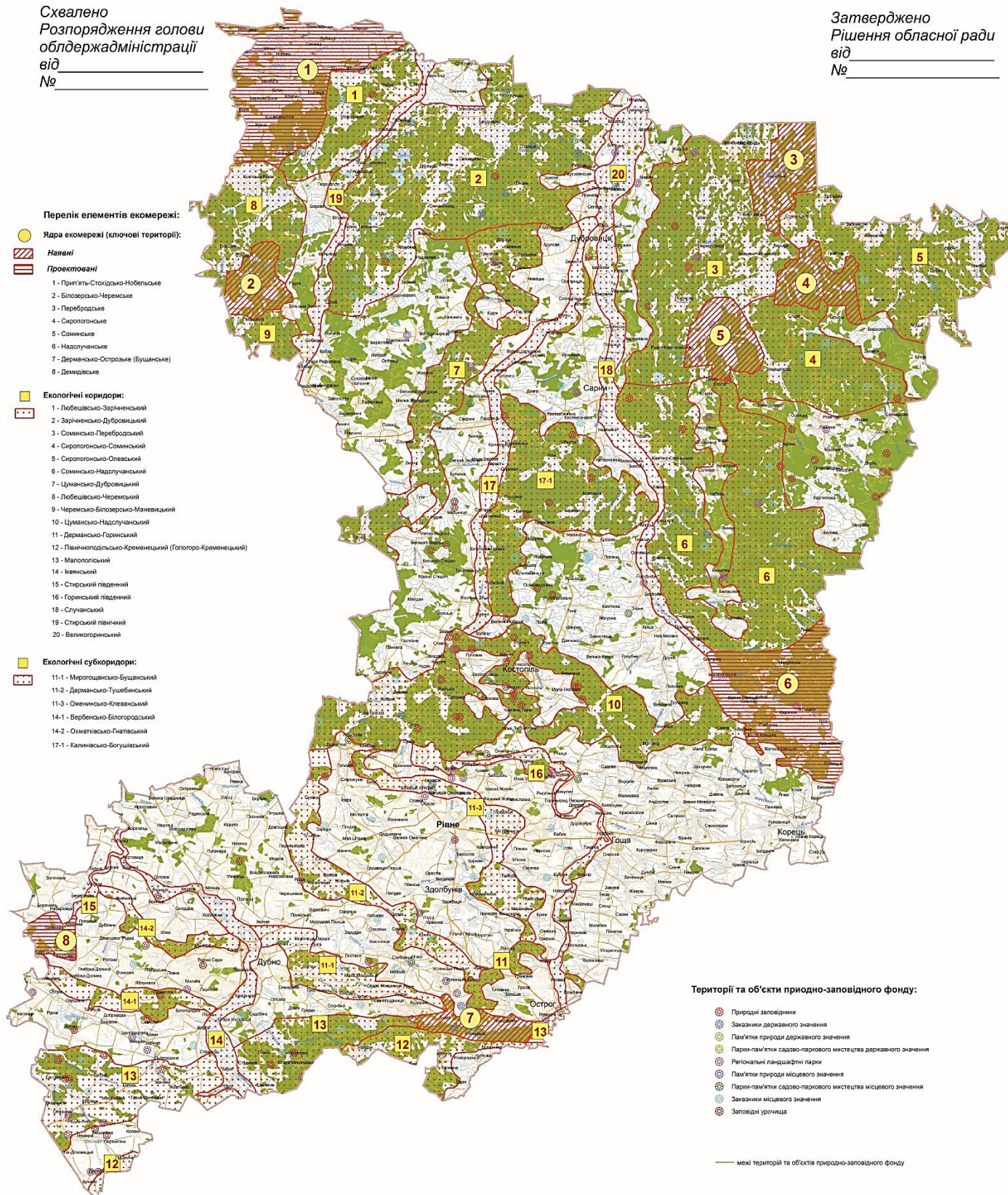
№ п/п	Назва підприємства	Найменування відходу	Клас небезпеки
1	ПрАТ «РІВНЕАЗОТ»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Батареї свинцеві зіпсовані або відпрацьовані	I
		Залишки кубові від розгонки моноетаноламіну під час виробництва аміаку	II
2	ВП «Рівненський АЕС» ДП НАЕК «Енергоатом»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Батареї свинцеві зіпсовані або відпрацьовані	I
		Масла та мастила моторні трансмісійні інші зіпсовані або відпрацьовані	II
		Відходи від технологічних процесів виробництва і розподілу енергії електричної, газу, пари та гарячої води не позначені іншим способом	II
		Речовини та матеріали інші, які застосовуються в енергетиці	III
		Шлами, що утворюються від освітлення води	IV
3	ПрАТ «Дубномолоко»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
4	ТзОВ «Завод металевих виробів»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Розчини травильні кислоти, відпрацьовані у процесі оброблення металів та нанесення покриття на метали	III
5	ТзОВ «Клесівський кар'єр нерудних копалин «ТЕХНОБУД»	Батареї свинцеві зіпсовані або відпрацьовані	I
		Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Масла та мастила моторні трансмісійні інші зіпсовані або відпрацьовані	II
6	ТзОВ «Вирівський кар'єр»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Масла та мастила моторні трансмісійні інші зіпсовані або відпрацьовані	II
		Відходи (породи гірські, земля), що утворюються під час проведення розривних робіт від добування каменю для будівництва	IV
7	ТзОВ «ОДЕК» Україна	Шпон-розривина	IV
		Відстружки та вирізки	IV
8	ТзОВ «Свиспан Лімітед»	Лампи люмінесцентні та відходи, які містять ртуть, інші зіпсовані або відпрацьовані	I
		Батареї свинцеві зіпсовані або відпрацьовані	I
		Масла та мастила моторні трансмісійні інші зіпсовані або відпрацьовані	II

Джерело: складено автором на основі [43]

Додаток Ж

Схвалено
Розпорядження голови
облдержадміністрації
від _____
№ _____

Затверджено
Рішення обласної ради
від _____
№ _____

Джерело: [60]

Додаток 3

Таблиця

SWOT-аналіз Рівненської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Розвинута магістральна транспортна інфраструктура зі значним транзитним потенціалом, аеропорт з міжнародним статусом. 2. Належна забезпеченість трудовими ресурсами, зокрема робітничих та інженерних професій, фахівцями ІТ-сфери, наявність відповідних освітніх закладів (система закладів профтехосвіти – одна з найбільш ефективних та збалансованих в Україні). 3. Значні запаси корисних копалин (граніт, базальт, торф, мінеральні підземні води, бурштин, сировина для виробництва скловиробів та будматеріалів, інше). 4. Забезпеченість лісовими ресурсами. Лісистість території області становить 42,1%, що у 2,4 рази перевищує середній показник по Україні. 5. Показники забезпеченості водними ресурсами у розрахунку на одного жителя області в 1,9 рази більше середніх по Україні. 6. Вагомий виробничий та інвестиційний потенціал (хімічна, меблева, деревообробна, добувна промисловість, виробництво будматеріалів і скловиробів, багатогалузеве сільське господарство). 7. Наявність науково-практичних розробок у органічному землеробстві та	1. Значний ступінь зносу основних фондів комунальної інфраструктури, с/г, будівельної галузі та їх моральна застарілість. 2. Низька продуктивність праці у с/г. 3. Більшість виробництв орієнтовані лише на місцевий ринок збуту та неконкурентні на глобальному ринку. 4. Ґрунти північної частини області – малородючі, земельні ділянки південної частини – сильно подрібнені. 5. Низька якість автомобільних доріг місцевого значення. 6. Комунальна інфраструктура більшості населених пунктів області потребує модернізації. 7. Значні міжрайонні дисбаланси розвитку економіки, освіти, культури, охорони здоров'я, сфери зайнятості населення. 8. Значна тіньова зайнятість. 9. Відтік з регіону висококваліфікованих трудових ресурсів. 10. Низький рівень розвитку виробничої кооперації суб'єктів малого і середнього бізнесу, особливо у сільській місцевості. 11. Недостатньо ефективна діяльність у сфері поводження з відходами, що спричиняє в окремих громадах складну екологічну ситуацію.

комплексній переробці місцевих сировинних ресурсів. 8. Налагоджена системна робота із залучення інвестицій та ефективна співпраця з проектами міжнародної технічної допомоги. 9. Наявність документально оформлених земельних ділянок, придатних для реалізації інвестиційних проектів. 10. Область посідає 6 місце серед регіонів України за рейтингом RegionalDoingBusiness 2018. 11. Забезпечення доступних умов надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам. 12. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, 80% експорту спрямовується до країн ЄС. 13. Активне впровадження енергозберігаючих технологій у господарському комплексі та соціальній сфері. 14. Один з кращих в Україні показник доступності послуг первинної медичної допомоги для мешканців всієї області. 15. Значний туристичний потенціал (пам'ятки історії та культури, природно-заповідні об'єкти, рекреаційно-оздоровчі заклади). 16. Суспільно-політична стабільність, висока духовність та громадянська активність населення, один із найнижчих в Україні рівень злочинності.	
---	--

Можливості	Загрози
1. Покращення бізнес-клімату в Україні та області, вдосконалення системи стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. 2. Впровадження сучасних методів виробничої кооперації малих та середніх підприємств. 3. Зростання інвестиційної привабливості України та області, збільшення обсягів інвестицій за рахунок різних джерел фінансування. 4. Зростання світового попиту на продукцію с/г та харчової промисловості. 5. Продовження процесів інтеграції з Європейським Союзом стимулюватиме виробників підвищувати якість продукції та відповідальність за охорону довкілля. 6. Випереджуючий розвиток високотехнологічних експортоорієнтованих сфер господарської діяльності. 7. Розвиток логістики та ефективне використання транзитно-транспортного потенціалу області. 8. Підвищення продуктивності праці у господарському комплексі за рахунок широкого впровадження інновацій та креативних індустрій. 9. Реалізація розвиткових проектів громад за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів та міжнародної технічної допомоги. 10. Зростання популярності внутрішнього туризму. 11. Розвиток відновлювальної енергетики та використання альтернативних видів палива. 12. Забезпечення комплексного використання та збереження природно-сировинного потенціалу. 13. Системна реалізація реформи децентралізації, зростання бюджетної самостійності громад, проведення ефективної адмінреформи, налагодження муніципального співробітництва.	1. Призупинення реформи дерегуляції (зокрема щодо спрощення і прискорення дозвільно-погоджувальних процедур). 2. Посилення необґрунтованого втручання у господарську діяльність контролюючих, правоохоронних та судових органів. 3. Відсутність оперативного та ефективного реагування органів влади, роботодавців та закладів освіти на відтік кваліфікованих кадрів за кордон, а також студентської молоді на навчання за межі України. 4. Скорочення у найближчі роки частки працездатного населення. 5. Невизначеність щодо ринку земель с/г призначення. 6. Відсутність ефективної державної підтримки впровадження інновацій та розвитку креативної економіки. 7. Продовження збройної агресії Російської Федерації території України з відповідними негативними економічними, соціальними та екологічними наслідками. 8. Відсутність ефективної державної програми поводження з відходами. 9. Недостатньо ефективна боротьба з корупцією.

Джерело: складено автором на основі [47; 62; 63; 46]